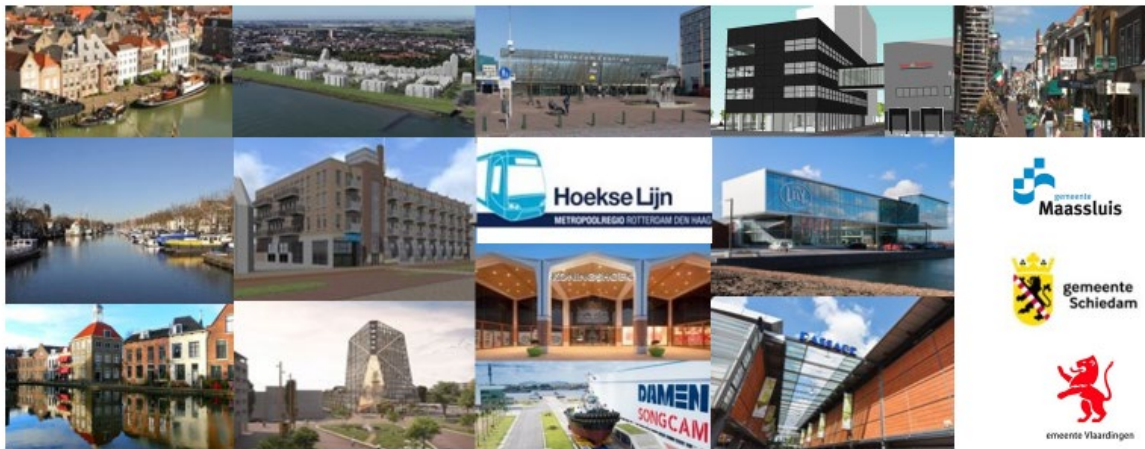

Trends, ontwikkelingen en opgaven Waterweggemeenten

PLATFORM31

kennis van stad en regio

Trends, ontwikkelingen en opgaven Waterweggemeenten

Koos van Dijken en Sezgin Yilgin | Platform31 | Juli 2020

Koos van Dijken

Sezgin Yilgin

Platform31, 20 oktober 2020

Inhoudsopgave

Managementsamenvatting	3
1 Inleiding, achtergrond en aanpak	6
2 De belangrijkste trends	10
2.1 Demografische trends en ontwikkelingen	10
2.2 Economische trends en ontwikkelingen.....	16
2.3 Sociale trends en ontwikkelingen	26
2.4 Trends en kenmerken in wonen en ruimtelijke ontwikkeling.....	35
2.5 Duurzaamheidstrends en ontwikkelingen	41
2.6 Bestuurlijke trends en kenmerken	45
3 Samenvatting en enkele conclusies	49
De bedreigingen voor de Waterweggemeenten.....	49
De kansen voor de Waterweggemeenten.....	49
De winst van intensievere samenwerking	50
Bijlage: additionele grafieken	59
Bijlage: kwaliteit van leven in de regio.....	75

Managementsamenvatting

Inleiding

Eind 2019 is er een voorstel ingediend bij het ministerie van LNV voor een Regio Deal (Regio in balans) door de drie Waterweggemeenten (gemeente Vlaardingen, Schiedam en Maassluis). Vanuit de behoeften van inwoners, ondernemers, onderwijsinstellingen en overheden zijn de uitdagingen benoemd waarop men in samenwerking tot betere antwoorden wil komen. Vanuit de samenwerking en de beoogde Regio Deal is ook de behoefte gegroeid naar een verdiepende analyse. Een analyse die ook kan dienen voor verdergaande samenwerking in het kader van het programma Slimmer en Sterker Bestuur van de provincie.

Aanpak analyse door Platform31

Op basis van de demografische, economische, sociale, ruimtelijke, duurzaamheids- en bestuurlijke trends en ontwikkelingen heeft Platform31 – op basis van de kenmerken van de Waterweggemeenten – de kansen en bedreigingen voor de drie gemeenten geschetst. Om een scherp beeld te krijgen, zijn de Waterweggemeenten op tientallen variabelen gebenchmarkt met vergelijkbare gemeenten.

Kansen en bedreigingen voor de Waterweggemeenten

De bedreigingen van de Waterweggemeenten zijn: onvoldoende kwaliteit van de woon-, leef- en werkomgevingen die bovendien onvoldoende toegesneden zijn op de toekomst, de omvangrijke sociale problematiek die eerder groter dan kleiner wordt (vooral in Schiedam en Vlaardingen) en de voorzieningen (zorg, onderwijs) noch de duurzaamheid hebben in de gemeenten een kwaliteits- of koploperprofiel. Mocht het ambitieuze woningbouwprogramma in de Waterweggemeenten (+ 11.000 woningen) de komende jaren onvoldoende lukken dan dreigt een krimp van de potentiële beroepsbevolking. Dit zal de economische ontwikkelingsmogelijkheden beperken en de kwaliteit van de publieke dienstverlening onder druk zetten.

De kansen voor de Waterweggemeenten liggen in de ligging binnen de metropoolregio Rotterdam – Den Haag, de clustervorming rond enkele toonaangevende grote bedrijven, de kwalitatief hoogwaardige verkeers- en vervoerverbindingen, de herontwikkeling en doorontwikkeling van de historische binnensteden, het historisch en industrieel erfgoed en de oude industrieterreinen. Omdat de Waterweggemeenten niet ontgroenen, kunnen zij proberen om met de dynamiek, vernieuwingsgezindheid en het ondernemerschap van de groeiende groep jongeren nieuwe impulsen te geven aan de regionale economie.

Goed beleid gaat bepalen of de agglomeratienadelen of de agglomeratievoordelen gaan overheersen

De Waterweggemeenten lopen in de nabijheid van de grote steden Rotterdam en Den Haag het gevaar geconfronteerd te worden met agglomeratienadelen. De nabijheid van grote steden, de goede verbindingen met de (grote)stad, de goedkopere woningen in vergelijking met de (grote) stad, de lage grondprijzen en leegstand trekken minder sterke inwoners en bedrijven aan. Dit gevaar is vooral sterk aanwezig in Schiedam en Vlaardingen vanwege het hoge aandeel sociale huurwoningen. De agglomeratienadelen komen tot uiting in een toename van de sociale problematiek, kwetsbare inwoners, een toename van het onbenutte potentieel, aanzienlijke mismatches op de arbeidsmarkt, overlast, verloedering en ondermijning. De dreiging van de agglomeratienadelen in de slagschaduw van de grote stad kenmerkt de “intermediaire zone” die de Waterwegregio is.

De ligging én goed beleid maken het echter óók mogelijk om de agglomeratievoordelen groter te laten zijn dan de (potentiële) agglomeratienadelen. Een uitgebreide literatuur maakt duidelijk dat goede regionale samenwerking, afstemming en coördinatie aanzienlijke winst kan opleveren. Winst in het effectiever en doelmatiger oppakken van de regionale maatschappelijke opgaven, betere economische resultaten, één procent hogere economische groei en een welvaartswinst van zo'n € 87 miljoen voor alleen al de drie Waterweggemeenten tezamen. Per inwoner een toename van 1.000 euro. En dat jaar in, jaar uit.

De Waterwegregio wordt ook wel getypeerd als een “intermediaire zone”. Een zone tussen de grote stad en de periferie waarbij de agglomeratienadelen levensgroot dreigen en de potentiële agglomeratievoordelen niet zonder meer zijn te realiseren.

Intensievere regionale samenwerking om de woon- werk en leefomgevingen te verbeteren

Met voldoende kwalitatief hoogwaardige woon-, leef- en werkomgevingen én voorzieningen (o.a. scholen, zorg, cultuur, sport) kan men aantrekkelijker zijn voor koopkrachtige jonge gezinnen, starters en doorstromers die Rotterdam, Delft en Den Haag te duur vinden of daar geen (grote) woning meer kunnen vinden. Deze instroom met hogere inkomens kunnen vooral Vlaardingen en Schiedam goed gebruiken en deze instroom kan een boost geven aan de lokale economie. De pendel van werknemers die in Schiedam of Vlaardingen tot nu toe geen aantrekkelijke of passende woning vinden, kan hiermee ook verminderen. Hoe beter de variatie en complementariteit is tussen de woon-werk- en leefomgevingen in de Waterwegregio hoe beter iedereen de baten zal oogsten.

Er is een belangrijke kwalitatieve mismatch in het aanbod van bedrijfsterreinen. Er is vooral meer behoefte aan gemengde interactiemilieus, woon-werklocaties, functiemenging (ook in woonwijken) en *third places*. ZZP'ers en kleine bedrijven werken steeds vaker thuis, in koffiezaken of op andere ontmoetingsplekken. In vele steden en gemeenten bevindt de werkgelegenheid zich reeds grotendeels op informele werkmilieus en in woonwijken. De aantrekkelijkheid van monofunctionele bedrijfsterreinen neemt af. Het sterker gaan differentiëren, verbeteren en specialiseren van de monofunctionele bedrijfsterreinen in de Waterweggemeenten kan de aantrekkelijkheid weer een positieve impuls geven.

Versterken van het leren en ontwikkelen in de Waterwegregio

Uit diverse studies blijkt dat de agglomeratievoordelen voor ongeveer de helft verklaard worden uit dichtheid en massa en voor de andere helft uit de kwaliteit van de beroepsbevolking. Er is dus alle reden voor de Waterweggemeenten om gezamenlijk de kwaliteit, variatie en complementariteit van het aangeboden onderwijs op alle niveaus (basis, vmbo, mbo) te verbeteren. Dit maakt het ook mogelijk om het onderwijs, de jeugdhulp en het arbeidsmarktbeleid beter te integreren zodat de effectiviteit toeneemt.

Bedrijven in de regio zien zich genoodzaakt om middelbaar opgeleiden uit het buitenland aan te trekken. Dit duidt op mismatches in de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt. Door de aanzienlijke instroom van arbeidsmigranten in de Waterwegregio stromen meer kinderen met taalachterstanden het basisonderwijs binnen. Dit legt druk op de kwaliteit van het onderwijs. De economische en technologische trends en ontwikkelingen maken het steeds belangrijker om aan Leven Lang Leren en Leven Lang Ontwikkelen meer aandacht te besteden. De vele banen die nog verloren zullen gaan door de coronacrisis maken deze opgave alleen maar urgenter. Er zijn vele manieren die zich in de praktijk bewezen hebben om het onderwijs te verbeteren (o.a. meer onderwijsvormen en -modules, langere lestijden in de vorm van avond-, weekend- en zomerscholen). De Waterweggemeenten kunnen gezamenlijk hierin veel effectiever stappen zetten.

Verkleinen van de mismatches op de arbeidsmarkt

Voor, tijdens en na de coronacrisis blijken er aanzienlijke mismatches te zijn op de arbeidsmarkt in de Waterwegregio. Dit blijkt uit de vele openstaande vacatures die niet goed vervuld kunnen worden, onvoldoende goed opgeleide mensen om te voorzien in de vervangingsvraag, het grote onbenutte potentieel (ongeveer 25.000 inwoners in de Waterweggemeenten gezamenlijk) en de grote instroom van arbeidsmigranten. Deze kenmerken van de regionale arbeidsmarkt belemmeren de economische ontwikkeling van bedrijven en organisaties en vormen een rem op de economische groei.

De Waterweggemeenten kunnen als vertrekpunt nemen dat de werking van de arbeidsmarkt een *publieke* verantwoordelijkheid is. De vele partijen betrokken bij het arbeidsmarktbeleid (werkgevers, werknemers (vakbonden), UWV, onderwijsinstellingen) behartigen een deelbelang. In het complexe arbeidsmarktveld is alléén de gemeente, de wethouder en het college, de enige actor die het *publieke* belang kan behartigen of zou kunnen behartigen. Niet om de arbeidsmarkt over te nemen maar als gemachtigde regisseur – met liefst enige doorzettingsmacht – om het *publieke* belang aan tafel te blijven inbrengen.

Een sterker en dwingender arbeidsmarktbeleid kan de volgende ingrediënten bevatten. Breng meer samenhang aan tussen de beleidsterreinen 'economie', 'arbeidsmarkt', 'Werk en Inkomen', 're-integratie' en 'onderwijs'. Besteedt meer aandacht aan de kwaliteit en variatie in het onderwijs (vooral ook op vmbo en mbo-niveau), stimuleer de ontwikkeling van allerlei modulaire vormen van deeltijdonderwijs zodat mensen zich kunnen bij- en omscholen, bevorder het aanbod van leerwerkbanen, erken Elders Verworven Competenties, en ontwikkel met de bedrijven een "vaardighedenpaspoort" voor werknemers om de arbeidsmobiliteit in de sector en tussen sectoren te vergroten. Pak laaggeletterdheid aan met meer, specifieke en informele scholingsinspanningen. Probeer kwetsbare inwoners uit de bijstand te krijgen of te houden met intensieve face-to-face begeleiding, bij-, om- en herscholing, leerwerkplekken, opleidingsvouches, scholingsfondsen, loonkostencompensatie en beschut werk. En tenslotte: dwing als opdrachtgever bij het Werkbedrijf af dat klantmanagers evidence-based werken, nieuwe aanpakken experimenteel toetsen en de effecten van hun aanpakken systematisch monitoren en evalueren.

Bevorder het ondernemerschap

Het ondernemerschap de Waterweggemeenten kan bevorderd worden door onder andere het verlagen van de lasten van ondernemers, ervoor te zorgen dat regels werkbaar zijn voor ondernemers en niet tegenstrijdig, het stroomlijnen van de vergunningverlening, minder belastend toezicht (voortuitlopend op de Omgevingswet), het mogelijk maken van functiemenging en *blurring*, en door een klantgerichte en rode loper aanpak voor ondernemers. Ook kan sociaal ondernemerschap en allerlei mengvormen tussen de formele economie en de meer informele economie bevorderd worden. Ook is het mogelijk om de sociale en maatschappelijke vraagstukken van de Waterweggemeenten te tenderen en daarmee de markt uit te dagen. Dit kan nieuw ondernemerschap bevorderen.

Deze generieke maatregelen scheppen de randvoorwaarden voor de opkomst van nieuwe bedrijven. Nieuwe bedrijven die de bestaande bedrijven uitdagen, scherp houden of zelfs overbodig maken. Zo wordt de vernieuwing en het aanpassingsvermogen van de economie in de Waterwegregio versterkt. Complementair aan dit generieke beleid kunnen de drie Waterweggemeenten ook voor een regionale missie-gestuurde ecosysteembenadering kiezen waarin de economische doelstellingen verbonden zijn met de maatschappelijke doelstellingen. Dit gaat verder dan een focus op bijvoorbeeld clusters, industrieparken, campussen en regionale innovatiesystemen. Met elementen als het versterken van een bestaand cluster, beleidsinterventies richten op de zwakke onderdelen van een cluster of ecosysteem, ruimte geven aan andere partijen dan de overheid en het economisch beleid verbinden met de maatschappelijke opgaven in de regio (bijvoorbeeld verbeteren van de inclusiviteit of het realiseren van de energietransitie).

Nog meer winst van meer samenwerking

Regionale samenwerking kan veel winst opleveren en maakt het mogelijk om de grote maatschappelijke vraagstukken in de Waterwegregio met meer succes aan te pakken. Daarnaast vergroot de regionale samenwerking de mogelijkheden om te leren en te experimenteren. De samenwerkende Waterweggemeenten kunnen van elkaar leren in het sociale domein, de uitvoering van het Participatiebeleid, de binnenstadontwikkeling, het aanpassen, moderniseren en specialiseren van bedrijfsterreinen en bedrijfslocaties. Et cetera.

Vele nota's die in de afzonderlijke gemeenten worden gemaakt (woonvisies, binnenstad, bedrijfsterreinen, economie, cultuur, sport, educatieve agenda, et cetera) zijn gezamenlijk waarschijnlijk met meer kwaliteit en efficiënter te realiseren. Hetzelfde geldt voor de vele activiteiten die ontplooid worden (city marketing, merkonderzoek van steden en streken, ondernemershuis, realiseren van aardgasvrije wijken, prestatieafspraken met corporaties, evenementen, expatdesk, et cetera). Ook dit is een potentiële winst van meer en betere regionale samenwerking die de Waterweggemeenten kunnen nastreven.

1 Inleiding, achtergrond en aanpak

PLATFORM31

kennis van stad en regio

Trends, ontwikkelingen en opgaven Waterweggemeenten

Koos van Dijken en Sezgin Yilgin | Platform31 | Juli 2020

Voorstelronde

Koos van Dijken, senior-onderzoeker bij Platform31. Sinds dertien jaar houd ik mij bezig met stedelijke, gemeentelijke en regionale vraagstukken bij Platform31. Vooral vaak over trends en ontwikkelingen die voor steden, gemeenten en regio's van belang zijn. Ik word regelmatig gevraagd om hierover presentaties te verzorgen tijdens heidagen van colleges en Benen-Op-Tafel bijeenkomsten van college en directie, voor gemeentelijke strategen of voor gemeenteraden.

Sezgin Yilgin is senior relatiemanager markt- en programmaontwikkeling voor de G4-steden en marktpartners. Als strategisch marketing consultant heb ik, na vijf jaar als zelfstandige gewerkt te hebben met focus op de G4-steden, bij de Rabobank gewerkt. In de laatste functie ben ik als rayondirecteur Rotterdam-Zuid betrokken geweest met vele projecten op het gebied van gebiedsontwikkeling, wijken, energietransitie, woningmarkt en onderwijsinnovaties. Sinds oktober 2019 werkt Sezgin bij Platform31.

Aanleiding

Eind 2019 is er – gefaciliteerd door Riverboard – een voorstel voor een Regio Deal (Regio in balans) gedaan door de drie Waterweggemeenten (gemeente Vlaardingse, Schiedam en Maassluis). Vanuit de behoeften van inwoners, ondernemers, onderwijsinstellingen en overheden zijn de uitdagingen benoemd waarop men in samenwerking tot betere antwoorden kan komen. Het betreft het realiseren van een onderscheidend vestigingsklimaat, zorgen voor aantrekkelijk wonen, leven en recreëren en het gezamenlijk realiseren van een inclusieve samenleving. Een van de onderdelen van de beoogde Regio Deal is een analyse op de verschillende thema's van de Waterweggemeenten. De aanvraag voor de Regio Deal is niet gehonoreerd. Maar de behoefte bij de drie gemeenten aan analyse is onveranderd aanwezig en hiervoor is Platform31 gevraagd.

Het idee van samenwerking in de Waterwegregio ontstond zo'n vijf jaar geleden. Een gezamenlijke aanpak en gedeelde stem zou de invloed van de Waterweggemeenten in de MRDH kunnen vergroten. Immers een gezamenlijk doel en belang namens 184.000 inwoners zou meer indruk maken dan de (versnipperde) stem van de afzonderlijke gemeenten.¹

Vier jaar geleden constateerde het OECD-rapport dat onvoldoende samenhang en het ontbreken van een gezamenlijke visie de verklaring was van het onderpresteren van de MRDH-regio en de hele Zuidvleugel van de Randstad. Door onvoldoende samenwerking en regionale samenhang worden de aanwezige kwaliteiten en agglomeratievoordelen onvoldoende benut en laat de regio Zuid-Holland per jaar één procent extra economische groei liggen.² Een gemiste kans op meer welvaart van 1,3 miljard euro per jaar in de regio Rijnmond.³

De volgende stap was de oprichting van de Riverboard door de ondernemersverenigingen in de drie gemeenten. Bekostigd door het ondernemersfonds van een aantal grote bedrijven. Het doel van de samenwerking is om een samenhangende inclusieve economische ontwikkeling van de regio te stimuleren en te borgen. De provincie juichte dit initiatief toe en wilde een bijdrage leveren. Ook gemeenten en maatschappelijke instellingen sloten zich aan bij dit bottom-up initiatief. De partners van de Riverboard hebben op verzoek van de Waterweggemeenten ook het initiatief genomen om de aanvraag voor de Regio Deal voor te bereiden. En ondanks dat de aanvraag voor de Regio Deal niet werd gehonoreerd, was de aanvraag een succes omdat de regio zich voor het eerst aan de buitenwereld als één Waterwegregio presenteerde.⁴ De provincie wil deze ontwikkeling verder stimuleren in het kader van het programma Slimmer en Sterker Bestuur.⁵ En in dat licht is een verdiepende analyse ook opportuun.

Verdiepende analyse Platform31

In opdracht van de Waterweggemeenten heeft Platform31 deze verdiepende analyse uitgevoerd. Wat zijn de belangrijke trends en ontwikkelingen waarmee de drie gemeenten geconfronteerd worden? Tot welke opgaven leidt dat en welke opgaven kunnen met meer kans op succes het beste gezamenlijk aangepakt worden. De analyse is gepresenteerd tijdens een ambtelijke bijeenkomst van de drie gemeenten op 30 juni 2020. Vervolgens is de presentatie en analyse uitgewerkt in een uitgebreide conceptrapportage. De opmerkingen en suggesties van de ambtenaren uit Maassluis, Vlaardingen en Schiedam op dit concept zijn verwerkt in onderhavige rapportage.

De inhoud van de presentatie en rapportage is als volgt. Wij lopen een zestal belangrijke trends langs en kleuren deze in voor de Waterweggemeenten. Wij gebruiken hierbij ook een vergelijking van de Waterweggemeenten met vergelijkbare gemeenten. Vervolgens vatten wij de opgaven voor de Waterweggemeenten samen in kansen en bedreigingen en vatten de thema's samen waarop onderlinge samenwerking leidt tot één-plus-één is tweeënhalve.

¹ Gemeente Maassluis, *Economische visie Maassluis 2015-2025*, blz. 5 en 10.

² Esther van der Velden, *Het ontstaan en oprichtingsjaar van De Riverboard*, juli 2020, blz. 1; OECD, *OECD Territorial Review: The Metropolitan Region of Rotterdam – The Hague, The Netherlands*, Parijs, 2016; Economic Board Zuid-Holland, *Regiomonitor belangrijke bouwsteen voor economisch beleid*, 23 januari 2017.

³ Berekening Platform31 op basis van CBS – Statline (regionale kerncijfers, nationale rekeningen).

⁴ Esther van der Velden, *Het ontstaan en oprichtingsjaar van De Riverboard*, juli 2020, blz. 1.

⁵ Provincie Zuid-Holland, *Update bestuurlijke ontwikkelingen in de Zuid-Hollandse regio's*, GS brief aan Provinciale Staten, PZH-2019-717049787; Provincie Zuid-Holland, *Regio Deals*, Bericht aan de Staten van Gedeputeerde F (Floor) Vermeulen, 19 februari 2020, blz. 2.

Inhoud presentatie en gedachtewisseling

1. Demografische trends en ontwikkelingen
2. Economische trends en ontwikkelingen
3. Sociale trends en ontwikkelingen
4. Ruimtelijke trends en ontwikkelingen
5. Trends en ontwikkelingen m.b.t. de duurzaamheids- en energietransitie
6. Bestuurlijke trends en ontwikkelingen

Samenvatting en enkele conclusies

- De bedreigingen en kansen voor de Waterweggemeenten
- De winst van intensievere samenwerking

...PLATFORM31...

Eerst nog even de achtergrond, hoe zijn wij te werk gegaan en hoe hebben wij de vergelijkbare gemeenten voor de Waterweggemeenten geselecteerd?

Achtergrond

Eind april 2017 heeft Platform31 een trendstudie afgerond voor de G40-steden: *Vergaand veranderen, slim verschillen, duurzaam verbinden. Stedelijke trends en opgaven voor 2018 e.v.*. In acht thematische hoofdstukken (demografie, economie, sociaal, technologie, veiligheid, ruimte/wonen, duurzaamheid en bestuur) worden de belangrijkste trends en opgaven voor de steden en gemeenten beschreven. Op acht onderwerpen zijn de trends geschetst en de vele opgaven en opties waar de politici over kunnen nadenken en keuzes in kunnen maken. Hiervan konden lokale politieke partijen gebruik maken bij het nadenken over hun verkiezingsprogramma's. En de trendstudie is opgenomen in vele overdrachts- en informatiedossiers rond de vorige gemeenteraadsverkiezingen.

Sinds juni 2017 tot en met april dit jaar zijn wij bezig geweest met het verbijzonderen en verdiepen van de trendstudie voor 29 afzonderlijke steden en gemeenten en drie provincies. Dit zijn documenten die steden en gemeenten gebruiken in de overdrachtsdossiers om te komen tot nieuwe college- en bestuursakkoorden en bij het uitwerken van hun uitvoeringsprogramma's. Soms wordt de maatwerktrendstudie ingebed in een ambitie om meer opgavegericht te gaan werken (wat zijn onze grote opgaven voor het komende decennium gezien de trends, ontwikkelingen, opgaven en onze specifieke kenmerken en positie?). Soms dient het als opmaat of eerste stap op weg naar de Omgevingsvisie.

De Waterweggemeenten vergeleken met vergelijkbare gemeenten

Wij gebruiken in de analyse ook een vergelijking van Waterweggemeenten met vergelijkbare gemeenten. Wij kiezen daarbij een sterk analytische aanpak om de vergelijkbare gemeenten te kiezen. Elke gemeente in Nederland wordt door het ministerie van BZK bekostigd op basis van de zwaarte van gemeentelijke taken. Het ministerie heeft er voor gekozen om de zwaarte van de gemeentelijke taken te laten afhangen van de *sociale structuur* en de mate waarin men een *centrumfunctie* vervult. Elke gemeente is ingedeeld in de vierdeling zwakke, matige, redelijke of goede *sociale structuur* en in de vierdeling sterke, redelijke, weinig of geen *centrumfunctie*. Dit bepaalt de zwaarte van gemeentelijke taken. Uit de BZK-indeling blijkt dat zowel Maassluis, Schiedam als Vlaardingen een *matige sociale structuur* hebben en een *redelijke centrumfunctie*. Wat zwaarte van gemeentelijke taken zijn jullie gelijkwaardig aan elkaar. Wel is natuurlijk een groot verschil in grootte qua inwoners tussen Vlaardingen en Schiedam enerzijds en Maassluis anderzijds.

Daarom zijn wij een stap verder gegaan om de beste vergelijkbare gemeenten te kiezen. Welke gemeenten met een zelfde zwaarte van gemeentelijke taken worden evenals Maassluis, Schiedam en Vlaardingen gekenmerkt door een sterke stedelijkheid (Maassluis) en een zeer sterke stedelijkheid (Schiedam en Vlaardingen)? Zo filteren wij de matig stedelijke, weinig stedelijke en niet-stedelijke gemeenten uit de lijst van potentiële vergelijkbare gemeenten. Door de gemeenten in de periferie van Nederland (Den Helder en Kerkrade) ook te elimineren, houden wij de vergelijkbare gemeenten over voor de Waterweggemeenten met tussen de 25.000 en 80.000 inwoners. Dit zijn Capelle aan den IJssel, Gorinchem, Gouda, Wageningen en Zeist. Omdat de kenmerken en de verwachte ontwikkeling van de gemeente Rotterdam voor de Waterweggemeenten van bijzonder groot belang is, wordt Rotterdam aan de vergelijking toegevoegd. Niet als vergelijkbare gemeente voor de drie Waterweggemeenten maar als gemeente die in de omgeving van de Waterweggemeenten van belang is. Wij voegen afhankelijk van de gebruikte bron de COROP-regio Groot-Rijnmond, de provincie Zuid-Holland, de gemeenten die sterk stedelijk zijn en Nederland aan de vergelijking toe. Op deze wijze ontstaat een statistische sterkte-zwakke analyse.

Sezgin en ik hebben op vele variabelen vergelijkingen gemaakt van Maassluis, Schiedam en Vlaardingen met deze vergelijkbare gemeenten, regio, provincie en Nederland. Als bron wordt gebruik gemaakt van gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek (Statline), Planbureau voor de Leefomgeving (PBL), LISA, waarstaatjegemeente.nl, en van het Kenniscentrum MVS. Om de drie Waterweggemeenten te kunnen vergelijken met de vergelijkbare gemeenten is gebruik gemaakt van de jongste prognoses van het Centraal Bureau voor de Statistiek en het Planbureau voor de Leefomgeving en niet van de prognoses van de provincie Zuid-Holland of van het Kenniscentrum MVS.⁶ Mede op basis van de meest recente woningbouwprognoses voor de Waterweggemeenten – en de regionale afspraken hierover⁷ – zijn er aanzienlijke verschillen tussen de nationale prognoses en de prognoses die de drie gemeenten en de provincie hanteren. Daarom worden – voor zover relevant – de verschillen in enkele tabellen duidelijk naast elkaar gezet.

Geen expliciete aandacht aan de effecten van de coronacrisis

Wij gaan niet expliciet in op de coronacrisis en de effecten van de crisismaatregelen. In de presentatie en het rapport gaan we er als het ware van uit dat de crisis relatief snel voorbij is en dat we een kortdurende recessie hebben en dan weer relatief snel terugkomen op het structurele ontwikkelingspad van vóór de crisis. Maar het kan natuurlijk heel anders lopen.⁸

⁶ In Nederland zijn er twee vooraanstaande bevolkingsprognoses: PEARL van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) en het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) en PRIMOS van ABF Research. Zowel PEARL als PRIMOS gebruiken de nationale bevolkings- en huishoudprognoses van het CBS als uitgangspunt voor hun prognoses. Maar op het lagere schaalniveau van gemeenten zijn er verschillen. Er zijn verschillen in de aannames over de woningbouwproductie en de verdeling hiervan over de gemeenten, de huishoudsamenstelling, de verhuizingen en de binnenlandse migratie. Voor beleidsdoeleinden is het verstandig om de resultaten van verschillende prognoses te vergelijken en te beoordelen.

⁷ Samenwerkingsverband Wonen regio Rotterdam, *Regioakkoord Nieuwe Woningmarktafspraken Regio Rotterdam*, s.l., 23 januari 2019.

⁸ Koos van Dijken, Razia Ghauharali en Simone 't Hooft, *De coronacrisis en de stad. Een verkenning van scenario's, effecten en handelingsperspectieven voor gemeenten*, Platform31, Den Haag, juni 2020.

2 De belangrijkste trends

2.1 Demografische trends en ontwikkelingen

Als eerste trend de demografische trends en kenmerken van de Waterweggemeenten in vergelijkend perspectief. Daarbij valt op:

- Een aanzienlijke verwachte toename van het aantal woningen tot 2030 in de drie Waterweggemeenten tezamen in het kader van de regionale woningmarkt afspraken (11.070 woningen) wat bij een veronderstelde woningbezetting van 2,2 inwoners per woning leidt tot 24.350 extra inwoners.⁹
- Dit aanzienlijke woningbouwprogramma zorgt voor een verandering van een aantal trends zoals deze in de nationale prognoses van het CBS/PBL zichtbaar zijn:
 - een verwachte bevolkingsgroei de komende twintig jaar van bijna 7 procent in plaats van ruim 4 procent;
 - een toename van de potentiële beroepsbevolking de komende twintig jaar van 5 procent in de drie Waterweggemeenten tezamen in plaats van een verwachte krimp van bijna 5 procent;
 - een geringere vergrijzing.
- In de afgelopen twintig jaar vertrekken meer inwoners naar andere gemeenten dan zich inwoners vanuit andere gemeenten in de Waterweggemeenten vestigen. Dit kan erop duiden dat de gemeenten onvoldoende aantrekkelijk zijn. In de nationale prognoses van het CBS/PBL over de bevolkingsontwikkeling is het saldo van de binnenlandse migratie de komende dertig jaar voor Maassluis en Vlaardingen positief en voor Schiedam licht negatief. Het kan zijn dat een ambitieus woningbouwprogramma in Schiedam, dat nog niet is meegenomen in de nationale prognoses, ook voor Schiedam het binnenlands migratiesaldo de komende decennia positief maakt.
- Door verhuizingen neemt het aantal Schiedammers met een Nederlandse achtergrond af en groeit het aantal inwoners uit een Midden- en Oost Europees land (vooral Polen en Bulgaren) en inwoners met een niet-Westerse migratieachtergrond.¹⁰

De nationale bevolkings- en huishoudensprognose maakt het mogelijk om de verwachte ontwikkeling van de drie Waterweggemeenten te vergelijken met die van de vergelijkbare gemeenten (Capelle aan den IJssel, Gorinchem, Gouda, Wageningen en Zeist). In plaats van de provinciale prognose is de nationale prognose gebruikt omdat enkele vergelijkbare gemeenten buiten de provincie Zuid-Holland liggen.

In de hele rapportage en analyse moet voortdurend in ogenschouw genomen worden dat door het aanzienlijk woningbouwprogramma de prognoses van het Kenniscentrum MVS hoger uitkomen dan de nationale prognoses van het CBS/PBL. De tijdshorizon is ook verschillend. De komende dertig jaar (tot 2050) in de nationale prognose en de komende twintig jaar (tot 2040) in de prognose van het Kenniscentrum MVS. In de raming van de bevolking en het aantal huishoudens neemt de groei van de bevolking en het aantal huishoudens over het algemeen ná 2040 af.

Prognose van de bevolkingsontwikkeling (CBS/PBL)

Alle bevolkingsprognoses zijn natuurlijk met een grote mate van onzekerheid omgeven. Deze onzekerheid komt vooral door de onzekerheid van de buitenlandse migratie en de omvang van de binnenlandse migratie (positief of negatief). Blijven de Waterweggemeenten interessant voor mensen die een betere woon- en leefomgeving

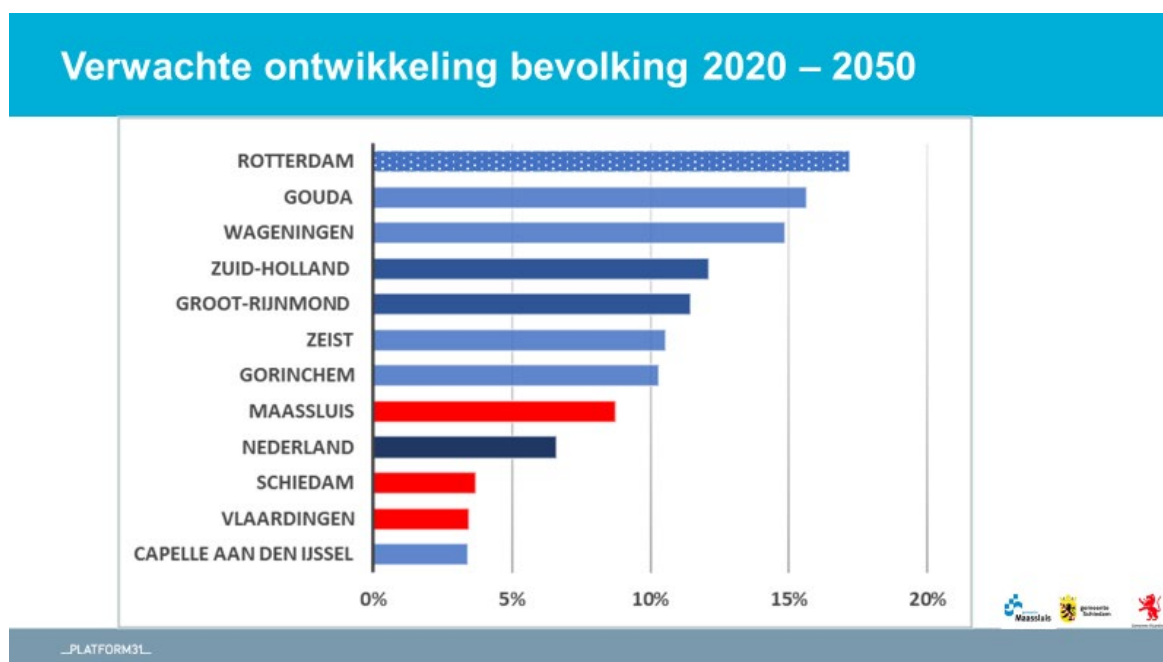
⁹ In Schiedam worden 5.750 woningen gepland (diverse projecten binnenstad, Schieveste, Nieuw-Mathenesse, herstructurering Nieuwland, park Harga en diverse projecten in Oost, West, Zuid, Groenord e.d.). In Vlaardingen zijn 2.830 woningen gepland (binnenstad, Rivierzone, Vijfsluizen, Unilever, Eiland van Speyk, herstructurering Westwijk, Holy-Zuid). De planning in Maassluis betreft 2.490 woningen (De Kade, Wilgenrijk, Sluispolder, Kapelpolder en Burgemeesterwijk). Deze bevolkingstoename (gebaseerd op 40 tot 50 procent van de geplande woningen) past bij de bovengrens van prognose van het Centraal Planbureau en het Planbureau voor de Leefomgeving.

¹⁰ Kenniscentrum MVS, *De Staat van Schiedam 2020*. Per saldo trekt Schiedam jonge mensen tot 40 jaar aan (vele mensen met een migratie-achtergrond) en vertrekken per saldo de oudere (autochtone) leeftijdsgroepen.

zoeken en zijn zij bereid om te verhuizen naar de Waterweggemeenten? En zijn er meer mensen die *naar* de Waterweggemeenten verhuizen dan *uit* de Waterweggemeenten verhuizen.¹¹

De bevolkingsprognoses moeten voortdurend aangepast worden aan de veranderende werkelijkheid van vooral de *buitenlandse* migratie (aantallen, herkomstlanden, migratiemotief, retourmigratie). In de meeste prognoses wordt tot nu toe uitgegaan van een lange termijn migratiesaldo van tussen de 15.000 en 25.000 buitenlandse migranten (kenniswerkers, studenten, arbeidsmigranten, asielmigranten). Voor de meeste recente periode (2010 tot 2018) is het gemiddelde migratiesaldo per jaar: 43.375 personen. De meest recente prognose van het CBS, die loopt tot 2060, gaat nu uit van een jaarlijks positief saldo van 31.000 per jaar. Dit kan voor de toekomst nog een onderschatting zijn als het patroon van vorig jaar met een saldo van 80.000 buitenlandse migranten doorzet. De zeven recente bevolkingsvarianten van NIDI en CBS gaan er van uit dat de bevolking in Nederland in Nederland kan variëren van 17,1 miljoen inwoners tot 21,8 miljoen inwoners. Afhankelijk van het kindertal (laag of hoog), levensverwachting (laag of hoog) en buitenlandse migratiesaldo (laag of hoog).¹² De coronacrisis en de naweeën van de coronacrisis kunnen deze bevolkingsprognoses aanzienlijk gaan beïnvloeden. Voor de regionale woningbouwafspraken (+ 54.000 woningen erbij tot 2030) en de deelplannen in de Waterweggemeenten is het belang de ontwikkeling van het saldo van de buitenlandse migratie goed te blijven volgen. Valt deze motor van de bevolkingsgroei in belangrijke mate weg dan kunnen de plannen té ambitieus zijn.

Een aandachtspunt voor de toekomst is ook dat op termijn het bouwen van nieuwe huizen minder van belang is om nieuwe inwoners aan te trekken. Veel belangrijker wordt op termijn de opgave om de woningen die vrijkomen als de langstlevende partner van de sterk vergrijzende bevolking overlijdt weer bezet te krijgen. Met de relatief goedkope woningvoorraad wordt dat een belangrijke uitdaging voor de Waterweggemeenten.

Bron: Bron: Bevolkingsprognose CBS/PBL (Statline)

De meest recente prognose van het CBS/PBL gaat er vanuit dat de bevolking in Waterweggemeenten de komende *dertig* jaar met 5 procent toeneemt. Een toename met ruim 8.000 inwoners tot 192.000 inwoners in 2050. De verwachte groei in Vlaardingen is drie procent, in Schiedam vier procent en in Maassluis negen procent.¹³ Deze verwachte groei is niet veel over een dertigjarige periode. En ook niet veel vergeleken met de

¹¹ In het Actieplan Wonen van de gemeente Vlaardingen is het bestrijden van de bevolkingsuitstroom naar andere gemeenten een belangrijke prioriteit. Gemeente Vlaardingen, *Actieplan Wonen. Woonvisie Vlaardingen 2008-2030*, januari 2008, blz. 27.

¹² NIDI en CBS, *Bevolking 2050 in beeld. Drukker, diverser en dubbelgrijs*. Deelrapport Verkenning Bevolking 2050, Den Haag, 7 juli 2020.

¹³ De prognose van CBS/PBL wijkt weinig af van de prognose van Vlaardingen zelf (Kenniscentrum MVS, augustus 2019). Er is wel een groot verschil met de raming in de Woonvisie van Maassluis. De prognose van het CBS/PBL verwacht in 2030 in Maassluis 34.900 inwoners; terwijl de PRIMOS-prognose

benchmarkgemeenten (met uitzondering van Capelle aan den IJssel) en zeker niet veel vergeleken met de provincie (12 procent) en Rotterdam (17 procent).

In tabel 1 wordt de nationale prognose van het CBS/PBL voor de komende *twintig* jaar vergeleken met de jongste prognose van het Kenniscentrum MVS.

Tabel 1 Prognose bevolkingsontwikkeling 2020 tot 2040 (aantal)

Jaren	Maassluis		Schiedam		Vlaardingen		Waterweggemeenten	
	CBS	MVS	CBS	MVS	CBS	MVS	CBS	MVS
2020	33.100	33.206	78.300	78.752	72.600	73.375	184.000	185.333
2025	34.000	34.596	78.700	81.118	73.600	75.035	186.300	190.749
2030	34.900	36.304	79.400	83.494	74.400	76.317	188.700	196.115
2035	35.600	36.653	80.200	85.618	74.900	76.433	190.700	198.704
2040	35.800	36.032	80.700	86.071	75.200	75.674	191.700	197.777
Toename (aantal)	2.700	2.826	2.400	7.319	2.600	2.299	7.700	12.444
Toename (in %)	8,2%	8,5%	3,1%	9,3%	3,6%	3,1%	4,2%	6,7%

Bron: CBS = Statline (bevolkingsprognose) en MVS = Kenniscentrum MVS

In de CBS-prognose neemt in de drie Waterweggemeenten naar verwachting het aantal inwoners de komende twee decennia toe met 7.700; een toename van 4,2 procent. Deze toename is redelijk gelijk verdeeld over de drie Waterweggemeenten. In de prognose van het Kenniscentrum MVS neemt in deze zelfde periode naar verwachting het aantal inwoners toe met 12.444; een toename van 6,7 procent. Het verschil tussen beide prognoses is vooral groot voor de gemeente Schiedam.

Relatief bescheiden bevolkingsgroei biedt mogelijkheid om volledig te focussen op het verbeteren van de woon-, werk- en leefomgevingen

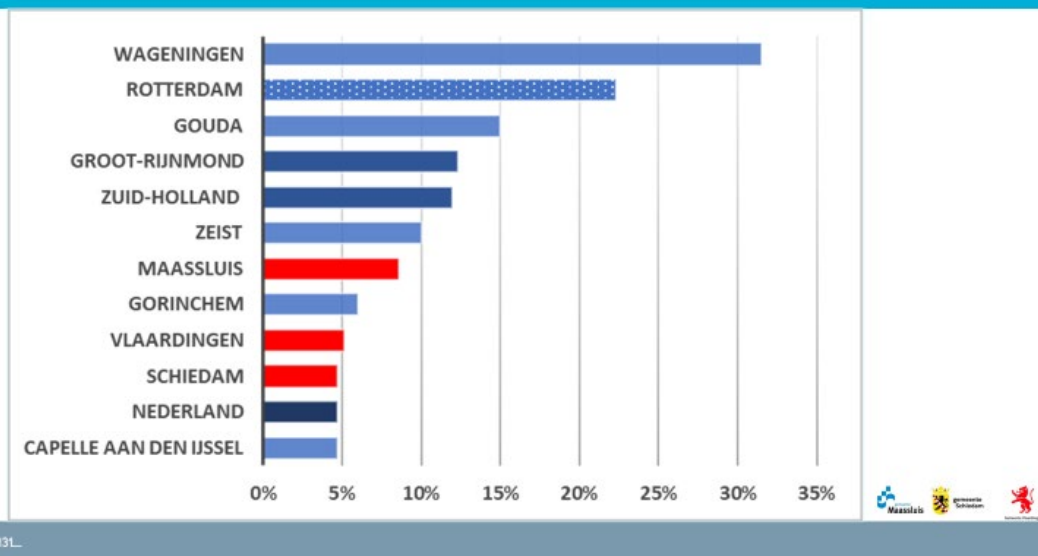
Een hoge bevolkingsgroei (zoals onder andere in Utrecht, Almere, Urk en Westland) is niet zonder meer een voordeel. Met een sterke groei moeten deze gemeenten een sterke groei accommoderen én zich concentreren op het verbeteren van de woon-, werk- en leefomgevingen. Want het laatste is dé strategische uitdaging voor de toekomst. Met een sterke groei moet gemeenten op twee borden simultaan schaken en excelleren: het accommoderen van groei én het inzetten op kwaliteitsverbeteringen. En dat is lastiger dan op één bord schaken. Vlaardingen en Schiedam, en in mindere mate Maassluis, hebben dat probleem van op twee borden moeten schaken niet. De hogere prognose van het Kenniscentrum MVS past dat beeld van een relatief bescheiden kwantitatieve bevolkingsgroei niet aan.

Geen ontgroening de komende dertig jaar

Het aantal jongeren groeit in vergelijking met Wageningen, Rotterdam, Gouda en de provincie Zuid-Holland in de nationale bevolkingsprognose in geringe mate ten opzichte van de Waterweggemeenten. Van 39.400 in het jaar 2020 tot naar verwachting 41.600 jongeren in het jaar 2050. Een toename met 2.200 jongeren; een groei van bijna zes procent de komende dertig jaar.

Dit geeft nog enige druk op de jeugd- en jongerenvoorzieningen. Maar bij gemeenten die naar verwachting ontgroenen dreigt een groter gevaar. Namelijk dat dit ten koste gaat van de dynamiek, vernieuwingsgezindheid, innovativiteit en het ondernemerschap. Dit is in vele gemeenten in Nederland de komende dertig jaar het geval. Maar naar verwachting niet in Schiedam, Vlaardingen en Maassluis.

Toename aantal jongeren (0-20 jaar) van 2020 - 2050

Bron: Bevolkingsprognose CBS/PBL (Statline)

In tabel 2 wordt de nationale prognose van het CBS/PBL vergeleken met de jongste prognose van het Kenniscentrum MVS voor de ontwikkeling van het aantal jongeren van 0 tot 20 jaar.

Tabel 2 Prognose bevolkingsontwikkeling jongeren van 0 tot 20 jaar van 2020 tot 2040 (aantal)

Jaren	Maassluis		Schiedam		Vlaardingen		Waterweggemeenten	
	CBS	MVS	CBS	MVS	CBS	MVS	CBS	MVS
2020	7.000	7.093	16.900	16.707	15.500	15.593	39.400	39.393
2025	7.000	7.429	16.900	16.890	15.800	16.293	39.700	40.612
2030	7.300	8.005	17.200	17.125	16.200	17.065	40.700	42.195
2035	7.500	8.172	17.500	17.182	16.400	17.093	41.400	42.447
2040	7.700	7.976	17.800	16.961	16.600	16.887	42.100	41.824
Toename (aantal)	700	883	900	254	1.100	1.294	2.700	2.431
Toename (in %)	10,0%	12,4%	5,3%	1,5%	7,1%	8,3%	6,9%	6,2%

Bron: CBS = Statline (bevolkingsprognose) en MVS = Kenniscentrum MVS

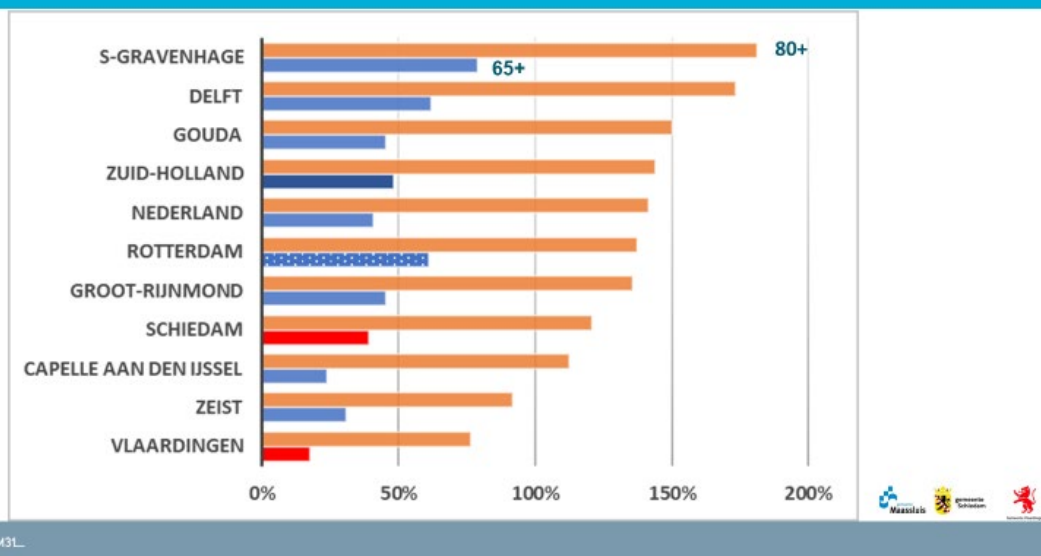
In de CBS-prognose neemt in de drie Waterweggemeenten naar verwachting het aantal jongeren (0 tot 20 jaar) de komende twee decennia toe met 2.700; een toename van 6,9 procent. De toename van het aantal jongeren in de prognose is vooral sterk in Maassluis. In de prognose van het Kenniscentrum MVS neemt in deze zelfde periode naar verwachting het aantal jongeren in Maassluis en Vlaardingen sterker toe dan het aantal jongeren in de CBS-prognose. Voor Schiedam geldt het omgekeerde. Voor de drie Waterweggemeenten tezamen neemt het aantal jongeren de komende twee decennia in de prognose van het Kenniscentrum MVS toe met 2.431 (bewoonde) woningen; een toename van 6,2 procent.

Ook in de Waterweggemeenten een sterke vergrijzing met belangrijke beleidsimplicaties

In de nationale prognose neemt het aantal 65-plussers in Waterweggemeenten naar verwachting de komende dertig jaar gemiddeld met 28 procent toe. Dit is minder dan gemiddeld in heel Nederland, provincie Zuid-Holland en Rotterdam. De verwachte toename ligt in Schiedam en Maassluis hoger dan in Vlaardingen (Bijlage grafiek B1). In 2040 is naar verwachting het aandeel van de 65-plussers in Nederland 26,2 procent; terwijl het aandeel 65-plussers in Schiedam dan op 20,1 procent ligt en in Maassluis op 23,5 procent.¹⁴

¹⁴ Kenniscentrum MVS, *Staat van Maassluis 2020* en Kenniscentrum MVS, *Staat van Schiedam 2020*.

Vergrijzing 2020- 2050

Bron: Bevolkingsprognose CBS/PBL (Statline)

In tabel 3 wordt de nationale prognose van het CBS/PBL vergeleken met de jongste prognose van het Kenniscentrum MVS voor de ontwikkeling van het aantal 65-plussers.

Tabel 3 Prognose bevolkingsontwikkeling jongeren van 65 jaar en ouder van 2020 tot 2040 (aantal)

Jaren	Maasland		Schiedam		Vlaardingen		Waterweggemeenten	
	CBS	MVS	CBS	MVS	CBS	MVS	CBS	MVS
2020	7.600	7.647	13.900	13.683	15.400	15.573	36.900	36.903
2025	8.200	8.003	15.300	14.499	16.200	15.926	39.700	38.428
2030	8.800	8.252	17.000	15.914	17.200	16.252	43.000	40.418
2035	9.300	8.412	18.200	17.089	18.000	16.663	45.500	42.164
2040	9.600	8.074	19.000	17.221	18.400	16.123	47.000	41.418
Toename (aantal)	2.000	427	5.100	3.538	3.000	550	10.100	4.515
Toename (in %)	26,3%	5,6%	36,7%	25,9%	19,5%	3,5%	27,4%	12,2%

Bron: CBS = Statline (bevolkingsprognose) en MVS = Kenniscentrum MVS

Door de grotere bevolkingsgroei – vooral van de actieve leeftijdsgroep – in de prognose van het Kenniscentrum MVS ten opzichte van de CBS-prognose neemt de vergrijzing relatief af. In de prognose van het CBS neemt de komende twee decennia in de drie Waterweggemeenten tezamen het aantal 65-plussers toe met 10.100 ouderen; een toename van ruim 27 procent. In de prognose van het Kenniscentrum MVS is de toename van het aantal 65-plussers ruim de helft minder (een toename van het aantal 65-plussers van 4.515); een toename van 12,2 procent. Vooral Maasland en Vlaardingen is de toename van het aantal 65-plussers aanzienlijk minder in de prognose van het Kenniscentrum MVS ten opzichte van de CBS-prognose.

Voor sterke toename van het aantal 80-plussers

Nog belangrijker dan de toename van het aantal 65-plussers is de verwachte toename van het aantal 80-plussers (zie de oranje balkjes). Deze prognose is er niet voor Maasland. Het aantal 80-plussers neemt in Vlaardingen naar verwachting met 76 procent toe (58,8 procentpunt méér dan de toename van het aantal 65-plussers). In Schiedam neemt het aantal 80-plussers met 121 procent toe (81,5 procentpunt méér dan het aantal 65-plussers). Grosso modo neemt het aantal 80-plussers drie keer meer toe dan het aantal 65-plussers. En in Capelle aan de IJssel zelfs vijfkeer zoveel.

Het scherp in beeld hebben van de sterke groei van groep oude ouderen is van belang voor de beleidsimplicaties. Voor deze groep oude ouderen wordt het goed regelen van zorg in wijk, buurt, dorp en kern een belangrijke opgave. Sommige deskundigen zeggen dat dit betekent dat de “triple A” goed geregeld moeten zijn in de nabijheid: ‘AH’, ‘arts’ en ‘apotheek’. Op dit moment wonen ongeveer 400.000 Nederlanders met een somatische

beperking in een matig tot niet geschikte woonomgeving. Veel van de ongeschikte woningtypen zijn voornamelijk portieketagewoningen en kleinere eengezinswoningen die alleen met een trap te bereiken zijn. Deze woningen staan vaak in steden en in de Randstad.¹⁵ Voor deze groep zijn ook woonaanpassingen nodig om het mogelijk te maken in de eigen woning te blijven wonen. Tegelijkertijd moet men ook kunnen doorverhuizen naar betaalbare, meer geschikte, woningen wanneer de eengezinswoning niet meer voldoet. Dit voorkomt ook dat men als oudere eenpersoonshuishouden niet-langer-geschikte, te grote (sociale) eengezinswoningen blijft bezetten die nodig zijn voor de nieuwe gezinnen in de Waterweggemeenten. De vergrijzing noopt ook om nieuwe woonvormen toe te voegen (complexen met gezamenlijke voorzieningen, zorgcoöperaties, 'communities' voor senioren, Thuishuizen etc.) en om tot nieuwe gemeenschappelijke voorzieningen te komen (wijkbedrijven, kamers en huizen van de wijk, administratiecafés, nieuwe generatie bibliotheekfilialen, lotgenotengroepen, 'sociale marktplaatsen' e.d.).

In tabel 4 wordt de nationale prognose van het CBS/PBL vergeleken met de jongste prognose van het Kenniscentrum MVS voor de ontwikkeling van het aantal 80-plussers. In Schiedam is de verwachte toename van het aantal 80-plussers in de prognose van het Kenniscentrum MVS ongeveer de helft van de verwachte toename van het aantal 80-plussers in de prognose van het CBS. Voor Vlaardingen is het verschil tussen beide ramingen relatief nog groter.

Tabel 4 Prognose bevolking 80-plus van 2020 tot 2040 (aantal)

Jaren	Schiedam		Vlaardingen	
	CBS	MVS	CBS	MVS
2020	3.400	3.443	4.200	4.331
2025	3.700	3.467	4.400	4.434
2030	4.800	4.217	5.400	5.103
2035	5.500	4.776	5.900	5.465
2040	6.300	4.871	6.400	5.085
Toename (aantal)	2.900	1.428	2.200	754
Toename (in %)	85,3%	41,5%	52,4%	17,4%

Bron: CBS = Statline (bevolkingsprognose) en MVS = Kenniscentrum MVS

De implicaties van deze grote opgave is meestal nog onvoldoende op het netvlies of de stappen die men zet, zijn nog beperkt. In de woonvisie van Vlaardingen is oog voor andere woonbehoeften (o.a. woonzorgconcepten).¹⁶ In het coalitieakkoord van Maassluis wil men meer gaan investeren in ouderen (één van de vier belangrijke thema's) en in Maassluis ziet men de vergrijzing als een bedreiging gezien.¹⁷ Met het 'Plan van Aanpak Langer Zelfstandig Wonen' onderneemt Schiedam actie om de mogelijkheden van Schiedammers te vergroten om langer zelfstandig thuis te wonen, ook wanneer men kwetsbaar is of een beperking heeft.¹⁸ De grote opgave is door een columnist met een indringend beeld recentelijk duidelijk gemaakt: "krakende botten, piepende gewrichten, mompelende monden en heel veel schuivende voeten" zijn de geluiden van de 21ste eeuw. Dit geldt ook voor de Waterweggemeenten.

¹⁵ Frans Schilder, Femke Daalhuizen en Carola de Groot, *Krasse knarren kunnen kraken: over hoe het stapelen van verschillende beleidsdoelen ouderen onder druk kan zetten*, Planbureau voor de Leefomgeving, 2019.

¹⁶ Gemeente Vlaardingen, *Herstelplan: Voor een leefbaar en financieel gezond Vlaardingen*, 2020, blz. 3.

¹⁷ Gemeente Maassluis, *Samen Maassluis. Investeren in een duurzame toekomst*, Coalitieakkoord 2018-2022, blz. 4; gemeente Maassluis, *Woonvisie 2019-2024*, Raadsbesluit 15 oktober 2019, blz. 27; gemeente Maassluis, *Economische visie Maassluis 2015-2025*, blz. 7.

¹⁸ Gemeente Schiedam, *Zomernota 2020. Vernieuwen door te blijven investeren*, 7 juni 2019, blz. 15.

2.2 Economische trends en ontwikkelingen

Economische trends en kenmerken

- Groei bevolking zorgt voor groei verzorgende bedrijvigheid
- Stuwende bedrijvigheid geen betekenis voor werkgelegenheidsgroei
- Pendelgemeenten; kwaliteit vervoer van en naar werk aspect 'woonaantrekkelijkheid'
- Voor vele gemeenten de verwachte daling van de potentiële beroepsbevolking grote bedreiging (niet voor de Waterweggemeenten naar verwachting)
- Onbenutte potentieel veel beter en sterker mobiliseren
- Bevorderen ontwikkeling brede MKB

_PLATFORM3L

Werkgelegenheidsgroei vooral door bevolkingsgroei

De bevolkingsgroei is van belang omdat in de meeste gemeenten en steden de werkgelegenheidsgroei in de afgelopen tien jaar verklaard wordt door de bevolkingsgroei en de daarmee verbonden verzorgende bedrijvigheid. De coëfficiënt tussen bevolkingsgroei en werkgelegenheidsgroei (gecorrigeerd voor andere verklarende factoren) is dan groter dan één.¹⁹ In vele gemeenten komt de werkgelegenheidsgroei niet van de stuwende bedrijvigheid, maar volledig en vaak meer dan volledig van de verzorgende bedrijvigheid. Zo is er de afgelopen tien jaar vanuit de stuwende bedrijvigheid zelfs in Eindhoven (maar het geldt ook voor vele andere steden) werkgelegenheidsverlies geweest. De focus op topsectoren, campussen, valleys e.d. draagt klaarblijkelijk – bijna in het hele land – niet toe aan de groei van de werkgelegenheid. Waarbij natuurlijk niet uitgesloten kan worden dat zonder deze aandacht het werkgelegenheidsverlies groter had kunnen zijn. Ook in Vlaardingen heeft de stuwende bedrijvigheid (o.a. transport, logistiek, bedrijven in de haven) een flinke klap gekregen. Toch wil de gemeente de kaarten niet zetten op de verzorgende bedrijvigheid omdat de afzetmarkt voor de verzorgende bedrijvigheid te gering is en in de non-profit sector, vanwege de bezuinigingen, geen banengroei is te verwachten.²⁰ Maar de cijfers wijzen uit dat banengroei vooral gerealiseerd wordt in de verzorgende bedrijvigheid. En ook om de verzorgende bedrijvigheid te laten floreren, is voldoende en goed ondernemerschap nodig is, voldoende en goed opgeleid personeel, en een goed ondernemers- en vestigingsklimaat.

Vergrijzing hoeft geen negatieve economische consequenties te hebben, integendeel

De dubbele vergrijzing zal ook economisch invloed hebben. Relatief wordt het aantal oudere consumenten en de kenmerken van hun consumptiepatroon steeds belangrijker voor de economie. Mede omdat de consumptiequote van de ouderen (120 procent) veel hoger is dan van de nog actieve inwoners (80 procent). Dit effect is belangrijker dan hun gemiddeld iets lagere inkomen in de niet-actieve periode ten opzichte van de actieve periode. Zo bezien is de vergrijzing géén economische bedreiging. Naast rollators en gehoor toestellen is er een krachtige consumptieve vraag van vitale, actieve en jonge ouderen in hun derde levensfase naar reizen, dagtoerisme, uitgaan, lekker eten, samen fietsen, cultuur, theater en musea. Heeft u de ondernemers die hierop

¹⁹ Gerard Marlet, Marten Middeldorp, Roderik Ponds en Clemens van Woerkens, *Atlas 2019 voor gemeenten Groei & Krimp*, Utrecht, 2019, blz. 232.

²⁰ Gemeente Vlaardingen, *Actieplan Economie Vlaardingen 2030. Samen voor Vlaardingen, waar 't goed ondernemen is*, maart 2013, blz. 27 en 28.

inspelen en stimuleert u de ondernemers die hierop willen inspelen? De ouderen in hun vierde levensfase krijgen behoefte aan zorg, welzijnsactiviteiten en een goede leefomgeving in hun buurt, wijk of kern die aansluit bij hun nieuwe behoeften.

Bij florerend ondernemerschap in de Waterweggemeenten liggen er vele economische kansen op het terrein van persoonlijke dienstverlening, toerisme, horeca, cultuur, nieuwe vormen van zorg (naar verwachting zijn er bijvoorbeeld de komende jaren 100.000 mensen extra nodig in de ouderen- en verpleeghuiszorg), de bouw (indien voldoende vernieuwend), slimme fabrieken, kleinschalige industrie, ambacht en sociaal ondernemerschap. En vooral de transitie naar een meer duurzame economie en samenleving biedt vele nieuwe economische kansen (duurzame energie, aanleggen van nieuwe infrastructuur en netwerken, circulaire economie, 'urban mining'). In de Waterweggemeenten is een van de prioriteiten de ontwikkeling van de toeristisch-recreatieve sector. Dit past in het uitvoeringsprogramma VTE van de MRDH. Maassluis zoekt daarbij ook de samenwerking binnen het Hof van Delfland.²¹

De vergrijzing is ook te benutten om het ondernemerschap in de Waterweggemeenten te bevorderen. De sterke vergrijzing kan omgezet worden in een kracht. Er is nog een lange periode dat mensen actief willen en kunnen zijn. En wij doen de mensen en de samenleving (in het licht van de krimpende beroepsbevolking) tekort door daar géén rekening mee te houden. Er is bovendien een belangrijke kans op méér ondernemerschap en méér startende kleine ondernemingen als wij de jongouderen serieus nemen. In Amerika is de kans dat mensen tussen 55 en 65 jaar een onderneming starten 65 procent groter dan dat mensen tussen 20 en 34 jaar een onderneming starten. In het Verenigd Koninkrijk is 40 procent van de nieuwe ondernemers ouder dan vijftig jaar en bijna 60 procent van de 70-plussers werkt nog als ZZP'er. En juist de huidige flexibele, onzekere, klusjeseconomie past uitstekend bij de ouderen die, naast hun AOW en pensioen, op een flexibele wijze nog economisch mee willen doen en iets bij willen verdienen.

De economie wordt een zandlopereconomie

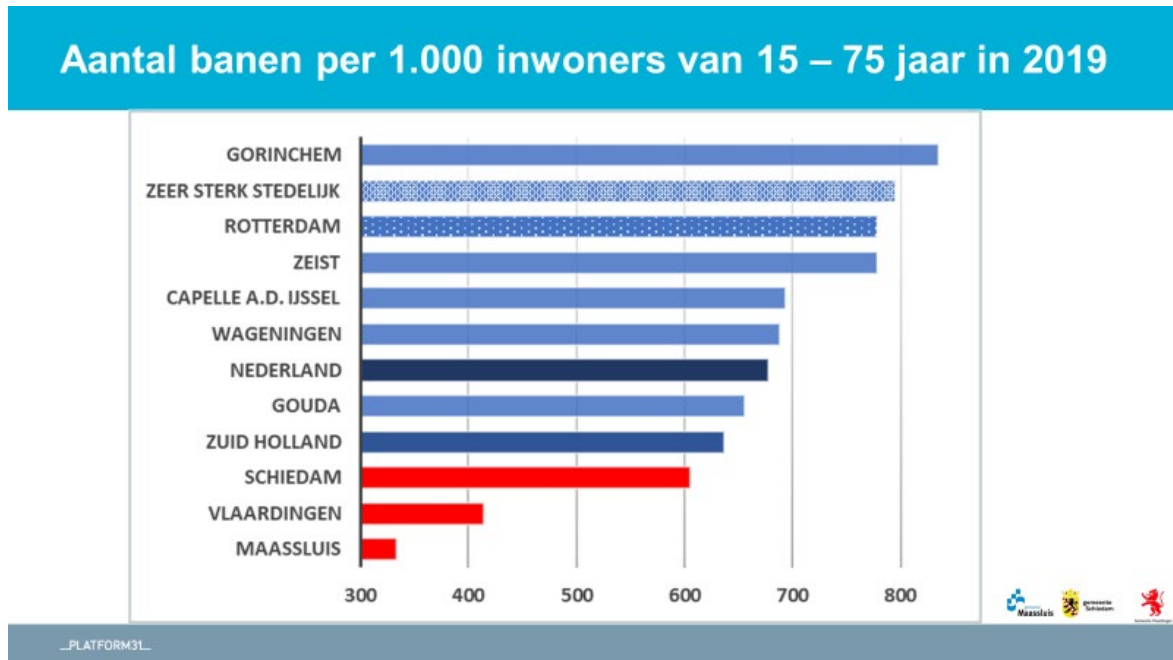
De economie wordt in toenemende mate een zandlopereconomie. Met een stabiele ontwikkeling voor laagopgeleiden (al wordt een deel verdrongen door middengroepen die naar beneden zakken) en een groeiend werkgelegenheidsaandeel voor hoger opgeleiden. De verwachte krimp zit vooral in de administratieve middenberoepen. Maassluis en Vlaardingen hebben relatief veel laagopgeleiden in de beroepsbevolking (29 respectievelijk 27 procent) en Schiedam duidelijk iets minder 23 procent (Bijlage grafiek B2). Maar de laagopgeleiden zijn niet echt het probleem. Voor hen is er veel werk (horeca, recreatie, persoonlijke dienstverlening, e.d.) en de totale groep wordt snel kleiner. Schiedam is met 45 procent middelbaar opgeleiden in de beroepsbevolking de gemeente met de meeste middelbaar opgeleiden. Maassluis (41,2 procent) en Vlaardingen (40,5 procent) liggen daaronder (Bijlage grafiek B3). Ondanks het relatief grote aantal middelbaar opgeleiden zien diverse bedrijven in de regio nog steeds de noodzaak om ook middelbaar opgeleiden uit het buitenland te recrutereren. Dit duidt op mismatches op de mbo-arbeidsmarkt. Om er voor te zorgen dat de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt verbeterd, worden initiatieven ontwikkeld als de Food Innovation Academy. Leerlingen van de Academy krijgen bij het goed afronden van de opleiding een carrièrestartgarantie. Alle drie de Waterweggemeenten hebben relatief weinig hoogopgeleiden; het minst van alle benchmarkgemeenten (Bijlage grafiek B4).

De Waterweggemeenten scoren lager dan het Nederlandse gemiddelde als werkgemeente

De gemeenten met veel banen per 1.000 inwoners van 15 tot 75 jaar zijn een duidelijke werkgemeente. Op basis hiervan is Maassluis een overduidelijke woongemeente met slechts 333 banen per 1.000 inwoners van 15 tot 75 jaar. Met 414 banen per 1.000 inwoners van 15 tot 75 jaar is ook Vlaardingen geen sterke werkgemeente. Van de drie Waterweggemeenten heeft Schiedam de meeste banen per 1.000 inwoners van 15 tot 75 jaar (606). Dat is

²¹ Hof van Delfland is een samenwerking tussen diverse gemeentes, organisaties en groengebieden (waaronder Rotterdam, Den Haag, Midden-Delfland en Maassluis) om het groene gebied en plaatselijke ondernemers in de regio te ondersteunen. Gemeente Maassluis, *Economische visie Maassluis 2015-2025*, blz. 21.

nog onder het Nederlandse gemiddelde van 677 banen per 1.000 inwoners van 15 tot 75 jaar en nog verder onder het gemiddelde van de vergelijkbare zeer sterk stedelijke gemeenten.

Bron: waarstaatjegemeente.nl

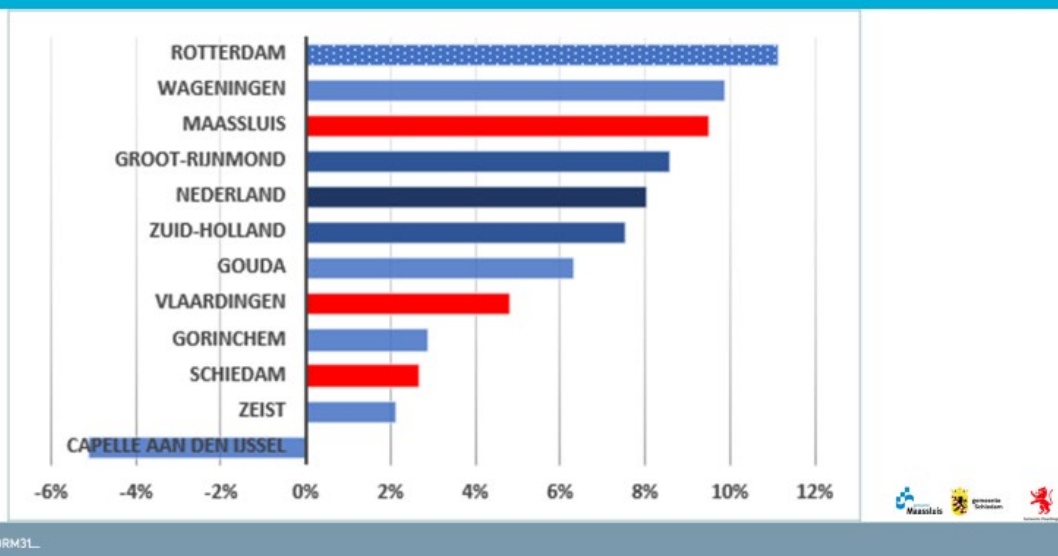
Een van de redenen dat bijvoorbeeld Schiedam zo relatief laag scoort op het aantal banen per 1.000 inwoners van 15 tot 75 jaar is onder andere de vele banen in Schiedam niet bezet worden door werknemers die in Schiedam wonen. Tachtig procent van de banen in Schiedam wordt bezet door pendelaars uit andere gemeenten. Vooral voor hoger opgeleiden heeft Schiedam onvoldoende aantrekkelijke woningen.

In Schiedam en Vlaardingen een bescheiden toename van het aantal banen in de afgelopen vijf jaar

De afgelopen vijf jaar is de ontwikkeling van het aantal banen in Schiedam en Vlaardingen niet erg spectaculair. Van 2010 tot en met 2014 is in Maassluis de werkgelegenheid met 1,3 procent afgenomen.²² In de vijf jaar daarna (van 2015 tot en met 2019) ontwikkelt de werkgelegenheid in Maassluis zich juist bijzonder goed. Al kan de ontwikkeling in Maassluis net niet tippen aan de werkgelegenheidsontwikkeling in Wageningen en al helemaal niet aan de werkgelegenheidsontwikkeling in Rotterdam.

²² Gemeente Maassluis, *Economische visie Maassluis 2015-2025*, blz. 8.

Ontwikkeling aantal banen 2015-2019

Bron: LISA

Zorgwekkende leegstand

De winkelleegstand is zorgwekkend in Schiedam en Vlaardingen. Dus de inzet op revitalisering van de binnenstad in Vlaardingen is te begrijpen. Zeker vanuit de ambitie om de tweede winkel- en uitgaansstad in de regio te worden.²³ Voor Schiedam is de winkelleegstand al langer een probleem. De afgelopen jaren is in Schiedam intensief ingezet op het verbeteren van de binnenstad met de ontwikkelingsvisie 'Stad aan de Schie' en het bijbehorende uitvoeringsprogramma. Dit heeft onder andere geleid tot de herinrichting van de Lange Haven, het met subsidie opknappen van 108 panden aan de Hoogstraat en het toevoegen van meer dan honderd woningen boven winkels, de ontwikkeling van het gemengde binnenstedelijke gebied de Dirkwagerlocatie, de transformatie van de Havenkerk tot evenementenlocatie en het verbeteren van de binnenstadentree Koemarkt.²⁴ Voor de Waterweggemeenten blijft de vergelijking met de lage winkelleegstand in Capelle aan den IJssel intrigerend. Schiedam, Vlaardingen en Capelle zien koopkracht afvloeien naar Rotterdam. Maar kennelijk heeft Capelle daar een antwoord gevonden en Schiedam en Vlaardingen nog niet.

Op allerlei manieren adresseren de Waterweggemeenten de leegstandproblematiek. In de Vlaardingse binnenstad zijn de consumentenbestedingen in de afgelopen zeven jaar met 30 procent gedaald, terwijl het totale winkel vloeroppervlakte gelijk is gebleven. Dit betekent dat de vloerproductiviteit ook is afgenomen. In Vlaardingen wordt met een masterplan ingezet op revitalisering van de binnenstad op vele fronten (o.a. beperken kernwinkelgebied, functiemenging in het aanloopgebied, verhuis-, transformatie-, gevel- en vergroeningssubsidies), is sprake van verpauperde gebieden (Koningin Wilhelminahaven, het Museumkwartier) en wordt geprobeerd om het vestigingsklimaat op de bedrijfsterreinen te verbeteren.²⁵ Maassluis breidt de leegstandsverordening uit tot de hele stad en niet langer alleen de binnenstad.²⁶ Schiedam transformeert leegstaande kantoren naar woningen, maakt alternatieve bestemmingen mogelijk voor leegstaande winkels (wonen, ambachtelijke winkels, ateliers, fietsstallingen etc.), stimuleert met een subsidieregeling de verhuizing van detaillisten vanuit aanloopstraten naar de binnenstad en beraadt zich over een (nieuw) integraal plan van

²³ Gemeente Vlaardingen, *Actieplan Economie Vlaardingen 2030. Samen voor Vlaardingen, waar 't goed ondernemen is*, maart 2013, blz. 11.

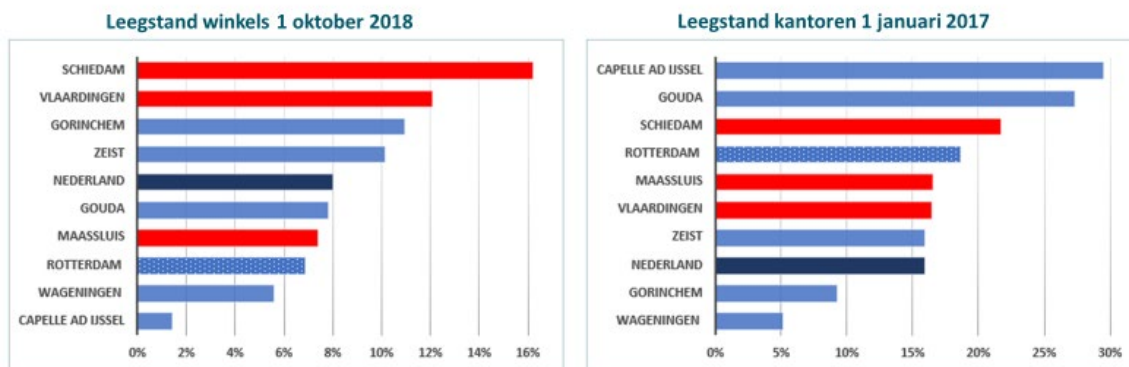
²⁴ Gemeente Schiedam, *Uitvoeringsprogramma Binnenstad; doorpakken, versnellen, afmaken*, 19 november 2019.

²⁵ Gemeente Vlaardingen, *Herstelplan: Voor een leefbaar en financieel gezond Vlaardingen*, 2 maart 2020, blz. 4; Gemeente Vlaardingen, *Coalitieakkoord 2019-2022 Handen uit de mouwen*, blz. 12; Gemeente Vlaardingen, *Samen voor de Stad. Werkplan Economische Zaken 2019-2022*, blz. 3; Gemeente Vlaardingen, *Programma Levendige Binnenstad 2030*, blz. 9 en 12.

²⁶ Gemeente Maassluis, *Coalitieakkoord 2018-2022. Samen Maassluis. Investeren in een duurzame toekomst*, blz. 13.

aanpak voor de binnenstad voor de komende vier jaar. Omdat de leefbaarheid en aantrekkelijkheid van de (binnen)stad voor de bewoners en toekomstige bewoners steeds belangrijker wordt, is deze focus in het beleid van belang.

Leegstand winkels en kantoren

...PLATFORM31

Bron: PBL

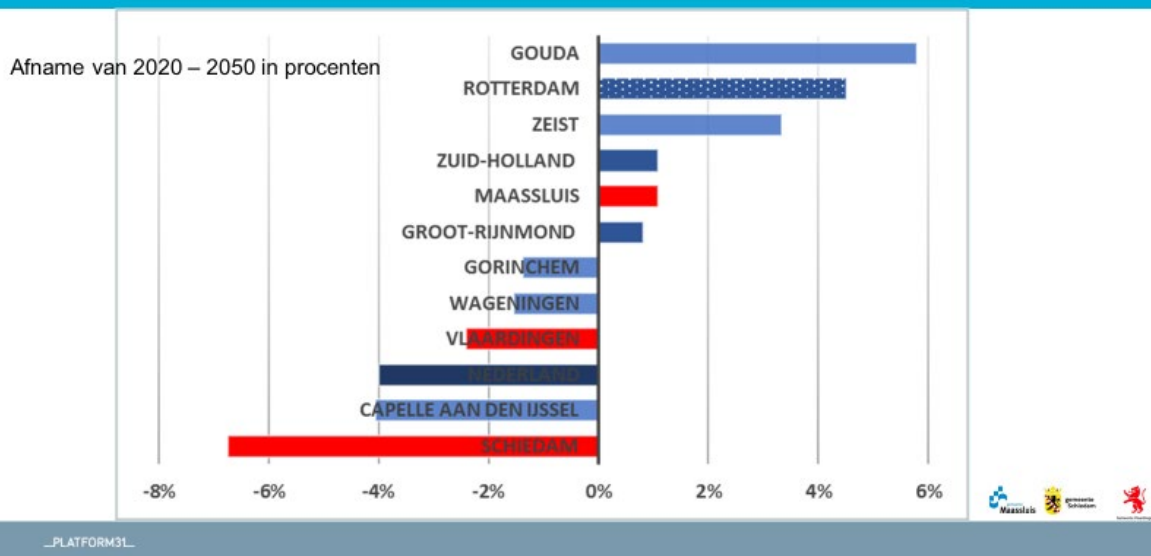
Leegstaande kantoren kunnen, als er sprake is van een woningtekort, makkelijker getransformeerd worden dan leegstaande winkels. In de gepresenteerde cijfers over de kantorenleegstand is het vertrek van Unilever uit Vlaardingen nog niet meegenomen. Dat de kantorenleegstand in Maassluis nog iets boven het Nederlandse gemiddelde ligt, hadden wij op voorhand niet verwacht.

In nationale prognose krimp van de potentiële beroepsbevolking

Van het allergrootste belang voor de economische toekomst van de Waterweggemeenten is de ontwikkeling van de potentiële beroepsbevolking. De verwachte ontwikkeling van de potentiële beroepsbevolking is benaderd door te kijken naar de verwachte toe- of afname van de leeftijdsgroep 20 tot 65 jaar. De potentiële beroepsbevolking is niet makkelijk meer te ramen door de opschuivende pensioengerechtigde leeftijd. Maar één ding is duidelijk in heel Nederland: het verhogen van de pensioengerechtigde leeftijd is onvoldoende om de daling van de potentiële beroepsbevolking te voorkomen.

In vele gemeenten, steden, regio's, provincies wordt de komende twintig jaar een daling verwacht van de potentiële beroepsbevolking. Deze daling wordt verwacht in maar liefst 35 van de 40 regio's in Nederland. Dit brengt het gevaar met zich mee dat in deze gemeenten en regio's de economische ontwikkeling en de groei van ondernemingen geremd of zelfs onmogelijk gemaakt wordt.

Afname potentiële beroepsbevolking (20 – 65 jaar)

Bron: Bevolkingsprognose CBS/PBL (Statline)

Als we de verwachte ontwikkeling van de potentiële beroepsbevolking benaderen door de toename van de leeftijdsgroep van 20 tot 65 jaar te bekijken dan zien we dat de potentiële beroepsbevolking de komende 30 jaar in Schiedam met 6,7 procent afneemt. Zo'n 2.300 personen minder. Deze afname in Schiedam is het grootst van alle benchmarkgemeenten. Dit houdt het gevaar in zich dat de ambitieuze ontwikkeling van hoogwaardige bedrijfsterreinen als de A20-zone, 's-Gravelandsepolder/Spaanse Polder, en Nieuw-Mathenesse/Nieuwe Maas in Schiedam kan mislukken omdat de krimpende beroepsbevolking een negatieve vestigingsplaatsfactor wordt.²⁷ In Vlaardingen neemt de potentiële beroepsbevolking af met 1.000 personen de komende dertig jaar (een afname van 2,4 procent). Als wij de potentiële beroepsbevolking iets breder definiëren (15 tot 70 jaar) dan verandert de conclusie niet of nauwelijks (Bijlage grafiek B5). Het verhogen van de pensioengerechtigde leeftijd zet onvoldoende zoden aan de dijk om de krimp van de potentiële beroepsbevolking te keren (zie tabel).

Bevolkingsprognose 2020-2050 toe- en afname in procenten	20 tot 65 jaar	15 tot 70 jaar
Rotterdam	4,5%	7,5%
Gouda	5,8%	4,8%
Zeist	3,3%	3,0%
Zuid-Holland	1,1%	2,2%
Maassluis	1,1%	
Groot-Rijnmond	0,8%	2,0%
Vlaardingen	-2,4%	-2,0%
Nederland	-4,0%	-3,7%
Capelle aan den IJssel	-4,1%	-4,2%
Schiedam	-6,7%	-5,4%

Bron: Bevolkingsprognose CBS/PBL – Statline (15 tot 70 jaar niet beschikbaar voor Maassluis)

De komende dertig jaar krimpt de potentiële beroepsbevolking in Nederland (gedefinieerd als de leeftijdsgroep van 15 tot 70 jaar) met 453.000 arbeidskrachten. Deze krimp van de potentiële beroepsbevolking is een nieuwe ontwikkeling. De krimpende beroepsbevolking bedreigt de economische ontwikkeling in gemeenten, steden en regio's. Het prikkelt ondernemers om over te gaan op automatiseren, het verplaatsen van werk naar het buitenland of het inzetten van buitenlandse arbeidskrachten. Het zet ook de kwaliteit van de publieke dienstverlening onder druk, waaronder zorg, onderwijs en politie. Op langere termijn zijn de kwantiteit en kwaliteit

²⁷ Gemeente Schiedam, *Uitvoeringsprogramma Economie. Actualisatie t/m 2021. Doorpakken en innoveren*, 16 december 2019, blz. 9, 10, 13 en 14; Gemeente Schiedam, *'s-Gravelandsepolder en Spaanse Polder. Hét bedrijventerrein van de toekomst*, oktober 2019.

van de beroepsbevolking een belangrijke bron van economische groei. Vele steden, gemeenten (waaronder Vlaardingen en Schiedam) en regio's gaan deze bron naar verwachting ontberen. Voor Waterweggemeenten is de verwachte afname van de potentiële beroepsbevolking ook een grote bedreiging. Wie in de toekomst de mensen heeft de bedrijvigheid ("werken volgt wonen").

In de recente Verkenning Middellange Termijn van het Centraal Planbureau wordt indringend beschreven wat hiervan op korte termijn in de volgende kabinetsperiode reeds de gevolgen zijn.²⁸ In de volgende regeerperiode daalt de bevolking van 15 tot 75 jaar voor het eerst sinds decennia. Dankzij een groeiende arbeidsparticipatie neemt het arbeidsaanbod nog wel iets toe met zo'n 135.000 mensen. Als gevolg van de toenemende zorguitgaven zijn er aan het einde van de volgende kabinetsperiode evenveel mensen méér nodig in de zorg. Bij ongewijzigd beleid betekent dit dat er géén extra arbeidskrachten beschikbaar zijn in andere publieke sectoren (onderwijs, politie, gemeenten e.d.) en in de marktsector. Al gooit de coronacrisis dit beeld deels overhoop.

De SER liet recentelijk zien dat er in 2022 naar verwachting al 80.000 zorgmedewerkers te weinig zullen zijn. Er werken nu 1,4 miljoen mensen in de zorg. In 2040 zijn er meer dan twee miljoen medewerkers nodig.²⁹ De urgentie en noodzaak van het omscholen van mensen die hun baan verliezen, het vergroten van de arbeidsparticipatie, het beter benutten van het onbenutte potentieel e.d. wordt met dit voorbeeld alleen nog maar verder benadrukt.

Door de woningbouw en sterkere groei van het aantal inwoners niet langer een verwachte afname van de potentiële beroepsbevolking in de Waterweggemeenten

In tabel 5 wordt de nationale prognose van het CBS/PBL voor de komende twintig jaar vergeleken met de jongste prognose van het Kenniscentrum MVS voor de ontwikkeling van de potentiële beroepsbevolking (bij benadering de leeftijdsgroep 20 tot 65 jaar).

Tabel 5 Prognose potentiële beroepsbevolking (20 tot 65 jaar) van 2020 tot 2040 (aantal)

Jaren	Maassluis		Schiedam		Vlaardingen		Waterweggemeenten	
	CBS	MVS	CBS	MVS	CBS	MVS	CBS	MVS
2020	18.500	18.466	47.500	48.362	41.700	42.209	107.700	109.037
2025	18.700	19.164	46.400	49.729	41.700	42.816	106.800	111.709
2030	18.900	20.053	45.200	50.455	41.000	43.000	105.100	113.508
2035	18.700	20.069	44.500	51.347	40.500	42.677	103.700	114.093
2040	18.500	19.982	43.900	51.889	40.100	42.664	102.500	114.535
Toename (aantal)	0	1.516	- 3.600	3.527	- 1.600	455	- 5.200	5.498
Toename (in %)	0,0%	8,2%	-7,6%	7,3%	-3,8%	1,1%	-4,8%	5,0%

Bron: CBS = Statline (bevolkingsprognose) en MVS = Kenniscentrum MVS

De toename van het aantal woningen in de Waterweggemeenten – verwerkt is in de prognose van het Kenniscentrum MVS – geeft een volledige ander beeld over de ontwikkeling van de potentiële beroepsbevolking (20 tot 65 jaar) dan in de prognose van het CBS. In de CBS-prognose daalt in de drie Waterweggemeenten naar verwachting de potentiële beroepsbevolking de komende twee decennia met 5.200 personen; een afname van 4,8 procent. In de prognose van het Kenniscentrum MVS neemt in de zelfde periode naar verwachting de potentiële beroepsbevolking toe met 5.498 personen; een toename van 5,0 procent.

De werking van de arbeidsmarkt een publieke verantwoordelijkheid met een belangrijke rol voor de colleges van de Waterweggemeenten

De gemeente is slechts één van de actoren in de ingewikkelde samenwerking en complexe overleggen van werkgevers, werknemers (vakbonden), UWV en onderwijsinstellingen in de arbeidsmarktregio. Qua formele taak is de gemeente slechts betrokken bij een zéér klein onderdeel van de arbeidsmarkt (Participatiewet en bijstand). De *publieke* taak van de gemeente is echter veel groter dan haar formele taak. De werkgevers en de vakbonden behartigen een privaat belang, het UWV is een uitvoeringsorganisatie met een strikte, nauw afgebakende taakopdracht, en ook de onderwijsinstellingen verdedigen veelal een deelbelang. In dit complexe veld is alléén de gemeente, de wethouder en het college, de enige actor die het *publieke* belang kan behartigen of zou kunnen

²⁸ Centraal Planbureau, *Verkenning Middellangetermijn 2022-2025*, CPB Raming, november 2019.

²⁹ Sociaal-Economische Raad (SER), *Zorg voor de toekomst. Over de toekomstbestendigheid van de zorg*, Verkenning 20/02, Den Haag, juni 2020.

behartigen. Niet om de arbeidsmarkt over te nemen maar als gemachtigde regisseur – met liefst enige doorzettingsmacht – om het *publieke* belang aan tafel te blijven inbrengen. Dit sluit ook aan bij de oproep van het VNG dat de coronacrisis noopt tot “doorbraken”. De verschillende overheidslagen moeten vanuit het publieke belang als één overheid functioneren om doorbraken te realiseren.³⁰

De aanbevelingen van de commissie Bakker en de commissie Borstlap zijn een goed voorbeeld van deze noodzaak. De werkgevers willen de flexibele arbeid behouden, de vakbonden willen de vaste banen niet minder vast maken en de onderwijsinstellingen verdedigen hun autonomie als het gaat om de onderwijsinhoud en onderwijsvormen. Alleen de overheid vertegenwoordigt geen deelbelang en kan het *publieke* belang blijven benadrukken dat selectief winkelen in alle aanbevelingen geen beter werkende, flexibele en weerbare arbeidsmarkt oplevert. Een noodzaak die tijdens de coronacrisis alleen maar nog sterker is gebleken.

Daarbij hoeven de Waterweggemeenten zich niet de hele arbeidsmarktproblematiek toe te eigenen. De meeste werklozen vinden zelf wel weer een baan en de groep bijstandsgerechtigden vormt minder dan negen procent van de arbeidsmarkt. Al zal het aantal bijstandsgerechtigden wel gaan toenemen vanwege de coronacrisis. De grote dynamiek op de arbeidsmarkt vindt plaats zonder publieke bemiddeling. Jaarlijks gaan in Nederland ruim ½ miljoen mensen aan het werk, veranderen ½ miljoen mensen van baan en verliezen een ½ miljoen mensen hun baan.

Focus vooral op de meest kwetsbare inwoners in de Waterweggemeenten

Gemeenten zetten zich (vanwege de schaarse middelen) over het algemeen vooral in op personen die een korte afstand tot de arbeidsmarkt hebben. Die zijn immers makkelijker naar werk te begeleiden en daarmee kan op korte termijn de uitkeringslast verminderen. Het gevolg is een ‘granieten bestand’ met mensen die een (te) grote afstand tot de arbeidsmarkt hebben, die aan hun lot worden overgelaten en jaren, en misschien wel levenslang, in de bijstand blijven. Naast de kosten die het met zich meebrengt, verdwijnt ook hun onbenutte potentieel uit het oog. Met het oog op een krimpende beroepsbevolking maatschappelijk niet erg verstandig.

In het licht van de toenemende werkloosheid als gevolg van de coronacrisis, moeten gemeenten beducht zijn op het reflex om hun middelen in te zetten op de *quick wins*, te weten een focus op personen met een korte afstand tot de arbeidsmarkt. Dit is niet nodig en effectief omdat zij vaak met minimale aanmoedigingen hun weg naar de arbeidsmarkt wel vinden. Om de re-integratie het meest effectief te laten zijn, kan het beste ingezet worden op de activering voor mensen met een relatief grote afstand tot de arbeidsmarkt (bijvoorbeeld omdat hun opleiding, werkervaring of competenties minder goed aansluiten bij wat er gevraagd wordt). Deze groep profiteert het meest van de activering. Wel zijn de kosten van de intensieve begeleiding, het maatwerk en de zeer kleine stapjes hoog per activeringstraject. Maar hiermee voorkomen we dat we over een aantal jaren met een nog groter granieten bestand zitten.

Een sterker en dwingender arbeidsmarktbeleid kan de volgende ingrediënten bevatten

Er is een aantal maatregelen die ingezet kunnen worden voor een betere werking van de arbeidsmarkt:

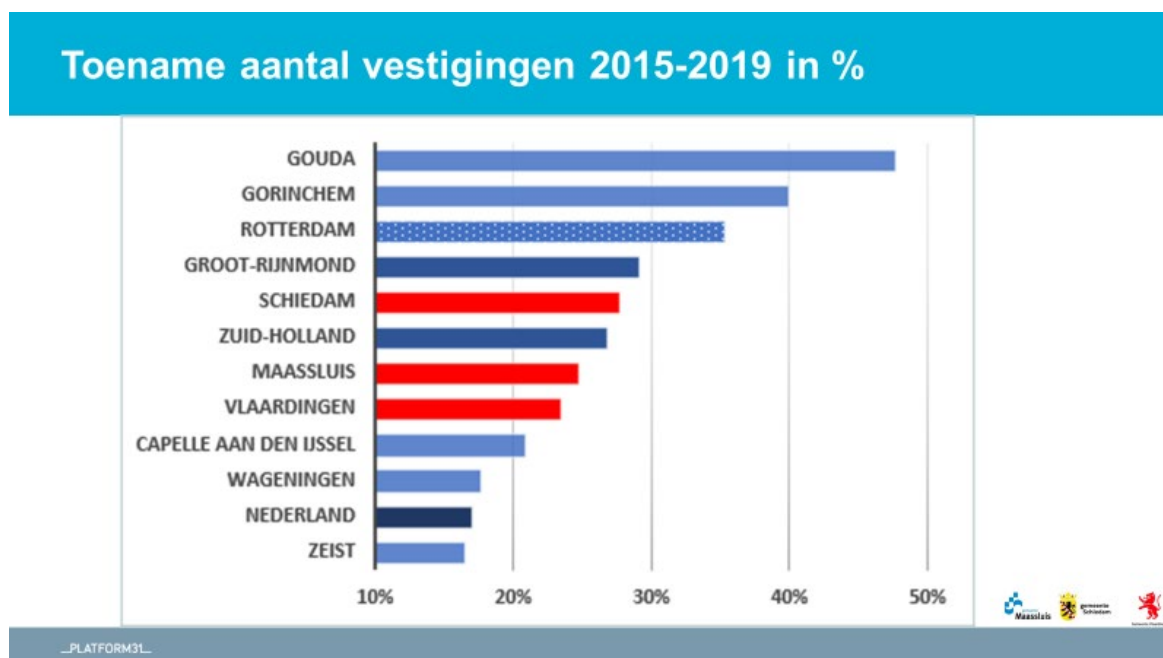
- Breng meer samenhang aan tussen de beleidsterreinen ‘economie’, ‘arbeidsmarkt’, ‘Werk en Inkomen’, ‘re-integratie’ en ‘onderwijs’.
- Besteedt meer aandacht aan de kwaliteit en variatie in het onderwijs (vooral ook op vmbo en mbo-niveau), stimuleer de ontwikkeling van allerlei modulaire vormen van deeltijdonderwijs zodat mensen zich kunnen bij- en omscholen, bevorder het aanbod van leerwerkbanen, erken Elders Verworven Competenties, en ontwikkel met de bedrijven een “vaardighedenpaspoort” voor werknemers om de arbeidsmobiliteit in de sector en tussen sectoren te vergroten.

³⁰ Zie hiervoor ook het belanghebbende advies van de Studiegroep Interbestuurlijke en Financiële Verhoudingen, *Als één overheid. Slagvaardig de toekomst tegemoet*, Den Haag, 10 september 2020. De betere werking van de arbeidsmarkt is een complexe maatschappelijke opgave, waarbij vele partijen slagvaardig moeten samenwerken, dat zich uitstekend leent om de adviezen en de aanpak van de Studiegroep op toe te passen. Het college in Westland kan hierin, vanuit het *publieke* belang, een proactieve rol nemen.

- Pak laaggeletterdheid aan met meer, specifieke en informele scholingsinspanningen. Een grotere inzet op het versterken van de Nederlandse taalvaardigheid met gemeentelijke middelen voor de kwart laaggeletterden in de beroepsbevolking valt te overwegen.
- Probeer kwetsbare inwoners uit de bijstand te krijgen of te houden met intensieve face-to-face begeleiding, bij-, om- en herscholing, leerwerkplekken, opleidingsvouches, scholingsfondsen, loonkostencompensatie en beschut werk.
- Dwing als opdrachtgever bij het Werkbedrijf af dat klantmanagers evidence-based werken, nieuwe aanpakken experimenteel toetsen en de effecten van hun aanpakken systematisch monitoren en evalueren.³¹

De mate en kwaliteiten van het ondernemerschap

De toename van het aantal vestigingen (als teken van ondernemerschap) ligt onder het gemiddelde in Zuid-Holland voor Maassluis en Vlaardingen. Schiedam ligt daar net iets boven. Maar geen van de Waterweggemeenten kan tippen aan de vergelijkbare gemeenten Gouda en Gorinchem.

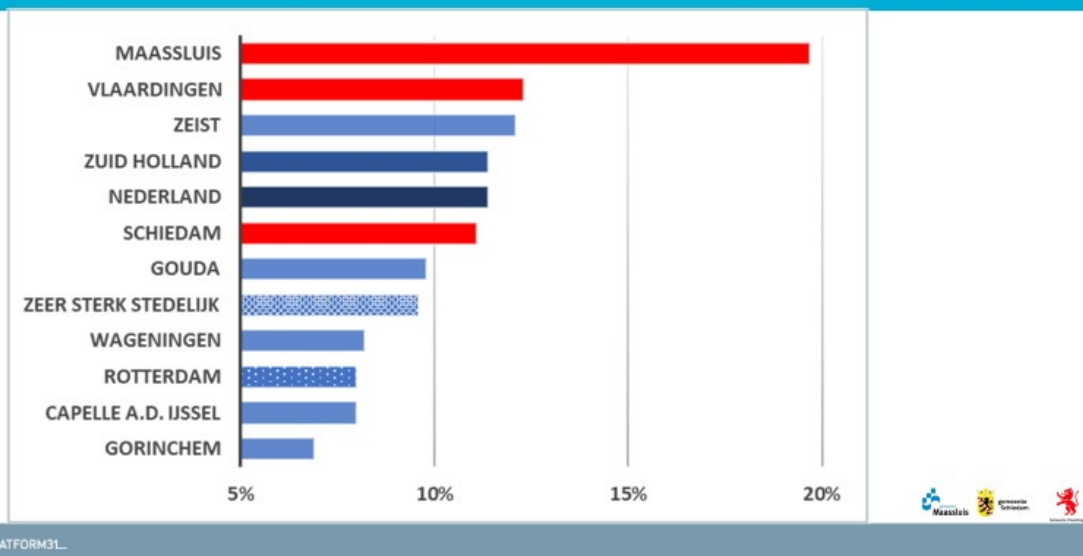

Bron: LISA

Ondernemerschap valt ook te zien in het aantal ZZP'ers en de verdiensten van ZZP'ers. Het aantal ZZP'ers is hoog in Maassluis en Vlaardingen. In Maassluis verdienen ze ook nog eens goed (Bijlage grafiek B6), terwijl Schiedam en Maassluis veel minder ZZP'ers hebben met een laag inkomen dan Vlaardingen (Bijlage grafiek B7).

³¹ Centraal Planbureau, *Kansrijk arbeidsmarktbeleid. Deel 2*, Den Haag, 2016; Centraal Planbureau, *Literatuurstudie 'Effectiviteit van place-based beleid'*; Ton Wilthagen, "Als Nederland sterker uit de crisis wil komen, moet kabinet arbeidsmarkt versneld vernieuwen", in: *Het Financieele Dagblad*, 8 mei 2020, blz. 24; Ton Wilthagen, "Alleen sterk samenspel van regio's, sectoren en Rijk helpt mensen snel naar ander werk", in: *Het Financieele Dagblad*, 4 juni 2020.

Aantal ZZZ'ers in aantal banen in 2019

Bron: waarstaatjegemeente.nl

We kunnen, naast de ontwikkeling van het aantal vestigingen, ook kijken naar het aantal oprichtingen (Bijlage grafiek B8). En naar het complement: het aantal opheffingen (Bijlage grafiek B9). Het laatste kan een proxy zijn voor slecht ondernemerschap. Het aantal oprichtingen is in Schiedam hoog, maar het aantal opheffingen eveneens. Zegt dat iets over de kwaliteit van het ondernemerschap in Schiedam? Het aantal oprichtingen in Maassluis en in Vlaardingen is ook hoog (teken van ondernemerschap) en het aantal opheffingen ligt rond het Zuidhollandse gemiddelde. Het aantal snelgroeiende bedrijven per 1.000 vestigingen ligt in Maassluis op het Nederlandse gemiddelde. Het aantal snelgroeiende bedrijven in Schiedam en Vlaardingen ligt daar duidelijk onder (Bijlage grafiek B10).

Beleidsinstrumenten om het ondernemerschap te bevorderen

Om het ondernemerschap te bevorderen wordt in de Waterweggemeenten functiemenging meer mogelijk gemaakt. In Vlaardingen wordt het Unileverterrein ontwikkeld als een gebied waar wonen en werken gemengd wordt en in de aanloopgebieden wordt ingezet op functiemenging.³² Maassluis wil voorzichtig – met oog voor overlast voor omwonenden – meer ruimte bieden voor bedrijvigheid aan huis.³³ Schiedam heeft de afgelopen periode ingezet op het verbeteren van de klantgerichtheid naar ondernemers; onder andere door middel van het ondernemershuis en samenwerkingsplatform SHOP.³⁴ In alle drie de gemeenten wordt aangegeven dat de dienstverlening aan ondernemers (nog) beter moet en kan. Ook op het gebied van schoon, heel en veilig valt nog veel te winnen.³⁵

Met een pallet aan maatregelen kan het ondernemerschap verder gestimuleerd worden.

- Verlaag de lasten voor ondernemers (retributies, reclamebelasting, precariorechten, verlaag of schrap OZB voor starters of kleine ondernemingen); voor deze gedeerde opbrengsten moet wel elders dekking gevonden worden (maar het is maar een zeer klein deel van de gemeentelijke begroting).

³² Gemeente Vlaardingen, *Samen voor de Stad. Werkplan Economische Zaken 2019-2022*, blz. 8; Gemeente Vlaardingen, *Programma Levendige Binnenstad 2030*, blz. 9.

³³ Gemeente Maassluis, *Coalitieakkoord 2018-2022, Samen Maassluis. Investeren in een duurzame toekomst*, blz. 12.

³⁴ Gemeente Schiedam, *Uitvoeringsprogramma Economie. Actualisatie t/m 2021. Doorpakken en innoveren*, 18 december 2019, blz. 8 en 16.

³⁵ Gemeente Vlaardingen, *Samen voor de Stad. Werkplan Economische Zaken 2019-2022*, blz. 3 en 5; Gemeente Schiedam, *Collegeprogramma 2018-2022. Uitwerking van het bestuurs- en beleidsakkoord "Bouwen aan nieuwe energie"*, blz. 17; Gemeente Maassluis, *Coalitieakkoord 2018-2022, Samen Maassluis. Investeren in een duurzame toekomst*, blz. 12.

- Check regelmatig dat regels voor ondernemers werkbaar zijn en niet tegenstrijdig, stroomlijn de vergunningverlening, zorg voor minder belastend toezicht (vooruitlopend op de Omgevingswet).
- Maak functiemenging en *blurring* maximaal mogelijk. Functiemenging kan bevorderd worden door in bestemmingsplannen op te nemen: ‘B&W kan vrijstelling van de bestemmingsverplichting verlenen indien dit niet tot nadeel van derden leidt’. Men kan ook afscheid nemen van archaïsche ruimtelijke ordeningsregels (maximaal 30% van de woonruimte voor bedrijf, alleen ondernemer zelf, geen reclame-uitingen, geen opslag). Zo is het in Almere mogelijk om tot 50 procent van de woning te gebruiken voor bedrijfsactiviteiten aan huis. Bovendien is het mogelijk om aan huis 25 m² winkeloppervlakte in te richten. Het vergroten van de mogelijkheden voor functiemenging en voor *blurring* is nu nog belangrijker dan voorheen omdat vele ondernemers in de horeca, de detailhandel, de recreatie, de evenementenbranche en de persoonlijke dienstverlening in de coronacrisis en in de anderhalvemeter economie nieuwe businessmodellen zoeken.
- Stimuleer sociaal ondernemerschap en allerlei mengvormen tussen de formele economie en de meer informele economie in de vorm van buurtzorg, buurthuizen, buurtbedrijven, coöperaties, stadslandbouw, buurtrestaurants, huiskamerverkopen en allerlei vormen van ruilhandel en gedeelde consumptie.
- Zorg voor meer capaciteit in de ondernemersdienstverlening. Kijk bijvoorbeeld welke lessen in dienstverlening geleerd kunnen worden uit de snelle ondersteuning van de bedrijven tijdens de lockdown periode.
- Betaal rekeningen aan kleine bedrijven op tijd (liefst binnen één week).
- Tender de sociale en maatschappelijke vraagstukken van de gemeente en daag de markt uit. Dit kan nieuw ondernemerschap bevorderen. De gemeente Maassluis zou dit kunnen overwegen bij zijn ambitie om de innovatie en het ondernemerschap in de zorg te bevorderen.³⁶

Bovengenoemde maatregelen zijn generiek beleid dat bijdraagt om de randvoorwaarden te scheppen voor de opkomst van nieuwe bedrijven. Nieuwe bedrijven die de bestaande bedrijven uitdagen, scherp houden of zelfs verbodig maken. Zo wordt de vernieuwing en het aanpassingsvermogen van de regionale economie versterkt. Complementair aan dit generieke beleid kunnen de drie Waterweggemeenten ook voor een regionale missie-gestuurde ecosysteembenadering kiezen waarin de economische doelstellingen verbonden zijn met de maatschappelijke doelstellingen. Dit gaat verder dan een focus op bijvoorbeeld clusters, industrieparken, campussen en regionale innovatiesystemen. Zo ontstaat een duidelijk handelingskader voor beleid. Met als elementen:

- het versterken van een bestaand cluster heeft kans van slagen (het opbouwen van een nieuw cluster vanaf de grond niet);
- richt de beleidsinterventies op de zwakke onderdelen van een cluster of ecosysteem;
- geef en maak ruimte voor andere partijen dan de overheid;
- verbindt het economisch beleid met de maatschappelijke opgave (bijvoorbeeld inclusiviteit, participatie, energietransitie).³⁷

2.3 Sociale trends en ontwikkelingen

De sociale kenmerken van de Waterweggemeenten

Op allerlei manieren blijkt dat Maassluis de sociaal sterkere en rijkere gemeente is van de Waterweggemeenten. Vlaardingen en Schiedam zijn de sociaal zwakkere gemeenten. Afhankelijk van de variabele (werkloosheid, bijstand (zie ook Bijlage grafiek B12), toename bijstand, kinderen in uitkeringsgezin, aantal huishoudens met een voorziening in het kader van de P-wet (Bijlage grafiek 14) wisselen Vlaardingen en Schiedam van plaats ten opzichte van elkaar.

³⁶ Gemeente Maassluis, *Economische visie Maassluis 2015-2025*, blz. 19.

³⁷ Jan Jacob Vogelaar, Elmar Cloosterman, Erik Stam en Leonie Oosterwaal, “Economisch beleid regio: naar een missie-gestuurde ecosysteembenadering”, in: *ESB*, jrg. 105, nr. 4790, 8 oktober 2020, blz. 468-471.

Alleen in het aantal jongeren met jeugdhulp scoren alle drie de Waterweggemeenten het laagst van alle benchmarkgemeenten. Met Schiedam in de allerlaagste positie (Bijlage grafiek B16). Het percentage voortijdig schoolverlaters is het hoogst in Schiedam en het laagst in Maassluis (Bijlage grafiek B17). Het relatieve verzuim is het hoogst in Schiedam en het laagst in Vlaardingen (Bijlage grafiek B18). Na Rotterdam (32 procent) scoren achtereenvolgens Schiedam (31 procent), Vlaardingen (27 procent) en Maassluis (24 procent) relatief hoog op het risico op onderwijsachterstanden in het basisonderwijs. In ieder geval duidelijk boven het landelijk gemiddelde risico op onderwijsachterstand van 15 procent (Bijlage grafiek B19).

Sociale trends en kenmerken Waterweggemeenten

- Geringe sociale problematiek in Maassluis
- Sociale cohesie in Schiedam en Vlaardingen niet sterk
- Doorgaan met transformatie, vernieuwing, innovatie
- Meer integraal maatwerk
- Zorgvraag in toekomst sterk beïnvloed door kwetsbare ouderen

...PLATFORM3L

Met kracht voorzetten van de transformatie, vernieuwing en innovatie in het sociale domein

Na de overgang van nieuwe taken in het sociale domein naar de gemeenten (1 januari 2015) staan de Waterweggemeenten voor de (nog) veel moeilijker opgave om de transformatie en innovatie in het sociale domein met kracht voort te zetten. Een transformatie naar méér integraal beleid en méér samenhang op het gebied van jeugd, onderwijs, welzijn, sport, zorg, inkomensondersteuning, schuldhulpverlening, re-integratie en wijkaanpak. Om tot de betere zorg, meer maatwerk en lagere kosten te komen, moet de gemeente samenwerken met vele maatschappelijke actoren (cliënten, zorgaanbieders, zorgverzekeraars, GGZ, GGD, medeoverheden, regiogemeenten, onderwijsinstellingen etc.) en vernieuwingen en innovaties “afdwingen”. Alleen op deze wijze is de betaalbaarheid van het sociale domein op termijn te realiseren. Als de transformatie en innovatie niet lukt, en er komen nieuwe vormen van bureaucratische verkokering en verantwoording tot stand, dan mislukt uiteindelijk de hele decentralisatie in het sociale domein.³⁸

De Waterweggemeenten realiseren zich dat de omslag in het sociale domein nog onvoldoende is bereikt en zetten stappen om de vernieuwingen en innovaties in het sociale domein te bevorderen. Onder andere door te kiezen voor het regiemodel, één integrale verordening voor de Wmo, Jeugdwet en Participatiewet, de omgekeerde verordening (de hulpvraag centraal en niet de regels van de zorgwetten), door over te stappen op het MVS-model voor de jeugdhulp, het verstevigen van de wijknetwerken om de sociale wijkteams te ontlasten,

³⁸ Zie onder andere voor dit perspectief Rekenkamer Rotterdam, *Het komt niet in de buurt; onderzoek naar aanpak knelpunten functioneren wijkteams*, Rotterdam, juni 2018.

door meer in te zetten op preventie onder andere door het Rotterdams factorenmodel te gaan toepassen en het gaan toepassen van populatiebepaling.³⁹

Meer aandacht nodig voor de zorgbehoefte zelfstandig wonende ouderen

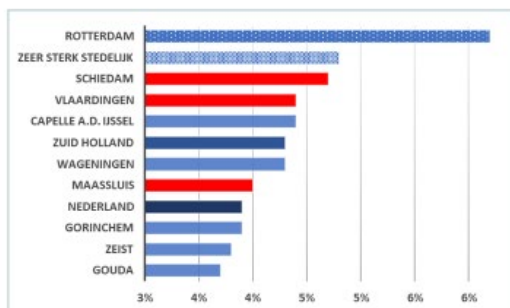
Als trend is van belang om daarnaast méér aandacht te gaan besteden aan de zorg voor zelfstandig wonende ouderen en om deze zorg goed en op nieuwe manieren te organiseren. De trend in het overheidsbeleid om mensen langer zelfstandig thuis te laten wonen, zet door. De 'inclusie' van kwetsbare ouderen of burgers met een beperking leidt tot verdere lokalisering van het zorgbeleid. Kenmerken hiervan zijn een grotere zorgvraag door een toename van zorgbehoevende 80-plussers (waaronder complexe zorg aan dementerende ouderen), mogelijke tekorten aan mantelzorgers, een veranderende rol van corporaties met meer verantwoordelijkheid voor het opvangen van kwetsbare groepen, een toename van informele zorg en de behoefte aan andere typen woningen. De uitdaging is ook om de technologische mogelijkheden en vernieuwingen (domotica, consult op afstand, gespecialiseerde woonvoorzieningen) in voldoende mate te gaan benutten.

Sociale problematiek omvangrijk in Vlaardingen en Schiedam

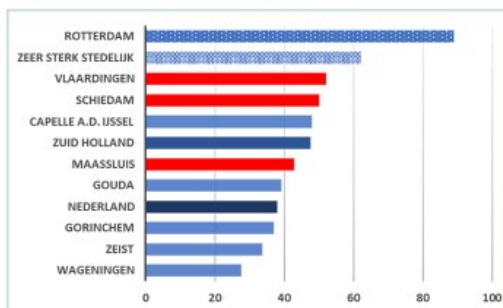
In de drie Waterweggemeenten zijn er relatief meer arme kinderen, relatief veel werkzoekenden zonder dienstverband en relatief veel bijstandsuitkeringen dan het Nederlandse gemiddelde. In Vlaardingen en Schiedam is het aandeel huishoudens met inkomens tot maximaal 120 procent bovendien hoger dan het Nederlandse gemiddelde.⁴⁰ Ook uit de vergelijking met de benchmarkgemeenten blijkt de sociale problematiek in vooral Schiedam en Vlaardingen.

Sociale problematiek

Werkloosheidspercentage in 2019

Aantal personen met een bijstandsuitkering per 10.000 inwoners (1^e helft 2019)

...PLATFORM31...

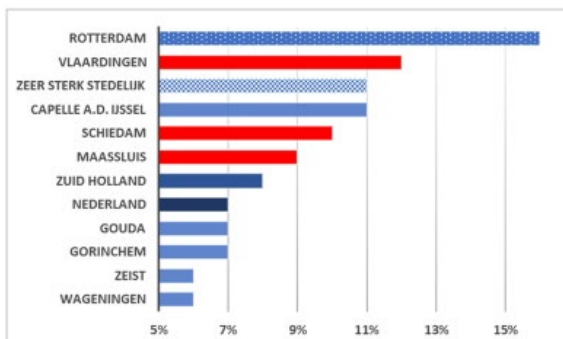
Bron: waarstaatjegemeenten.nl

³⁹ Gemeente Maassluis, *Samen Doen*, 13 juni 2019, blz. 3; Gemeente Vlaardingen, *Herstelplan: Voor een leefbaar en financieel gezond Vlaardingen*, 2020, blz. 1 en 12; Gemeente Vlaardingen, *Meerjarenbegroting 2020-2023*, 1 oktober 2019, blz. 41-47; Gemeente Vlaardingen, *De inwoner voorop nu samen doorpakken. Herijking beleid sociaal domein*, december 2019, blz. 19; Gemeente Schiedam, *Collegeprogramma 2018-2022. Uitwerking van het bestuurs- en beleidsakkoord "Bouwen met nieuwe energie"*, blz. 26.

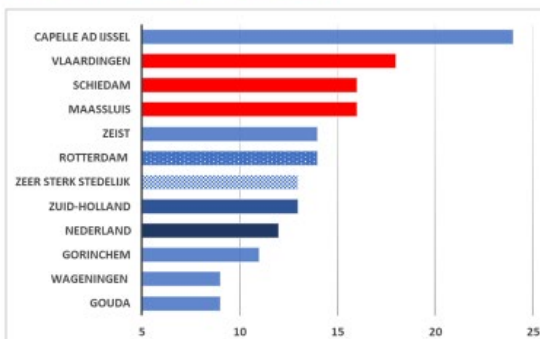
⁴⁰ Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, *Voorstel Regio Deal 'Regio in Balans (RD19)*, 29 november 2019, blz. 3.

Sociale problematiek

Kinderen in uitkeringsgezin in 2018

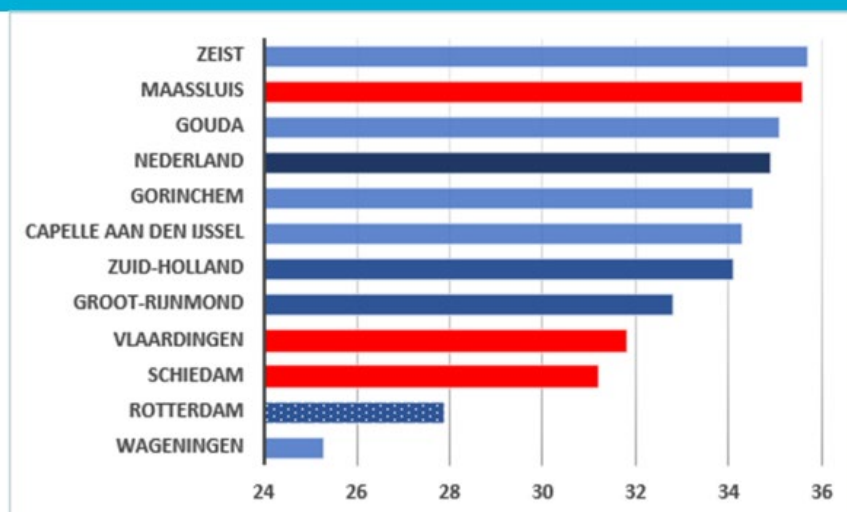
Aantal personen met zes voorzieningen of meer per 1.000 huishoudens (2^e halfjaar 2019)

_PLATFORM3L

Binnen de Waterwegregio en ten opzichte van de benchmarkgemeenten is Maassluis een relatief rijke gemeente. Voor de Vlaardingen en Schiedam geldt dat zeker niet. Zie ook Bijlage grafiek B13.

Mediaan besteedbaar inkomen 2018

_PLATFORM3L

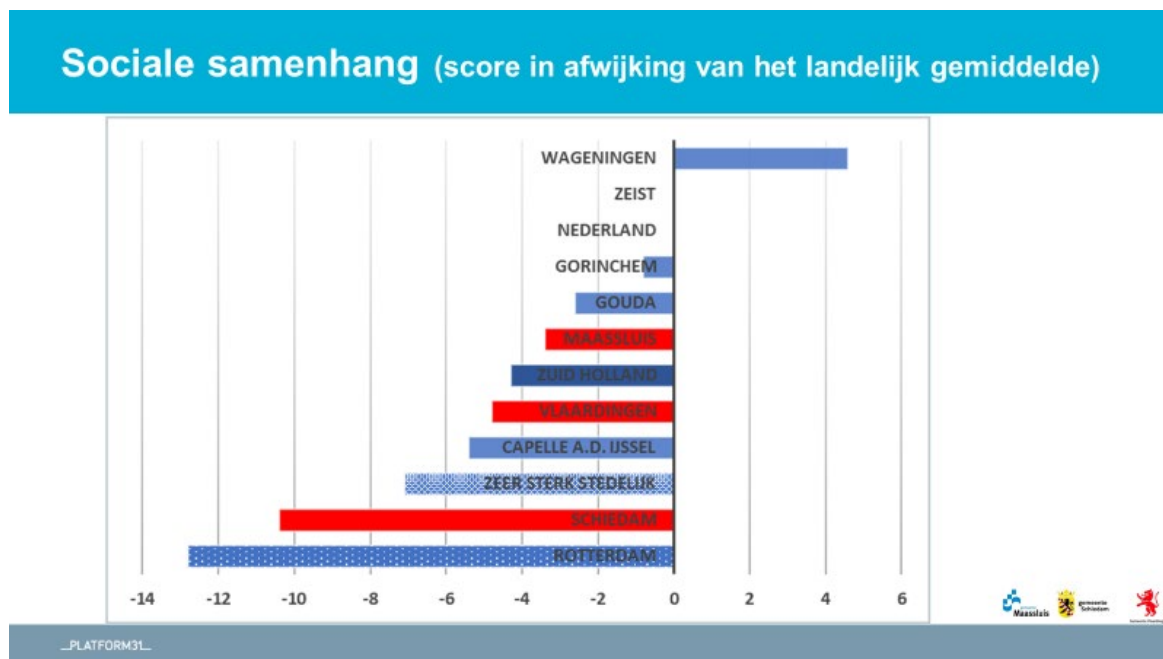
Bron: CBS-Statline

Segmentatie van de inwoners van de Waterweggemeenten

De inwoners zijn op allerlei manieren gesegmenteerd en gefragmenteerd (naar leeftijd, naar inkomenssituatie, naar gezinssituatie, naar mate van hulpbehoevendheid, naar werkzekerheid, naar herkomst en naar etniciteit). Daarbij wordt de segregatie naar opleidingsniveau en naar mentaliteit dieper. In de verbanden waar mensen elkaar tegenkomen (wonen, werken, onderwijs) is uitsortering waar te nemen. Er is in toenemende mate sprake van perspectiefongelijkheid. Samen met de arbeidsmarktontwikkelingen (flexibiliteit) en de toenemende

onzekerheid (over werk, inkomen, pensioen en zorg) leidt dit bij belangrijke groepen Nederlanders, en inwoners van de Waterweggemeenten, tot onvrede over de maatschappij en de politiek.⁴¹

In alle drie de Waterweggemeenten is de sociale samenhang niet sterk.⁴² En zeker Schiedam valt in negatieve zin op.⁴³ Ook in de score op bijvoorbeeld eenzaamheid (Bijlage grafiek B11).

Bron: Waarstaatjegemeente.nl

Een groot onbenut potentieel in de Waterweggemeenten

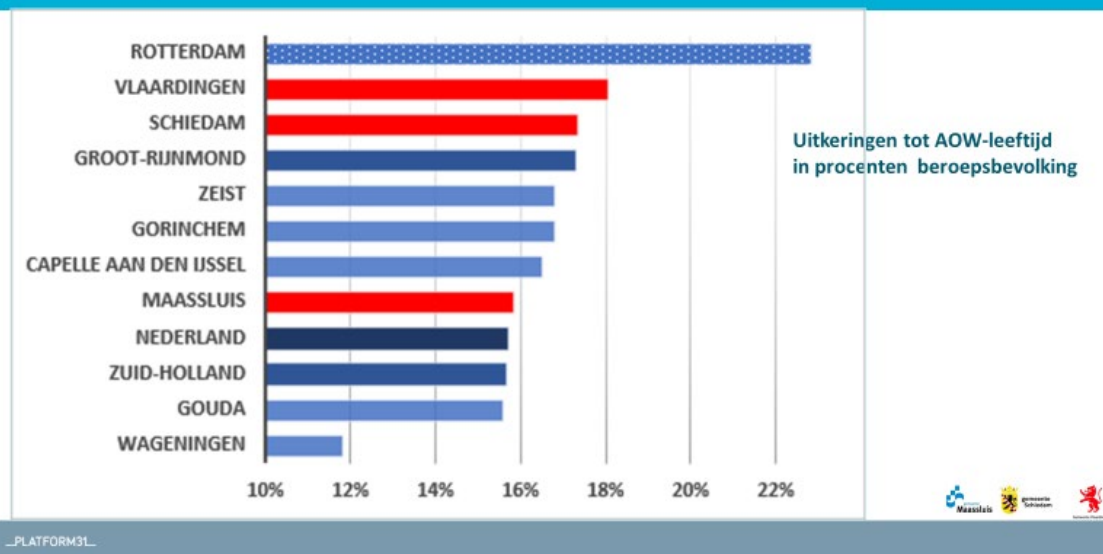
In het licht van de krimpende beroepsbevolking in Nederland is het grote onbenutte potentieel “een luxe” die geen enkele regio en gemeente zich meer kan permitteren.

⁴¹ Cok Vrooman, *Meedoen in onzekerheid*, Utrecht, 2016.

⁴² Afwijking van de score van de gemeente op de dimensie 'sociale samenhang' van de Leefbaarometer. Hierbij de gemiddelde score gesteld op 0. De richting van de score geeft daarmee aan of de gemeente boven of beneden het landelijk gemiddelde scoort. De scores zijn in vergelijking met de originele gegevens met een factor 100 vermenigvuldigd.

⁴³ Gemeente Schiedam, *Collegeprogramma 2018-2022. Uitwerking van het bestuurs- en beleidsakkoord 'Bouwen met nieuwe energie'*, blz. 12 en 19.

Krachtiger mobiliseren van het onbenutte potentieel

Bron: CBS-Statline (berekening en bewerking Platform31)

Het probleem van het onbenutte potentieel is vergelijkenderwijs vooral groot in Vlaardingen en Schiedam. Al steekt hun onbenutte potentieel nog gunstig af ten opzichte van Rotterdam. In 2018 zitten in Vlaardingen 6.500 inwoners in één van de drie uitkeringen (WW, bijstand tot AOW of arbeidsongeschiktheid). Dit is 18 procent van de beroepsbevolking in Vlaardingen. In Schiedam zitten 7.110 inwoners in één van de drie uitkeringen. Dat is 17 procent van de beroepsbevolking. In Maassluis betreft het bijna 2.700 inwoners; bijna 16 procent van de beroepsbevolking.

Feitelijk moeten bovendien de aantallen en de percentages per gemeente, in de provincie en in Nederland, verhoogd worden. Het is eerder 20 tot 25 procent (een kwart van de beroepsbevolking) als wij de inwoners meerekenen die niet in een uitkering zitten maar wél willen werken of méér willen werken. Tegenover de 1,4 miljoen Nederlanders in één van de drie genoemde uitkeringen in 2018, zijn er volgens het CBS evenveel Nederlanders die niet in een uitkering zitten maar wél willen werken of méér uren willen werken. Voor de drie Waterweggemeenten is er dan eerder sprake van een onbenut potentieel van zo'n 25.000 inwoners.

Als wij de inschattingen van de OECD volgen dat hooguit tien procent van de banen in Nederland verloren zullen gaan door automatisering, robotica, kunstmatige intelligentie e.d. en dat de komende jaren vele nieuwe banen zullen ontstaan (onder andere in de zorg) dan is een veel groter arbeidsaanbod nodig om te zorgen dat er voldoende goede mensen beschikbaar zijn (laag-, midden- en hoogopgeleid) en dat werkgevers de beste werknemers kunnen kiezen. Iedereen is dus nodig. Van een strategie gericht op het versterken van de kwaliteit van de hele beroepsbevolking, onderwijs, permanente educatie en arbeidsmobiliteit profiteren alle Waterweggemeentenaren en alle bedrijven waar Waterweggemeentenaren werken.

Het verminderen van de mismatches op de arbeidsmarkt

De Waterweggemeenten zetten in op het verbeteren van de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt, de doorontwikkeling van de Food Innovation Academy, de mogelijke oprichting van een Care Innovation Academy, de Lely Campus, de TechNetkring NWN, het Maritiem Opleidings- en Innovatie Centrum (MO3IC) en de 'Zomerondernemer'.⁴⁴

⁴⁴ Gemeente Vlaardingen, *Samen voor de Stad. Werkplan Economische Zaken 2019-2022*, blz. 2; Gemeente Vlaardingen, *Herstelplan: Voor een leefbaar en financieel gezond Vlaardingen*, 2020, blz. 11; Gemeente Vlaardingen, *Meerjarenbegroting 2020-2023*, 1 oktober 2019, blz. 35; Gemeente Maassluis, *Economische visie Maassluis 2015-2025*, blz. 19; Gemeente Schiedam, *Uitvoeringsprogramma Economie. Actualisatie t/m 2021. Doorpakken en innoveren*, 18 december 2019, blz. 18.

Daarbij kan men overwegen om verder te gaan dan het verminderen van de mismatches op de arbeidsmarkt en het bevorderen dat er voldoende technisch personeel is. Verdergaande maatregelen zijn bijvoorbeeld:⁴⁵

- Vergroot de arbeidsmobiliteit (arbeidsbemiddeling voor een groter gebied dan de arbeidsmarktregio Rijnmond, het afschaffen, verlagen of het effectiever vormgeven van de overdrachtsbelasting, de wachtlijsten en toewijzing van sociale huurwoningen minder een rem laten zijn om te verhuizen, fiscale aftrekbaarheid en/of het vergoeden van woon- werkverkeer).
- Vergroot de intersectorale (regionale) mobiliteit door middel van transitiefondsen en -instrumenten over sectoren heen in plaats van scholings- en ontwikkelingsfondsen per sector. Dit maakt het mogelijk om de vaardigheden van werknemers (een vaardighedenpaspoort kan deze vaardigheden vastleggen) in andere sectoren waar vraag naar arbeid is in te zetten. Zo werkt Amsterdam met de *House of Skills* aan een arbeidsmarkt die vraag en aanbod van werk meer op basis van vaardigheden matcht.
- Het verkleinen van de deeltijd-, herintrede- én armoedeval vanwege de hoge marginale druk.
- Om de kwaliteiten en het hoge opleidingsniveau van vrouwen in economische zin beter te benutten, kan deeltijdarbeid minder populair gemaakt worden en kunnen betere arrangementen ontwikkeld worden om méér te gaan werken (kinderopvang, flexibele arbeidstijden, etc.).
- Dwing als gemeentelijk opdrachtgever bij Stroomopwaarts af dat klantmanagers evidence-based werken, nieuwe aanpakken experimenteel toetsen en de effecten van hun aanpakken systematisch monitoren en evalueren.
- In een aantal sectoren en voor een aantal beroepen waar vraag naar is, is de instroom in het onderwijs ontoereikend om de vervangings- en uitbreidingsvraag op te vangen. Met een voorlichtingscampagne kunnen de beroepen waar veel vraag naar is onder de aandacht gebracht worden van schoolbesturen, ouders en leerlingen.
- Het in kaart brengen van de vervangingsvraag en daar gericht voor opleiden. De meeste vacatures ontstaan door de vervangingsvraag en niet door de uitbreidingsvraag. Vooral de vervangingsvraag die ontstaat omdat oudere medewerkers met pensioen gaan, kan op voorhand goed gekend worden. Dit maakt het (theoretisch) mogelijk om op tijd voldoende mensen met de goede kwalificaties opgeleid te hebben. De gemeente, Stroomopwaarts kunnen veel intensiever op deze kenbare vervangings- en uitbreidingsvraag inspelen.
- Begeleiding, bemiddeling en controle op verplichtingen voor mensen met een kleine afstand tot de arbeidsmarkt.
- Voor de onderkant van de arbeidsmarkt, mensen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt of met een verstandelijke beperking (ongeveer 25 procent van de laagopgeleiden) zijn loonkostensubsidies en beschutte werkplaatsen effectief.

Daarbij zal er altijd sprake zijn van (groepen) mensen die niet mee kunnen komen, tijdelijk of permanent. De mensen die hun baan verliezen zullen niet altijd degenen zijn die aan de slag kunnen in de nieuw ontstane functies. Er zal sprake zijn van mismatches. Een tweedeling op de arbeidsmarkt tussen degenen die zich kunnen aanpassen en meekunnen met de nieuwe ontwikkelingen en gevraagde vaardigheden en zij die dat niet kunnen (door gebrek aan capaciteiten voor de moderne samenleving, onvoldoende sociale vaardigheden, laaggeletterdheid). Deze laatstgenoemde groep vraagt beleidsmatige aandacht.

De bruto arbeidsparticipatie is in Maassluis 69,6 procent, in Schiedam 69,9 procent en in Vlaardingen 70 procent. Dit ligt onder de gemiddelde bruto arbeidsparticipatie in Nederland (71,2 procent) en in Zuid-Holland (70,8 procent). Wel ligt het in Schiedam en Vlaardingen boven de gemiddelde bruto arbeidsparticipatie in de arbeidsmarktregio Rijnmond (69,6 procent) en in Maassluis op het zelfde niveau (Bijlage grafiek B15).

⁴⁵ Centraal Planbureau, *Kansrijk arbeidsmarktbeleid. Deel 2*, Den Haag, 2016; Centraal Planbureau, *Literatuurstudie 'Effectiviteit van place-based beleid'*, CPB-Notitie, 22 december 2016, blz. 33, 35; Marloes de Graaf-Zijl e.a., *De onderkant van de arbeidsmarkt in 2025*, Centraal Planbureau en Sociaal Cultureel Planbureau, Den Haag, juni 2015, blz. 6; Arjen Edzes, Ruud Dorenbos, Jouke van Dijk, 'Bouwstenen voor de regionale arbeidsmarkt', in: Wim Hafkamp, Jos Koffijberg, Ton Rutjens, Geert Teisman, *De stad kennen, de stad maken: De economische stad*, Platform31, Kennis voor krachtige steden, Den Haag, 2015, blz. 22 – 30; Godfried Engbersen, Roel Jennissen e.a., *Geen tijd verliezen: van opvang naar integratie van asielmigranten*, WRR-Policy Brief, SCP/WODC/WRR, Den Haag, 2015; Ton Wilthagen, 'Als Nederland sterker uit de crisis wil komen, moet kabinet arbeidsmarkt versneld vernieuwen', in: *Het Financieele Dagblad*, 8 mei 2020, blz. 24; Ton Wilthagen, 'Alleen sterk samenspel van regio's, sectoren en Rijk helpt mensen snel naar ander werk', in: *Het Financieele Dagblad*, 4 juni 2020

De opgave is niet beheersbare uitgaven in het sociale domein, maar vooral vernieuwen en innoveren

De Waterweggemeenten worden als middelgrote gemeenten in de nabijheid van de grote steden Rotterdam en Den Haag, met goede verbindingen, lage grondprijzen en relatief goedkopere woningen, geconfronteerd met grootstedelijke vraagstukken. De gemeenten zijn zich er van bewust dat de opgave niet alleen het beheersbaar houden en krijgen van de uitgaven in het sociale domein is maar vooral de transformatie, vernieuwing en innovatie in het sociale domein. Méér integraal beleid en méér samenhang op het gebied van jeugd, onderwijs, welzijn, sport, zorg, inkomensondersteuning, schuldhulpverlening, re-integratie en wijkaanpak. Om de transformatie tot een succes te maken, moeten de gemeenten met succes verbindingen realiseren tussen allerlei beleidsterreinen: jeugdzorg, Wmo, Participatiewet, Zvw, Wlz, WSW, openbare gezondheidszorg, MO/VO, sociale woningbouw, beschermd wonen, (passend) onderwijs, economie, arbeidsmarkt en gemeentelijk armoedebeleid. De gemeenten moeten dit samenwerken over de grenzen van de zorg- en welzijnsorganisaties "afdwingen". Het zijn de zorgaanbieders die met innovaties moeten komen. Maar de gemeenten stellen de randvoorwaarden, stimuleren nieuwe toetreders en nieuwe aanpakken, en zorgen voor een innovatiebudget.

De vernieuwing, transformatie en innovatie in het sociale domein kan leren van ervaringen en experimenten in andere gemeenten en steden en van onder andere de Citydeal Inclusieve Stad. Enkele stappen die overwogen kunnen worden, zijn:

- Vrijwel altijd is het binnen wettelijke kaders mogelijk om te 'doen wat nodig is'; dat dit in vele gevallen niet gebeurt, komt door onwetendheid, niet creatief zijn, afgesproken werkprocessen bij en met de gemeente, en de hoge werkdruk in de wijk- en gebiedsteams (conclusie CityDeal Inclusieve Stad).
- Ga verder met het organiseren van budgetten per wijk en allocer de budgetten per wijk en per opgave verder. Zet de beste mensen in en allocer de meeste middelen naar de grootste opgave.
- Mandateer de gebiedsteamprofessionals en allocer een flexibel (regelvrij)budget om beweging te kunnen krijgen in casuïstiek.
- Door de kosten per huishouden in kaart te brengen van de huidige reguliere manier van ondersteuning over meerdere jaren wordt gestimuleerd om andere, betere en onorthodoxe aanpakken te proberen in complexe casussen; vaak blijken deze meer effectieve aanpakken ook aanzienlijke kostenbesparingen mogelijk te maken (-/ 30 procent).
- Vergroot de transparantie in het sociaal domein door data per wijk/gemeente te genereren, liefst samen met de zorgverzekeraars en stel op basis daarvan een meerjarig investeringsprogramma op waarbij 'shared savings' inzichtelijk worden; eventueel aangevuld met een populatiegebonden budgettering van de gebiedsteams (één geldstroom P-wet, Wmo en Jeugdwet) en/of een gezamenlijk budget voor maatwerk over de grenzen van de Wmo, Wlz en Zvw heen. Eindhoven heeft hier in het kader van de CityDeal Inclusieve Stad ervaring mee opgedaan.

De drie beloften van de decentralisaties nog niet ingelost

De focus op meer geld van het rijk voor de gemeenten dreigt de zorgvernieuwing dreigt te belemmeren. Dit zorgpunt ontlenen wij aan de bundel interviews van Jasper Loots en Piet-Hein Peeters, *Vijf jaar lokaal sociaal domein. Veel gedaan, te weinig bereikt* met deskundigen die op systeemniveau kunnen analyseren en beredeneren waar wij na vijf jaar staan en hoe het verder moet. Het zijn interviews met o.a. Erik Dannenberg, Pieter Hilhorst, Albert Jan Kruijer, Jos van der Lans, Evelien Tonkens.

In de interviews is systematisch aan de orde gekomen: zijn de drie beloften van de decentralisaties vijf jaar geleden naderbij gekomen:

1. Zijn de gemeenten 'nabijer' gebleken?;
2. Is met de decentralisatie integraliteit en maatwerk praktijk geworden?;
3. En laten de gemeenten los? Zijn burgers meer eigenaar van de oplossing van hun probleem geworden?

De algemene conclusie is dat er te weinig is bereikt. Dat er nog vele jaren nodig zijn. De zorgvernieuwing, andere manier van werken e.d. moet nog volop doorgezet worden. Sommige geïnterviewden zijn zelfs van mening dat als het rijk financieel gaat bij-plussen het gedaan is met de transformatie en vernieuwing.

Het beheersen van de sterke toename van de zorguitgaven een opgave voor rijk en gemeenten

De grote gezamenlijke opgave van rijk en gemeenten is om de sterke groei van de zorguitgaven (tweemaal sterker dan ons nationaal inkomen) te beteugelen en de zorg betaalbaar en toegankelijk te houden. De afgelopen vijftig jaar is het aandeel van de zorguitgaven in de Rijksbegroting sterk gestegen. Van 6 procent in 1970 tot 22 procent in 2020. Het aandeel van onderwijs in de Rijksbegroting is in dezelfde periode gedaald van 16 procent naar 14 procent. Terwijl de afgelopen vijftig jaar de Rijksbegroting ook nog eens sterk is toegenomen. Elke vier jaar neemt de omvang van de zorguitgaven met 10 miljard euro toe. Bij ongewijzigd beleid stijgen de zorguitgaven tot 174 miljard euro in 2040. Dat is een verdubbeling ten opzichte van 2015. Daarmee worden de snel stijgende collectieve zorguitgaven een koekoeksjong dat andere collectieve uitgaven (onderwijs, veiligheid, verbetering van de dijken, et cetera) in toenemende mate over de rand van het begrotingsnest zal kieperen. Als de zorguitgaven even snel blijven toenemen als in de beginjaren van dit millennium, slokken zij in 2040 een kwart van de economie op. Tegen die tijd zijn huishoudens gemiddeld bijna de helft van hun inkomen aan zorgpremies kwijt. Dit is voor iedereen (burgers, ondernemers, rijk, gemeenten) geen duurzaam perspectief.

Nú is voor de gemeenten het moment gekomen om met het kabinet na te denken over de organiseerbaarheid en betaalbaarheid van de zorg. Het kabinet heeft dat in de Miljoenennota 2020 geagendeerd als een belangrijke opgave. In plaats van alleen maar te vragen om meer geld kunnen de gemeenten met ideeën komen, de agenda bepalen, proactief zijn met nieuwe aanpakken, nieuwe financieringsbronnen benoemen (o.a. bijdragen van de zorgverzekeraars aan preventie), het slechten van de schotten (financieel en intern) en het blijven afdwingen van zorginnovaties. Agendeer belemmeringen, pak belemmeringen aan en hou het doel van de decentralisaties voor ogen (en niet een sluitende begroting of beheersbare uitgaven in het sociale domein). De analyse van de Argumentenfabriek voor het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid laat zien dat er aan de drie wetten (Participatiewet, Jeugdwet en Wet Maatschappelijke Ondersteuning) verschillende paradigma's over mensbeeld, over de overheid en over de maatschappij ten grondslag liggen.⁴⁶ Dit zorgt in de uitvoering van het sociaal beleid (één gezin, één plan, één aanpak) voor allerlei belemmeringen in het integraal werken.

De belangrijke nieuwe opgave is de organisatie van de zorg aan de zorgbehoeftige ouderen in wijk en buurt

Volgens Corine Ellemeet (Tweede Kamerlid) wordt de zorg aan de zorgbehoeftige ouderen dé belangrijkste trend, én de grote politieke uitdaging voor de komende jaren, naast de duurzaamheidstransitie. De zorg wordt complexer. De druk op mantelzorgers neemt toe en hun aantal neemt op termijn af.

De sterke groei van het aantal oude ouderen in de gemeenten, en de wens om negentig procent van de zorgbehoeftige ouderen, zorg te verlenen in wijk, buurt en kern vergt de ontwikkeling van allerlei vormen van nieuwe huisvesting tussen enerzijds het verpleegtehuis en anderzijds de oude (eengezins)woning in waar men gewend is te wonen (en vaak niet weg wil). Het gaat om aanleunwoningen, knarrenhoven, groepswoonvormen, woonzorgconcepten, zorghotelappartementen et cetera, et cetera. In het tussengebied zijn er veel te weinig woningen. Er is verder sprake van een groot gebrek aan betaalbare woonzorgvarianten voor (lage) middeninkomens, een kwalitatieve mismatch in gewenste woonvarianten op de woningmarkt voor senior eigenaar-bewoners en een gebrek aan samenhang in woon-zorg aanbod op gebouw- en gebiedsniveau.⁴⁷

Nu al wonen 760.000 ouderen in een ongeschikte woning die te ver afligt van de triple A-voorzieningen (arts, apotheek en Albert Heijn) en van het openbaar vervoer. Als de oude ouderen (veelal op enig moment alleenstaand) naar een beter geschikte woning kunnen verhuizen, zorgt dat er voor dat de grote eengezinswoningen vrijkomen voor nieuwe gezinnen. Door een combinatie van individuele benadering, een huurprijskorting op de nieuwe woning en verhuiskosten, en verhuishulp is doorstroming te realiseren.

⁴⁶ Frank Kalshoven en Getrude van Driesten, *Paradigma's in het sociaal domein*, De Argumentenfabriek, Amsterdam, maart 2018.

⁴⁷ Zie voor voorbeelden van betaalbare woonzorgvarianten het rapport van Platform31, *Langer thuis: Vernieuwende woonzorg voor kwetsbare senioren* (verkenning en praktijk) en dan vooral het praktijkdeel. Zie ook de 174 ideeën interessant die zijn ontwikkeld voor de prijsvraag *Who Cares* van de rijksbouwmeester Floris Alkemade om naoorlogse wijken in Sittard-Geleen, Groningen, Almere en Rotterdam stedenbouwkundig en zorgtechnisch aan te passen aan de naderende vergrijzingsgolf.

Corine Ellemeest betoogt in haar Initiatiefnota *Lachend Tachtig* dat wij nog niet half weten wat op ons afkomt met de zorg voor zieke ouderen die thuis wonen. Het is lang gegaan over de verpleeghuizen, daar komt ook 2 miljard euro extra beschikbaar om de kwaliteit op orde te krijgen. Maar de overgrote groep ouderen (93 procent) woont thuis.

Vraagstukken die van belang zijn en opgepakt moeten worden, zijn:

- oog voor en aansluiten bij de twee levensgebeurtenissen die vooral voor kwetsbaarheid zorgen: overlijden van de partner en/of het ontstaan van meerdere gezondheidsproblemen;
- variatie aan woonvormen (aanleunwoningen, levensloopbestendige woningen, knarrenhoven, groepswoonvormen, zorghotelappartementen, et cetera) voor vooral de lage en middeninkomens stimuleren (en niet voor het grote geld gaan van de projectontwikkelaar die wel een rijtje eengezinswoningen wil uitrollen, waar over twintig jaar niet of nauwelijks meer behoefte aan is);
- weeg de kosten van woonaanpassing of het wonen in een woongemeenschap af tegen de kosten van toekomstig zorggebruik (de voordelen van woonaanpassing, woongemeenschap e.d. worden tot nu toe door de gemeenten niet meegenomen in de woningprogrammering);
- geef de professionals in het gemeentelijke organisatie ruimte om burgerinitiatieven actief ondersteunen;
- het bevorderen van de doorstroming door een combinatie van individuele benadering, een huurprijskorting op de nieuwe woning en verhuiskosten en verhuishulp;
- community organisation (buurthuizen nieuw stijl ('huizen van de wijk'), een nieuwe generatie bibliotheekfilialen, woningcorporaties die investeren in 'kamers' en 'huizen' van de wijk, e.d.);
- meer geld en capaciteit uittrekken aan dagbesteding en meer aandacht geven aan de animatie van de gemeenschap en aan gezamenlijke activiteiten;
- betaalbare 24/7 professionele beschikbaarheid van zorg en welzijn;
- poliklinieken geriatrie in de buurt en wijklinieken acute ouderenzorg.

2.4 Trends en kenmerken in wonen en ruimtelijke ontwikkeling

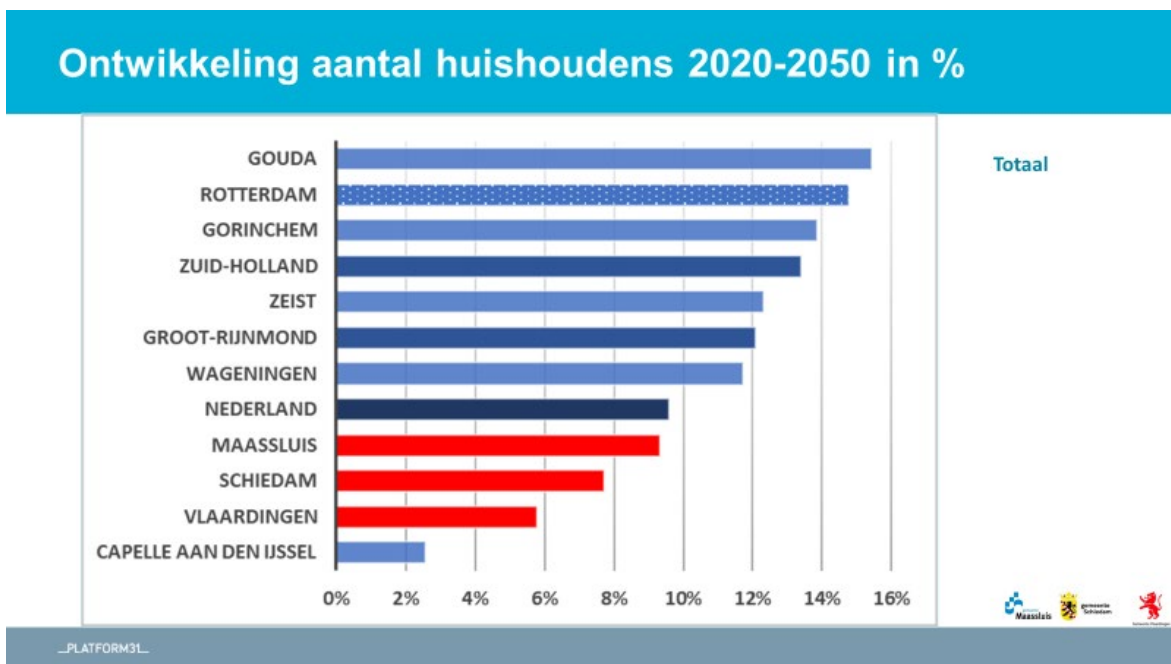
Trends in wonen en ruimtelijke ordening

- Bescheiden groei aantal huishoudens
- Afname aantal paarhuishoudens
- Groei van het aantal (oudere) eenpersoonshuishoudens
- Transformatie *bestaande* woningvoorraad noodzakelijk
- Quality of living niet sterk (zeker niet in Schiedam en Vlaardingse)
- Kwaliteit woningvoorraad en variatie woonmilieus (met regionale afspraken) steeds belangrijker

Geen grote kwantitatieve woningbouwopgave voor de Waterweggemeenten de komende 30 jaar

Volgens de nationale prognose van het CBS/PBL moeten de Waterweggemeenten nog een beperkte kwantitatieve groei accommoderen. In Vlaardingen neemt in de nationale prognose van het CBS/PBL de komende dertig jaar het aantal huishoudens naar verwachting met 2.000 huishoudens toe; van 34.700 naar 36.700; een toename van nog geen zes procent.⁴⁸ Opmerkelijk is dat in Vlaardingen tweeduizend woningen administratief leeg staan en ogenschijnlijk niet bewoond worden.⁴⁹ In Schiedam met 2.900 huishoudens; een toename van 7,7 procent. In Maasluis met een iets hoger percentage (9,3 procent); van 15.000 huishoudens in 2020 naar volgens de prognose 16.400 huishoudens in 2050.⁵⁰ De regionale woonvisie verhoogt het aantal woningen dat in de Waterweggemeenten moet worden gebouwd. Zowel in Maasluis als in Vlaardingen moeten er de komende tien jaar netto tweeduizend extra woningen aan de voorraad toegevoegd worden. Terwijl het bouwen van 7.000 nieuwe woningen tot 2030 in Schiedam zorgt voor een evenwichtige woningvoorraad.⁵¹

Bron: Huishoudensprognose CBS/PBL (Statline)

De prognose van het Kenniscentrum MVS duidt op een sterkere groei dan de nationale prognose

In tabel 6 wordt de nationale prognose van het CBS/PBL vergeleken met de jongste prognose van het Kenniscentrum MVS voor de ontwikkeling van het aantal huishoudens en woningen. Daarbij is de tijdshorizon geen dertig jaar maar twintig jaar. In de CBS-prognose neemt in de drie Waterweggemeenten naar verwachting het aantal huishoudens de komende twee decennia toe met 5.700; een toename van 6½ procent. In de prognose van het Kenniscentrum is de groei groter: namelijk 8,2 procent. Het startniveau van de prognose van het Kenniscentrum MVS in 2020 van het aantal bewoonde woningen ligt aanzienlijk onder de prognose van het CBS van het aantal huishoudens. In de prognose van het Kenniscentrum zijn de woningen die niet bewoond zijn, niet meegenomen.

⁴⁸ In 2030 worden volgens de prognose van het CBS/PBL in Vlaardingen 36.000 huishoudens verwacht. De prognose van Kenniscentrum MVS (augustus 2019) wijkt daar aanzienlijk van af met 34.344 huishoudens in 2030. De raming van MVS ligt bijna vijf procent onder de raming van het CBS/PBL.

⁴⁹ Gemeente Vlaardingen, *Herstelplan: Voor een leefbaar en financieel gezond Vlaardingen*, 2020, blz. 8.

⁵⁰ In 2030 verwacht de CBS/PBL-prognose 15.900 huishoudens en de provinciale PRIMOS-prognose 16.900 huishoudens; duizend huishoudens méér. Gemeenten Maasluis, *Woonvisie 2019-2024*, 15 oktober 2020, blz. 12.

⁵¹ Gemeente Vlaardingen, *Meerjarenbegroting 2020-2023*, 1 oktober 2019, blz. 30; Gemeente Maasluis, *Woonvisie 2019-2024*, Raadsbesluit 15 oktober 2019, blz. 23; Gemeente Schiedam, *Zomernota 2020, Vernieuwen door te blijven investeren*, 7 juni 2019, blz. 18.

Tabel 6 Prognose ontwikkeling aantal huishoudens en bewoonde woningen van 2020 tot 2040 (aantal)

Jaren	Maassluis		Schiedam		Vlaardingen		Waterweggemeenten	
	CBS	MVS	CBS	MVS	CBS	MVS	CBS	MVS
2020	15.000	14.635	37.600	35.196	34.700	33.111	87.300	82.942
2025	15.400	15.132	38.300	35.840	35.500	34.219	89.200	85.191
2030	15.900	15.772	39.000	36.777	36.000	34.699	90.900	87.248
2035	16.200	16.180	39.700	37.762	36.400	34.824	92.300	88.766
2040	16.300	16.380	40.100	38.392	36.600	34.949	93.000	89.721
Toename (aantal)	1.300	1.745	2.500	3.196	1.900	1.838	5.700	6.779
Toename (in %)	8,7%	11,9%	6,6%	9,1%	5,5%	5,6%	6,5%	8,2%

Bron: CBS = Statline (huishoudensprognose) en MVS = Kenniscentrum MVS (bewoonde woningen)

In de Woningbouwafspraken in de regio Rotterdam zijn kwantitatieve en kwalitatieve doelstellingen overeengekomen tussen alle regiopartijen (gemeenten, provincie, woningcorporaties). Tot 2030 wordt het aantal woningen uitgebreid met 54.000 woningen en deze regionale doelstelling is verbijzonderd naar elke afzonderlijke gemeente. Daarnaast zijn kwalitatieve afspraken gemaakt. In de regio Rotterdam hebben Rotterdam, Schiedam en Vlaardingen relatief sociale woningen. Deze gemeenten mogen hun sociale voorraad verminderen. De andere gemeenten nemen relatief een grotere rol op zich om de totale sociale voorraad in de regio op peil te houden.⁵²

Kwalitatieve opgave nog belangrijker dan de kwantitatieve opgave

Belangrijker dan de kwantitatieve opgave is de kwalitatieve opgave. Door nieuwe woningen te bouwen zonder voldoende aandacht te besteden aan de veranderende woonwensen, de veranderende huishoudens en de kwaliteit van de woon-werk- en leefomgevingen in de regio wordt de grootstedelijke problematiek in de Waterweggemeenten alleen maar groter. Men trekt dan bovenmatig de sociaal-zwakkere bevolkingsgroepen en huishoudens aan die in de grote stad geen betaalbare woningen meer kunnen krijgen of niet voldoende snel een sociale huurwoning kunnen krijgen.

De inwoners en toekomstige inwoners van de Waterweggemeenten stellen steeds hogere eisen stellen aan de kwaliteit van hun woon- en leefomgeving. Mensen en huishoudens kiezen in toenemende mate hun woonplaats op grond van de 'quality of living' en kijken van daaruit welke banen bereikbaar zijn in de eigen gemeente of in de omgeving. Ook moet ingespeeld worden op de veranderende samenstelling van de huishoudens en de behoefte aan andere woningen. In Vlaardingen en Schiedam neemt de komende dertig jaar het aantal paarhuishoudens af. In vele gemeenten neemt het aantal paarhuishoudens af; maar in Schiedam is de verwachte afname wel heel fors (Bijlage grafiek B21). Vooral de toename van het aantal (oudere) eenpersoonshuishoudens is een belangrijke verandering van de huishoudensamenstelling (en woningen?). En dat vooral in de *bestaande* voorraad.

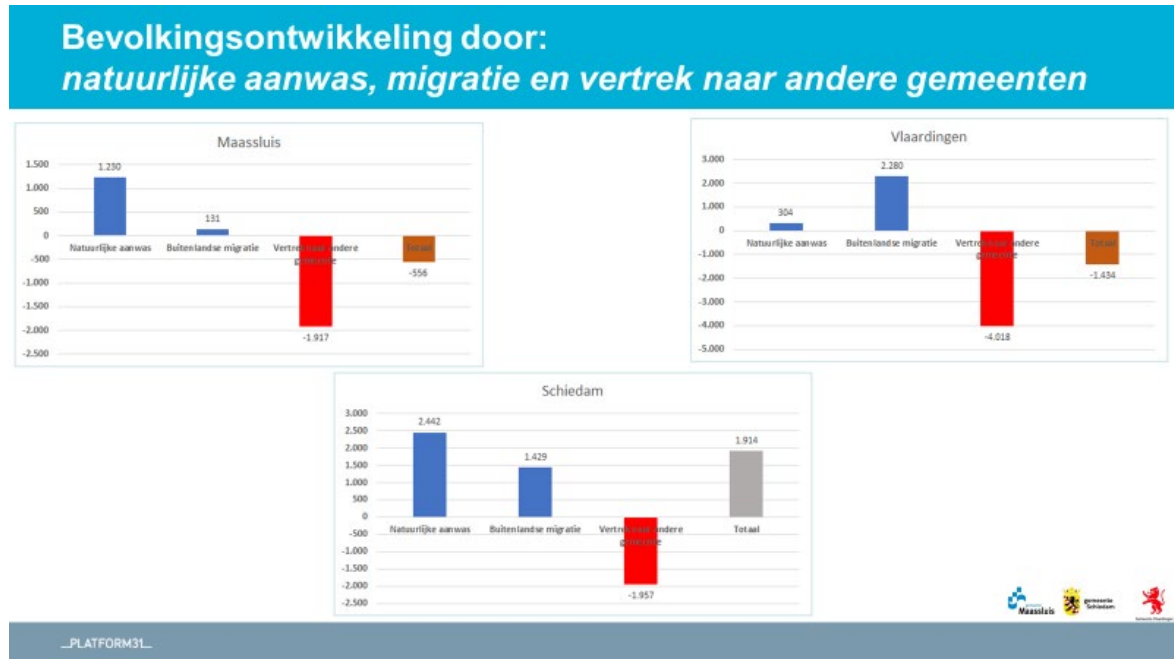
Het aantal eenpersoonshuishoudens neemt relatief sterk toe (Bijlage grafiek B20). In Schiedam met 26 procent de komende 30 jaar. In Vlaardingen met 17 procent en in Maassluis met 14 procent. De sterke groei van het aantal eenpersoonshuishoudens betreft veel oudere eenpersoonshuishoudens nadat in het huishouden een partner is overleden. In Maassluis wonen nog 944 vijfenzeventigplussers van de 1.000 inwoners van 75 jaar en ouder zelfstandig. In Vlaardingen zijn dat er 924 en in Schiedam 905. Gemiddeld wonen in Nederland 924 vijfenzeventigplussers van de 1.000 inwoners in die leeftijdsgroep nog zelfstandig (Bijlage grafiek B25).

Bij tekortschietende kwalitatief goede woon-, leef- en werkomgevingen zullen de inwoners met de voeten stemmen

Is uw woningvoorraad geschikt voor? Past het bij de veranderende huishoudensamenstelling of kan het geschikt gemaakt worden? En het is niet alleen de huishoudensamenstelling die verandert maar ook de woonwensen. Als de woningvoorraad niet of onvoldoende overeenkomt met de woonwensen dan vertrekken inwoners (zij stemmen met de voeten). En met de krimpende beroepsbevolking kunnen zij dat ook steeds makkelijker doen. En het stemmen met de voeten doen de inwoners van de Waterweggemeenten al. Van 2000 tot 2019 vertrekken er meer inwoners uit de Waterweggemeenten naar andere gemeenten dan er inwoners uit andere gemeenten zich in Maassluis, Schiedam of Vlaardingen vestigen (de rode blokjes met de negatieve binnenlandse migratiesaldi). Voor het overige zijn er belangrijke verschillen tussen de Waterweggemeenten in de mate waarin de natuurlijke

⁵² Samenwerkingsverband Wonen regio Rotterdam, *Regioakkoord Nieuwe Woningmarktafspraken Regio Rotterdam*, s.l., 23 januari 2019.

aanwas (meer geboortes dan sterftes) en het saldo van de buitenlandse migratie de bevolkingsgroei verklaren. Daarbij is er in Schiedam en Vlaardingen in relatief beperkte mate sprake van duur of goedkoop scheefwoningen. Het percentage passend gehuisveste huishoudens in corporatiewoningen ligt hoger dan het gemiddeld in Nederland passend gehuisveste huishoudens. Voor Vlaardingen (74,3 procent) ligt het iets lager dan het Nederlandse gemiddelde (75,4 procent) (Bijlage grafiek B24).

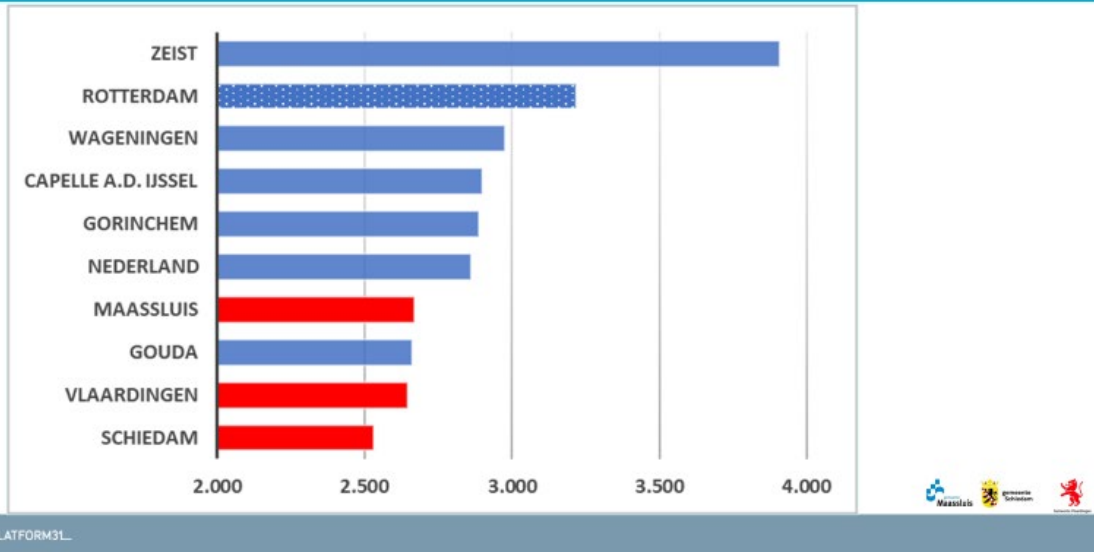
Terechte zorgen over de kwaliteit van de woon-, leef- en werkomgevingen in de Waterweggemeenten

Als kwaliteit steeds belangrijker wordt voor de woonplaatskeuze van mensen dan is de vraag hoe het staat met de kwaliteit van de woningvoorraad in de Waterweggemeenten. Vlaardingen beoordeelt het eigen woonaanbod als te eenzijdig, Vlaardingen en Schiedam willen het wonen in de binnenstad bevorderen, Maassluis wil de kwaliteit van de woonomgeving verbeteren en daarvoor in MVS-verband een monitor Leefbaarheid en Veiligheid gaan toepassen. Ook moeten de wijken in Maassluis meer gemengd en minder monotoon worden. En Schiedam wil de bestaande woningvoorraad herstructureren en de groenste stad van Nederland worden.⁵³

De zorgen van de Waterweggemeenten zijn terecht. Op basis van de gemiddelde vraagprijs van de aangeboden woningen blijken de woningen in de Waterweggemeenten kwalitatief niet bijzonder goed. Schiedam en Vlaardingen hebben de goedkoopste woningen in vergelijking met de benchmarkgemeenten. Dit geldt ook als gekeken wordt naar de gemiddelde woningwaarde (Bijlage grafiek B22). Wel is de woningwaarde in Schiedam de afgelopen vijftien jaar relatief sterk gestegen. Sterker dan gemiddeld in Nederland, maar nog wel een iets geringere stijging dan in de Corop-regio Groot-Rijnmond en in de gemeente Rotterdam (Bijlage grafiek B23).

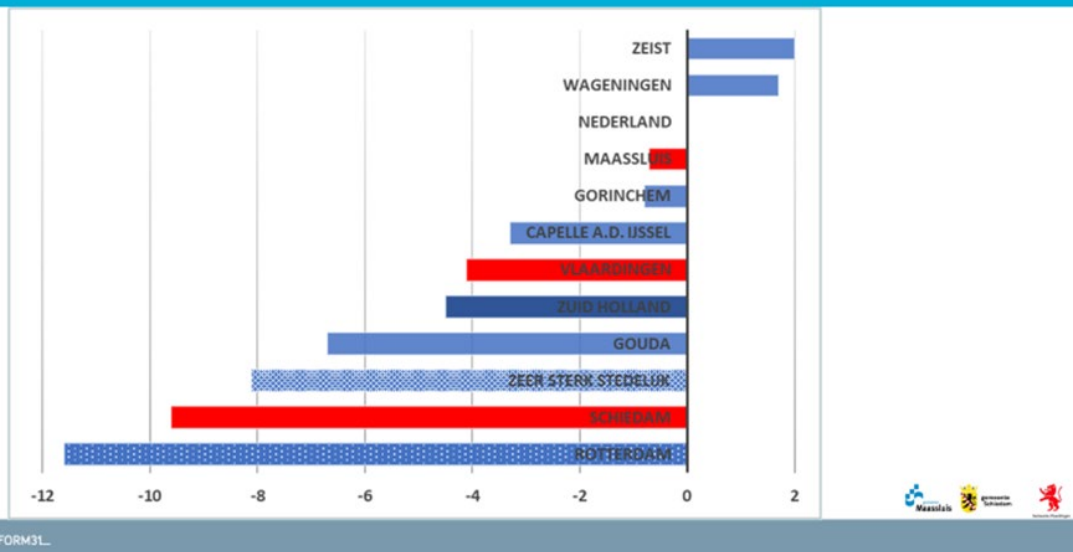
⁵³ Gemeente Vlaardingen, *Herstelplan: Voor een leefbaar en financieel gezond Vlaardingen*, 2020, blz. 3; Gemeente Vlaardingen, *Meerjarenbegroting 2020-2023*, 1 oktober 2019, blz. 30; Gemeente Vlaardingen, *Programma Levendige Binnenstad 2030*, blz. 24; Gemeente Maassluis, *Alles stroomt, niets blijft hetzelfde. Cultuurvisie Maassluis 2015-2020*, 16 september 2015, blz. 18; Gemeente Maassluis, *Woonvisie 2019-2024*, Raadsbesluit 15 oktober 2019, blz. 8; Gemeente Schiedam, *Zomernota 2020. Vernieuwen door te blijven investeren*, 7 juni 2019, blz. 19.

Gemiddelde vraagprijs aangeboden woningen € per m²

Als het over aantrekkelijkheid gaat is de kwaliteit van de publieke ruimte (een score gebaseerd op de Leefbaarometer) geen pré.⁵⁴

Publieke ruimte 2018 Score in afwijking van het landelijk gemiddelde

Bron: *Waarstaatjegemeente.nl*

De fietsinfrastructuur is in Vlaardingen en Maassluis sterk en in Schiedam duidelijk veel minder (Bijlage grafiek B27). Misschien zorgt dat in Vlaardingen voor de ambitie om van Vlaardingen een fietsstad bij uitstek te maken.⁵⁵ Schiedam en Maassluis behalen 59 procent van de maximaal haalbare doelstelling om te bouwen aan een veerkrachtige infrastructuur, het bevorderen van een inclusieve en duurzame industrialisering en het stimuleren van innovatie. Vlaardingen scoort op deze indicator 56 procent. Alle drie de Waterweggemeenten scoren hoger

⁵⁴ Afwijking van de score van de gemeente op de dimensie 'publieke ruimte' van de Leefbaarometer. Hierbij de gemiddelde score gesteld op 0. De richting van de score geeft daarmee aan of de gemeente boven of beneden het landelijk gemiddelde scoort. De scores zijn in vergelijking met de originele gegevens met een factor 100 vermenigvuldigd.

⁵⁵ Gemeente Vlaardingen, *Meerjarenbegroting 2020-2023*, 1 oktober 2019, blz. 25.

dan het Nederlandse gemiddelde (51 procent), het gemiddelde van alle gemeenten in Zuid-Holland (51 procent) en van het gemiddelde van alle gemeenten die zeer sterk verstedelijkt zijn (49 procent) (Bijlage grafiek B26).

Rood, groen en blauw beter met elkaar verbinden een kans voor de Waterweggemeenten

Bij de hogere eisen gesteld aan de woon- en leefomgeving horen rood, groen en blauw beter met elkaar verbinden, meer kwaliteit, meer variatie, meer gemengde woon-werk milieus en meer functiemenging. Nieuwe ruimtelijke concepten en kleinschalige projecten voor specifieke groepen van gelijkgestemden doen het goed ("soort zoekt soort"). In toenemende mate vindt differentiatie plaats naar sociaal-culturele factoren zoals leefstijl, waarden, stijl, smaak en symboliek. Waar werken, wonen en recreëren in de praktijk steeds meer in elkaar overlopen, wordt in de regelgeving vaak nog steeds uitgegaan van vaste bestemmingen en standaardoplossingen. Om op deze ontwikkeling in te spelen, kan veel meer geëxperimenteerd worden met verschillende planregimes, met functiemenging en met 'onbestemd bouwen' (differentiatie van het nieuwbouwprogramma niet van te voren vastleggen maar zo lang mogelijk flexibel houden). Dat de Waterweggemeenten inzetten op het vergroenen van hun binnensteden past bij deze trend.

De kwaliteit van leven laat te wensen over in achtereenvolgens Maassluis, Vlaardingen en Schiedam

Het regioprofiel van Planbureau voor de Leefomgeving vat de kwaliteit van leven in de Waterweggemeenten samen op drie dimensies (inkomen & arbeid, gezondheid & leefomgeving, samenleving & subjectief welzijn), elf thema's (economie, inkomen, gezondheid, milieu, samenleving, e.d.) en 48 indicatoren. De kwaliteit van leven per gemeente wordt getoond als overzicht en als ontwikkeling sinds 2014. Op alle thema's en indicatoren kan men als actuele stand van zaken en als ontwikkeling 'veel slechter', 'slechter', 'gemiddeld', 'beter' en 'veel beter' scoren ten opzichte van alle andere gemeenten of als ontwikkeling in de afgelopen vijf jaar (Bijlage: kwaliteit van leven in de regio).⁵⁶

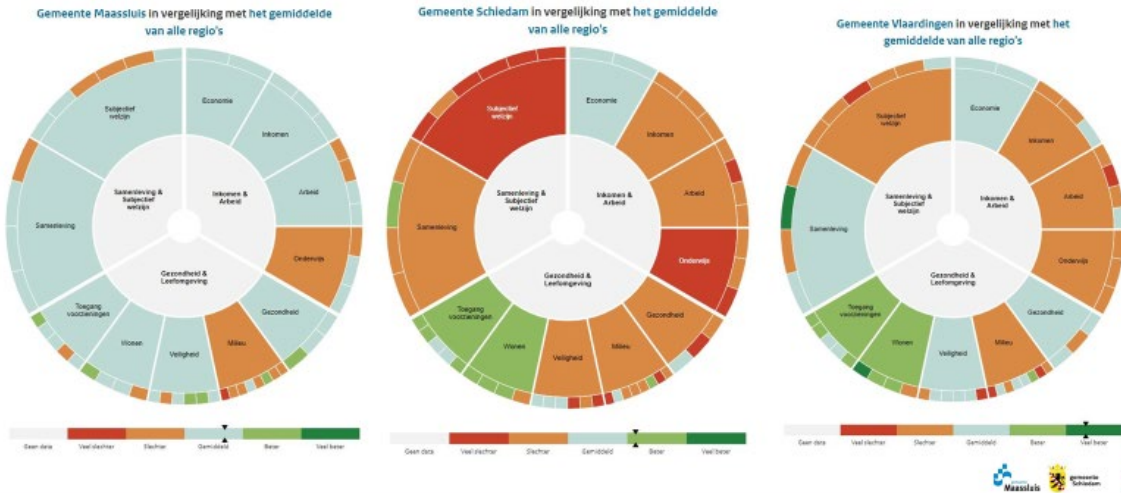
Maassluis scoort op vele thema's gemiddeld. Iets minder dan gemiddeld op milieu en onderwijs. Maar op diverse indicatoren is de ontwikkeling positief (als in de rand een groen blokje zichtbaar is).⁵⁷ Vlaardingen is gemiddeld op de thema's 'samenleving', 'veiligheid', 'gezondheid' en 'economie', en minder dan gemiddeld op 'subjectief welzijn', 'inkomen', 'arbeid', 'onderwijs' en 'milieu'. Bovendien wordt het bijna nergens beter. Beter dan gemiddeld scoort Vlaardingen alleen op 'wonen' en 'toegang voorzieningen' (en op wonen gaat het ook vooruit).

Het profiel van Schiedam (midden) is alleen beter dan gemiddeld op 'toegang voorzieningen' en 'wonen'. Schiedam scoort gemiddeld op 'economie'. Op alle andere leefbaarheids- en kwaliteitskenmerken scoort Schiedam slechter en veel slechter ('subjectief welzijn' en 'onderwijs'). Op sommige thema's en indicatoren gaat het in Schiedam de goede kant. Maar vooral op het thema 'subjectief welzijn' is er eerder sprake van verslechtingen dan van verbeteringen.

⁵⁶ Kersten Nabielek, Mark Thissen en Jeroen Content, *Kwaliteit van leven in de regio. Handleiding en achtergrondinformatie voor de website 'Hoe is het leven in jouw regio?'*. Achtergrondstudie, Planbureau voor de Leefomgeving, Den Haag, 11 december 2019.

⁵⁷ Zie meer in detail over de ontwikkeling sinds 2014 op alle thema's en indicatoren de Bijlage: kwaliteit van leven in de regio.

Kwaliteit van leven in vergelijking met Nederland (regioprofiel PBL)

Bron: PBL

Ook de Leefbaarometer maakt duidelijk hoe het staat met de leefbaarheid in de Waterweggemeenten en met de verbeteringen en verslechtingen in de tijd. De vijf gemeenten met de laagste score op de Leefbaarometer zijn Rotterdam, Schiedam, Vlaardingen, Tiel en Maassluis.⁵⁸

2.5 Duurzaamheidstrends en ontwikkelingen

Trends in duurzaamheid en kenmerken

- Wonen, werken, recreëren, verplaatsen, produceren en consumeren gaan ingrijpend veranderen
- Kwaliteit m.b.t. energietransitie en duurzaamheid zorgpunt in en voor de Waterweggemeenten
- Levensloopbestendig, labelstappen, duurzaam, NOM
- Groen, blauw en rood beter verbinden
- Leidende rol gemeente en bestuur noodzakelijk

De transitie naar een duurzame samenleving de meest ingrijpende trend en ontwikkeling

De transitie naar een duurzame economie en samenleving is de meest ingrijpende trend en ontwikkeling. Om de opwarming van de aarde te beperken tot maximaal twee graden Celsius moeten de emissies van broeikasgassen in 2050 met 80% tot 95% dalen ten opzichte van 1990. Deze transitie, in de relatief korte tijd van drie decennia,

⁵⁸ Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Voorstel Regio Deal 'Regio in Balans' (RD19), 29 november 2019, blz. 3.

verandert op ingrijpende wijze onze manier van leven, wonen, werken, verplaatsen, recreëren, produceren en consumeren in en rond de stad. Er zijn vier fundamentele transities nodig: een *energie-transitie* (om het gebruik van fossiele brandstoffen tot bijna nul te reduceren), de transitie naar een *meer circulaire economie* (om de uitputting van grondstoffen en de uitstoot van reststoffen te verminderen), een *gedeeltelijke eiwittransitie* (minder roodvlees en zuivel produceren en consumeren) en de *klimaatadaptatie*.

Door middel van meer lokale ketens, kringlooplandbouw en een gedeeltelijke eiwittransitie kan een meer *duurzaam voedselsysteem* tot stand komen.⁵⁹ De symbiotische relatie tussen stad en ommeland kan hierdoor versterkt worden. Als gevolg van *klimaatverandering* krijgt Nederland te maken met zeespiegelstijging, overvloedige regenval, droogte, extremen in rivierafvoer, meer hete zomerse dagen en onomkeerbare effecten op de natuur.⁶⁰ Dit kan leiden tot schade, overstromingen en overlast. De gemeenten moeten daarom hun omgeving aanpassen aan de gevolgen van klimaatverandering. Daarbij gaan de ontwikkelingen sneller en zijn de consequenties ingrijpender dan wij tot nu toe dachten. De zeespiegel blijft stijgen, kustgebieden verzilten, op veel plekken daalt de bodem, extreem zware buien gaan nog vaker voorkomen, de gemiddelde temperatuur stijgt verder en vooral in de steden hebben de steeds vaker voorkomende hittegolven negatieve effecten op gezondheid (hittestress). De transities zijn daarbij een middel om een leefbare en duurzame leefomgeving tot stand te brengen, waardoor gemeenten en regio's ook economisch aantrekkelijk blijven.

Een belangrijke rol voor de rijksoverheid en lokale overheden

De vier fundamentele transities stellen de nationale en lokale overheid voor een aantal immense opgaven. Voor een duurzame energievoorziening zijn we aangewezen op een combinatie van biomassa, geothermie, zonne- en windenergie in combinatie met grootschalige energieopslag voor windstilte en donkere winterse periode. De energieproductie verschuift deels van nationaal naar lokaal (zoals het ooit was), huizen en gebouwen gaan van het gas, er worden warmte- en koudnetten aangelegd en het elektriciteitsnet wordt verzwaard en slimmer. Daarbij moeten de geherstructureerde bestaande en nieuwe woningen ook nog betaalbaar blijven. De gemeenten hebben een belangrijke, niet-vrijblijvende rol in deze transitie. Omdat de meeste burgers de duurzaamheidstransitie nog niet een belangrijke prioriteit vinden en het zeer ingewikkeld zal zijn om de ingrijpende wijzigingen in wonen, werken, recreëren, verplaatsen, produceren en consumeren met voldoende snelheid te realiseren, is een leidende *publieke* rol van de overheid onmisbaar.

De ingrijpende duurzaamheidstransitie dwingt een groot aantal ongemakkelijke en duidelijke keuzes af op korte, middellange en lange termijn. Dit vergt een duidelijke en samenhangende stip op de horizon, heldere kwantitatieve en kwalitatieve doelstellingen, een verwarmend, aansprekend verhaal in begrijpelijke taal, én om een breed interventierepertoire (vernieuwen, beschermen, bewaken, versterken, aanjagen, verdelen, compenseren, loslaten én radicaal doordrukken). De duurzaamheidstransitie gaat gepaard met creatieve destructie, roept allerlei weerstanden op en tast gevestigde belangen aan.⁶¹ Diverse belangengroepen en partijen zullen niet vrijwillig kiezen voor allerlei heffingen of verbodsbepalingen om de ingrijpende duurzaamheidstransities mogelijk te maken. In het kader van het algemeen belang is de overheid de enige partij die keuzes kan maken bij belangentegenstellingen en dilemma's. Al meer dan tien jaar klinkt de oproep: 'Overheid, bindt ons aan de mast!'⁶² De overheid moet burgers en andere belanghebbenden overtuigen van het gezamenlijke *publieke* belang.

De duurzaamheidstransitie vraagt dat duidelijk is wat de te bereiken doelen zijn, wat de kaders zijn, welke overheidsmiddelen beschikbaar zijn en welke inkomenseffecten aanvaardbaar zijn. Daarbij is de keuze van instrumenten (regulering, normering, beprijzing), draagvlak, de balans zoeken tussen economische vernieuwing

⁵⁹ Ministerie van LNV, *Realisatieplan Visie LNV, Op weg naar een nieuw perspectief*, 2019.

⁶⁰ Inspectie der Rijksfinanciën, *Klaar voor Klimaatverandering*, Brede Maatschappelijke Heroverwegingen, 2020, blz. 5

⁶¹ Denktank Agenda Stad, *Sterke stedelijk netwerken. Een langetermijnperspectief voor verbonden steden*, april 2015, blz. 13-15 en 21-23; Pieter Winsemius, "Beroepsvergaders aan Klimaatafels brengen geen doorbraken", in: *Trouw*, 10 oktober 2018; Wim Derksen, "Poldermodel gedoogbeleid. Boeren of bouwers, wie de zaak vervuult. Hoort last te hebben van de overheid", in: *De Volkskrant*, 23 oktober 2019.

⁶² Hekkenberg en Koelmeijer (eds.), *Analyse van het voorstel voor hoofdlijnen van het Klimaatakkoord*, 2018, blz. 259.

en gevestigde belangen, én het beleggen van de opgave op het juiste schaalniveau van belang.⁶³ Ook is het nodig om tot méér cross-sectorale initiatieven te komen tussen bijvoorbeeld de landbouw en de bouw, of tussen de landbouw en de industrie. De meeste transitie-initiatieven zijn tot nu toe kleinschalig, geïsoleerd, opereren binnen de eigen beleidssector en hebben volgens de Rli het karakter van ‘aanmodderen’. De vele experimenten en initiatieven hebben wel resultaat, maar tellen nog niet op tot een fundamentele omslag.⁶⁴

De duurzaamheidstransitie heeft een aantrekkelijk verhaal nodig

In de duurzaamheidstransitie komen vier transities samen: de energietransitie, de transitie naar een circulaire maatschappij, de voedseltransitie en de klimaatadaptatie. Hoe eerder de gemeenten, de regio's en het Rijk de samenhang tussen de duurzaamheidstransitie en de eigen regionale opgaven en stedelijke dynamiek signaleren, verkennen en aanpakken, hoe groter de mogelijkheden zijn om de kansen van de duurzaamheidstransitie te verzilveren en om op mogelijke bedreigingen te anticiperen. Dat deze toekomst niet afschrikwekkend is, zelfs aantrekkelijk kan zijn en dat dit aantrekkelijke verhaal verteld moet worden, wordt door de Raad voor leefomgeving en infrastructuur (Rli) geschetst voor de Zuidwestelijke Delta, door het College van Rijksadviseurs in Panorama Nederland en is een helder klinkende oproep in het kader van het Programma Aardgasvrije Wijken.⁶⁵

Verklein de gemiste kansen

De opwekking van duurzame energie op industrieterreinen is in het Klimaatakkoord *niet* meegenomen, omdat het onderwerp ‘industrieterreinen’ was toebedeeld aan de industrietafel. Dit terwijl voor bedrijventerreinen een belangrijke rol weggelegd kan zijn in de energietransitie. De gemiste horizontale verbinding blijkt uit de energiebesparing van 32 petajoule als 250 bedrijventerreinen verduurzaamd worden. Dit is méér dan het sectordoel voor de gebouwde omgeving uit het Klimaatakkoord.⁶⁶ De Rijksoverheid heeft alle regio's in het land verzocht om een regionale energiestrategie (RES) op te stellen, zonder dat wordt gestuurd op een verbinding met beleid voor de circulaire economie en/of klimaatadaptatie. Dit terwijl restwarmte beter benut kan worden als deze niet langer afkomstig is uit afvalverbrandingsinstallaties. Tot nu toe is de perceptie dat de RES-aanpak vooral een ‘bestuurlijk feestje’ is. Dit is nog geen wervend toekomstverhaal, koppelt niet met circulaire economie en klimaatadaptatie, en zorgt niet voor draagvlak in de wijken en buurten van Nederland.⁶⁷ Meer horizontale samenhang is ook mogelijk tussen de agro-foodsector, voedseltransitie en energietransitie. Door biomassa, op land en in het water, te produceren voor de energietransitie, meer eiwitrijke gewassen te verbouwen (peulvruchten, zeewier, algen, e.d.) en te zorgen voor vitaal bodembeheer en zoetwateropslag met het oog op klimaatadaptatie. De verbranding van biomassa als overgangsstap in de energietransitie past niet in een stappenplan naar een circulaire economie. Vanuit de optiek van circulariteit moet biomassa immers hoogwaardiger worden ingezet: bijvoorbeeld voor de productie van voedsel en veevoer, en als grondstof voor textiel, papier, karton, bouwmaterialen, chemicaliën en kunststoffen.⁶⁸ Wanneer fossiele en andere niet-hernieuwbare grondstoffen worden vervangen door hernieuwbare bronnen (zoals biomassa en recycleert uit reststromen) kan dit een aanzienlijke CO₂-reductie betekenen. De reductie ontstaat door producten en grondstoffen in een gesloten kringloop te houden en door over te stappen naar een innovatieve wijze van productie die bijdraagt aan duurzaamheid. Daarnaast draagt een circulaire economie bij aan de voorzieningszekerheid van schaarse grondstoffen, zoals kritieke metalen, die hard nodig zijn voor de energietransitie.

⁶³ Rli, *Naar een duurzame economie. Overheidssturing op transities*, november 2019, blz. 6-8.

⁶⁴ Raad voor leefomgeving en infrastructuur (Rli), *De som der delen. Verkenning samenvallende opgaven in de regio*, maart 2019.

⁶⁵ Rli, *De som der delen. Verkenning samenvallende opgaven in de regio*, maart 2019; College van Rijksadviseurs, *Panorama Nederland*, 2018; Co Verdaas, “Energie & gebiedsontwikkeling: een winnende combinatie”, in: Programma Aardgasvrije Wijken, *De opgave waar we voor staan is groot en complex. Essaybundel over aardgasvrije wijken door negen professoren*, januari 2020, blz. 9.

⁶⁶ Nefs en Pen, “Voorsorteren op toekomstproof logistiek vastgoed”, in: *ROMagazine*, 17 maart 2020; Rli, *De som der delen. Verkenning samenvallende opgaven in de regio*, maart 2019, blz. 18 en 22.

⁶⁷ Ooms, Van den Akker en Karatas, *Veranderd samenspel. Een verkenning van samenwerken tussen gemeenten en bewonersinitiatieven in de energietransitie*, Platform31, april 2020; Woestenburger, e.a., *Innovatie in besluitvorming richting aardgasvrije wijken*, G4/TNO/Platform31, mei 2020.

⁶⁸ Sociaal-Economische Raad (SER), *Uitvoeringsagenda Energieakkoord voor duurzame groei*, 2018.

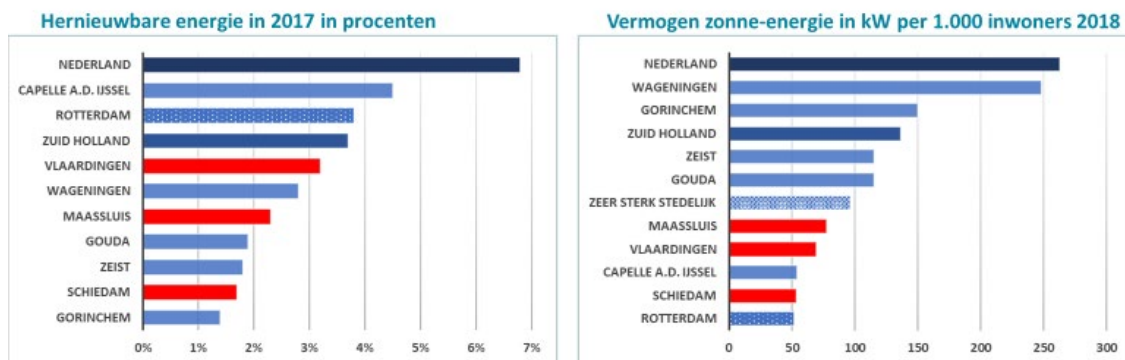
Ruimtelijke inpassing vergt regionale samenwerking

Ruimte is hét toernooiveld van de duurzaamheidstransities. Deze opgave ligt vooral op regionaal en lokaal niveau, maar kan niet zonder nationale middelen, kaders en regelgeving. Het zijn vraagstukken als: de stedelijke energietransitie, meer duurzame energie, windturbines, zonneweiden, geothermie, warmte- en koudenetten of over de noodzakelijke CO₂-opslag. Hoe zorgen we ervoor dat bedrijven in elkaars nabijheid activiteiten verrichten, zodat zij van elkaars reststromen gebruik kunnen maken? Dit vraagt ook om het nadenken over digitale mogelijkheden en big data (eigen energieopwekking, smart grids, elektrische auto's die aan het net leveren) en aanpassingen van woonwijken aan verwachte klimaatveranderingen (wateropslag, groene daken, minder verhard oppervlak). En al deze investeringen en transformaties moeten betaalbaar zijn, zodat de kosten vergoed kunnen worden uit besparingen op energie en de woonlasten op termijn dalen. De nieuwe Omgevingswet biedt gemeenten de mogelijkheid om eigen lokale normen te stellen én om initiatiefnemers te verbinden met belanghebbenden. Hierdoor kan beter afgedwongen worden dat het eigenaarschap van nieuwe energiebronnen met omwonenden wordt gedeeld.⁶⁹

Nog belangrijke stappen te zetten voor de Waterweggemeenten

Voor de Waterweggemeenten zijn er nog belangrijke stappen te zetten in de duurzaamheidstransitie. Zeker omdat de Waterweggemeenten in 2040 CO₂- of klimaatneutraal willen zijn.⁷⁰

Energietransitie

...PLATFORM3L

Bron: waarstaatjegemeente.nl

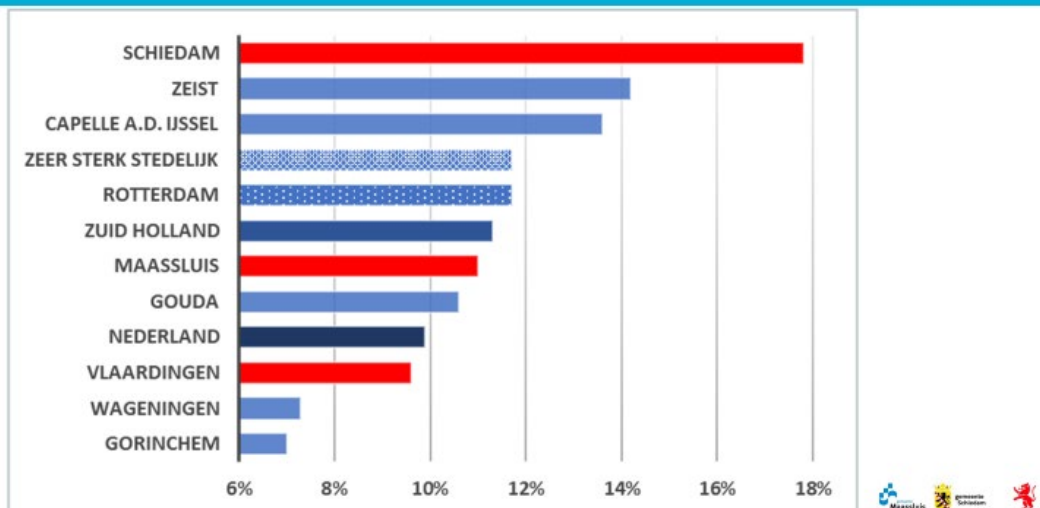
Op alle variabelen: hernieuwbare energie, het vermogen aan zonne-energie per 1.000 inwoners en het percentage woningen met slechte energielabels zijn de scores in vergelijkend perspectief niet geweldig. Toch wordt de opgave wel in kaart gebracht. In Maassluis is het besparingspotentieel 30 procent met jaarlijkse besparingsstappen van 1,5 procent. Er is ruimte voor 14.000 zonnepanelen op daken, jaarlijks moeten 500 woningen voorzien worden van zonnepanelen en moeten 670 woningen van het gas af. In Schiedam wordt gewerkt aan twee coöperatieve windmolens en Groenord zal in 2030 de eerste gasvrije wijk zijn. Voor de

⁶⁹ Ministerie van EZK, *Energieagenda. Naar een CO₂-arme energievoorziening*, december 2016, blz. 92 – 97; Dirk Sijmons, Jasper Hugtenberg, Fred Feddes en Anton van Hoorn, *Landschap en energie. Ontwerpen voor transitie*, 2014. Sjors de Vries, *De energietransitie: dé ruimtelijke opgave met stip*, blog Ruimtevolk, 8 september 2016.

⁷⁰ Gemeente Maassluis, *Samen Maassluis. Investeren in een duurzame toekomst*, blz. 21; Gemeente Schiedam, *Collegeprogramma 2018-2022. Uitwerking van het bestuurs- en beleidsakkoord 'Bouwen met nieuwe energie'*, blz. 9; Gemeente Vlaardingen, *Meerjarenbegroting 2020-2023*, 1 oktober 2019, blz. 21.

duurzaamheidstransitie kan geleerd worden van het MRDH-project Next Generation Woonwijken, het Energiecollectief Waterweg en de Green Business Club Waterweg (thematafel van Riverboard).⁷¹

Percentage woningvoorraad met F+G label

...PLATFORM3L

Bron: waarstaatjegemeente.nl

2.6 Bestuurlijke trends en kenmerken

Bestuurlijke trends en kenmerken

- Van tijdperk van veranderingen naar verandering van tijdperken
- Transformeren, experimenteren, innoveren en vernieuwen cruciaal om te komen tot goed beleid
- Maasluis een “goedkope” gemeente
- Veiligheid in Vlaardingen en Schiedam zorgpunt
- *Ander* beleid vergt lef, overwinnen van weerstanden en gevestigde belangen

...PLATFORM3L

⁷¹ Gemeente Maasluis, *Programma Energietransitie 2020/2021. Duurzaam Maasluis – Iedereen doet wat*; Gemeente Schiedam, *Collegeprogramma 2018-2022. Uitwerking van het bestuurs- en beleidsakkoord “Bouwen aan nieuwe energie”*, blz. 9.

Van een tijdperk van veranderingen naar een verandering van tijdperken

De gemeenten worden geconfronteerd met 'een verandering van tijdperken' in plaats van 'een tijdperk van verandering'. Dat was een statement van professor Jan Rotmans van vóór de coronacrisis. Oude kennis, wijsheden, vuistregels, vaardigheden en activa verliezen hun waarde en betekenis. Van een hiërarchische top-down samenleving gaan we naar een netwerkmaatschappij. Dit vergt het combineren van sturingsmodellen en op een aantal belangrijke terreinen om ander beleid. Maar de echte oplossingen voor veel gemeentelijk uitdagingen liggen in het zoeken naar innovatieve oplossingen buiten de bestaande kaders. "Je kunt het nieuwe immers niet willen op de oude manier". De bestaande paden kunnen doodlopende paden zijn. Maar 'anders' is veel moeilijker. 'Ander beleid' gaat gepaard met creatieve destructie, roept allerlei weerstanden op en tast gevestigde belangen aan. Er is geen houvast, oude regels en procedures werken niet meer goed.

Bevorderen van de transitie met een breed pallet aan instrumenten

De transitie is een grillig proces, met onzekere uitkomsten, met grote belangen, die zich uit lijfsbehoud roeren. Dat vereist niet alleen dat er ruimte gegeven wordt, maar vergt ook het vermogen om die grillige transitieprocessen te doorlopen, te kanaliseren en tot een goed einde te brengen. Voor de overheid houdt dat in: 'vernieuwen', maar ook 'beschermen', 'verdelen', 'compenseren', 'loslaten' of 'radicaal doorduwen'. En dit maakt dat de kwaliteit van de gemeenteraad, 'goed bestuur', 'goed beleid' en betrokken stakeholders het echte verschil zullen uitmaken of het met de Waterweggemeenten goed of minder goed zal gaan.

Vergroten van de burger- en ondernemersbetrokkenheid

De inzet van nieuwe technologische mogelijkheden kan de burgerparticipatie vergroten, meer mensen betrokken houden, de 'participatiemoedheid' voorkomen, en de burgers méér greep op 'het systeem' geven. Schiedam heeft bij het collegeprogramma actief samengewerkt met de stad en door middel van een 'Pact met de stad' worden initiatieven uit de stad vroegtijdig en actief ondersteund, aangemoedigd en gefaciliteerd. Het college wil ook experimenteren met nieuwe vormen van beleidsvorming.⁷² Deliberatieve vormen van democratie kunnen een aanvulling zijn op de representatieve democratie. Het is van belang om daarbij de balans te bewaken tussen de behoefte aan professionele expertise, het voldoen aan de vraag en wens van bewoners, en het Not in My Backyard (NIMBY) syndroom. Unanimiteit is niet nodig. Een goede oplossing is de oplossing waarvoor zoveel mogelijk mensen begrip kunnen opbrengen, zonder dat het voor iedereen de "beste" optie is. Maak dit vooraf duidelijk.

Tegelijkertijd zien wij overal in Nederland dat eigen doelen, oude patronen, regels, procedures, beleidscycli, planning, control en risicobeheersing – en het gebrek aan integratie – uit de systeemwereld de vernieuwing, de zelforganisatie in de leefwereld van de inwoners en ondernemers, de burger/ondernemersparticipatie en burger- en ondernemersinitiatieven frustreren. Het is ook van belang dat de overheid de burger en ondernemer niet ziet als een kwaadwillende, aspirant-profiteur, die alleen met drang en dwang in het gareel blijft. Het ontbreekt vaak ook aan beleidsvrijheid en beschikkingsruimte om maatwerk te leveren en klantgericht te werken.

De burger- en ondernemersbetrokkenheid kan ook vergroot worden door meer ruimte te geven aan bottom-up initiatieven van burgers en ondernemers. De participatie kan vergroot worden van 'meeweten' (de gemeente licht burgers voor over beleid) en 'meedenken' (burgers en ondernemers krijgen, onder anderen via wettelijke inspraakprocedures, de gelegenheid om feedback te geven op beleidsvoorstellen) naar 'meewerken' (burgers en ondernemers hebben een actieve rol bij het ontwikkelen van beleidsalternatieven), 'mee financieren' (burgers en ondernemers dragen financieel bij aan concrete projecten), 'mee beslissen' (burgers en ondernemers krijgen verantwoordelijkheid voor besluitvorming), 'meedoen' (burgers en ondernemers hebben een actieve rol bij de uitvoering van beleid) en 'mee-evalueren' (burgers en ondernemers spelen een actieve rol bij kwaliteitsbewaking en beleidsevaluatie). Met wijk- en dorpsbudgetten wordt al ingezet op verdergaande vormen van bewonersparticipatie. Daarbij dient men er bedacht op te zijn dat burgers en ondernemers daarbij zaken anders

⁷² Gemeente Schiedam, *Collegeprogramma 2018-2022. Uitwerking van het bestuurs- en beleidsakkoord 'Bouwen met nieuwe energie'*, blz. 5.

zullen doen dan het bestuur wenselijk acht. De burgers en ondernemers zijn geen uitvoerders van rijks- of gemeentebestuur en de resultaten zullen van tijd tot tijd niet passen bij de ex-ante doelstellingen en de wenselijke toekomst.

De nieuwe inwoners van de Waterweggemeenten zijn niet in elke wijk, buurt, dorp en kern in gelijke mate gemotiveerd en toegerust om zich met participatietrajecten te bemoeien en dat kan tot ongelijke uitkomsten leiden. En méér eigen regie voor en van de inwoners betekent ook nieuwe vormen van ongelijkheid. Burgerinitiatieven richten zich sterk op de eigen groep en het versterken van de onderlinge banden. Deze initiatieven laten zich over het algemeen weinig gelegen liggen aan solidariteit. Deze verantwoordelijkheid blijft bij de lokale overheid liggen die het algemeen belang behartigt. Blijvende *publieke* aandacht is nodig voor burgers zonder groot netwerk, weinig financiële draagkracht en beperkte vaardigheden. Zij kunnen niet aan het beleidsideaal van 'zelforganisatie' voldoen en dreigen buiten de boot te vallen.

Stel de leefwereld centraal en niet de systeemwereld

Het optreden van de overheid is zeker in het afgelopen decennium sterk geïnspireerd op semi-managementdenken. Dat heeft geleid tot een sterke instrumentalisering van bestuur en politiek en een sterk centralistische inslag van het overheidsbestuur. De gevolgen zijn onder meer een verlicht aanbodbestuur waar vraagsturing wordt beoogd, een opeenstapeling van sturingsinstrumenten, een meetindustrie die alle ruimte voor instellingen insnoert en een systeemlogica waar burgers nauwelijks iets van begrijpen. De logica van de systeemwereld is dominant en de leefwereld van de burgers is ondergeschikt. Albert-Jan Kruijer wijst er op dat naast het verminderen en verschrompen van de dienstverlening, zorgverlening en hulpverlening de controlestaat steeds sterker wordt. Er wordt overal geïnvesteerd in controleurs, inspecteurs en toezichthouders. In het toezicht treedt de overheid helemaal niet terug. In deze twee ontwikkelingen zit een rare contradictie. De overheid zegt: 'wij gaan het niet meer doen, u moet het zelf doen, maar wij gaan wel controleren of u het goed doet'. De overheid kan de oplossing van uw probleem niet meer betalen, maar gaat wel controleren of u uw eigen oplossing wel goed uitvoert. Veel duidelijker zou zijn als de overheid zou zeggen: 'de thuiszorg kunnen wij niet meer betalen, u moet het helemaal zelf regelen'. Dan weet iedereen waar hij aan toe is. Echter de reflex lijkt te zijn dat de overheid moet controleren, eisen blijft stellen en zich ermee blijft bemoeien. Dit gaat echter niet werken. Als burgers het zelf moeten oplossen dan kiezen zij ook hun eigen vormen en aanpakken en laten zij niets gelegen liggen aan 'de eisen' van de overheid. Deze sturing- en controle-eigenschappen van de overheid raakt ook welzijnsinstellingen, scholen of omroepen. Overal is de druk groot om meer diensten te verlenen tegen minder geld, en om meer verantwoording af te leggen met minder vrijheid om eigen keuzes te maken. In hun overlevingstocht zitten maatschappelijke organisaties gevangen in enerzijds disciplinerende wetgeving en toezichtorganen, en anderzijds de eisen van de markt.

Goed beleid en goed bestuur wordt steeds belangrijker

De verwachting is dat de ontwikkeling van bijna ononderbroken substantiële economische groei in de naoorlogse periode ten einde is gekomen. De verwachte lage groei voor de toekomst is gebaseerd op het grote aandeel van de diensten en van het MKB in de economie, de afname van de beroepsbevolking, de vergrijzende bevolking en het bereikte plafond in de opleidingsexpansie. Vele economen denken dat daarmee een langdurige periode van stagnatie met lage groei is aangebroken. Economen noemen de verwachte structurele economische groei van één procent het "nieuwe normaal". Dit betekent ook dat er regelmatig geen groei of een negatieve groei zal zijn (normaal gesproken tweemaal per decennium). Zodat meer frequent zwakkere bedrijven zullen omvallen en de gemeente regelmatig met bezuinigings- en doelmatigheidskortingen en met budgettaire nul- en minlijnen te maken zal krijgen. Door de lagere verwachte economische groei in de toekomst wordt het ook lastiger om verkeerde of niet-optimale keuzes te corrigeren.

Met goed, innovatief, experimenteel en vernieuwend beleid kunnen de Waterweggemeenten in de toekomst het verschil gaan maken. De overheid blijft daarbij een cruciale, onmisbare publieke rol vervullen:

- om met een publiek perspectief een visie en richting voor de gemeente te formuleren;

- bij het vaststellen van spelregels (scheidsrechter, arbiter bij rivaliserende (ruimte)claims, beslechten van geschillen, internaliseren van externe effecten) zodat de kracht van de 'civil society' gemobiliseerd kan worden;
- het tegengaan van ongeoorloofde uitsluiting en het organiseren van de solidariteit;
- het voorkomen van eigenrichting, willekeur en het nastreven van enkel en alleen private belangen;
- het mogelijk blijven maken van nieuwe toetreders;
- het uitnodigen tot vernieuwing, faciliteren van ontwikkelingen, ruimte geven, stimuleren van experimenten en het accepteren van mislukkingen.

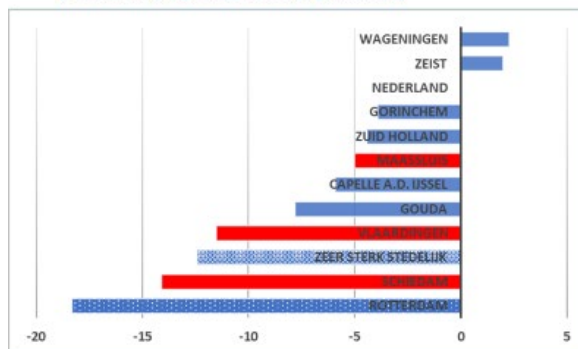
Veiligheidsscores van de Waterweggemeenten wijken negatief af van het landelijk gemiddelde

De slechte scores van Waterweggemeenten op veiligheid in afwijking van het landelijk gemiddelde vallen op.⁷³ Op het aantal misdrijven per 10.000 inwoners scoort Schiedam slechter dan Vlaardingen. Met Maassluis met een score duidelijk onder de gemiddelde score voor Zuid-Holland en Nederland. In Schiedam is de criminaliteit sinds 2012 aanzienlijk gedaald. In Vlaardingen en in minder mate Maassluis is dat niet het geval (Bijlage grafiek B29). Voor overlast geldt het omgekeerde. Een toename sinds 2012 in Schiedam en een geringe afname in Vlaardingen en Maassluis (Bijlage grafiek B28).

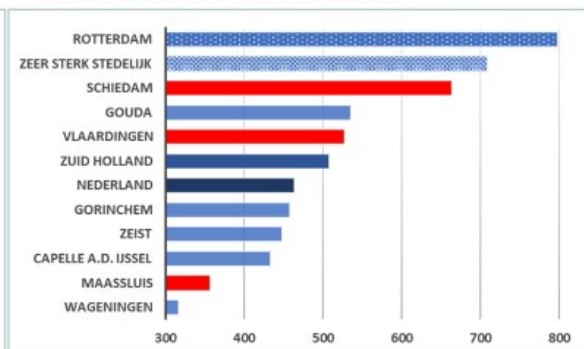
Veiligheid

Veiligheid 2018

(Score in afwijking van het landelijk gemiddelde)

Misdrijven per 10.000 inwoners in 2018

...PLATFORM31...

⁷³ Afwijking van de score van de gemeente op de dimensie 'veiligheid' van de Leefbaarometer. Hierbij de gemiddelde score gesteld op 0. De richting van de score geeft daarmee aan of de gemeente boven of beneden het landelijk gemiddelde scoort. De scores zijn in vergelijking met de originele gegevens met een factor 100 vermenigvuldigd.

3 Samenvatting en enkele conclusies

De bedreigingen voor de Waterweggemeenten

Uit de beleidsstukken van de Waterweggemeenten en de verdiepende analyse van Platform31 worden een groot aantal bedreigingen duidelijk. De voornaamsten zijn:

- Als het ambitieuze woningbouwprogramma in de drie Waterweggemeenten niet of onvoldoende lukt dan dreigt een afname van de potentiële beroepsbevolking in Schiedam en Vlaardingen. Dit bedreigt dan vervolgens de economische ontwikkeling in de Waterwegregio en maakt het bijvoorbeeld waarschijnlijk dat de Lelycampus in Maassluis, de Care Innovation Academy in Vlaardingen en de hoogwaardige ontwikkeling van bedrijfsterreinen in Schiedam (o.a. de A20-zone) niet goed tot ontwikkeling kunnen komen. De afname van de potentiële beroepsbevolking bedreigt bovendien de kwaliteit van de publieke dienstverlening in de Waterweggemeenten.
- Het grote onbenutte potentieel van ongeveer 25.000 inwoners in de Waterweggemeenten gezamenlijk.
- De kwaliteit van de woon-, leef- en werkomgevingen in de Waterweggemeenten laat – met enkele uitzonderingen na – te wensen over. De woonvormen zijn onvoldoende gevarieerd, de woningen te goedkoop, de woon- en werkomgevingen zijn soms zelfs verpauperd en er is sprake van een omvangrijke winkelleegstand. Het resultaat in het verleden was een negatief binnenlands migratiesaldo (er vertrekken meer autochtone inwoners naar andere gemeenten dan er inwoners uit andere gemeenten naar de Waterweggemeenten verhuizen).
- De gemeenten Vlaardingen en Schiedam worden gekenmerkt door een aanzienlijke sociale problematiek. Door de instroom van (jonge) gezinnen met arbeidsmigranten en de uitstroom van oudere autochtone inwoners komt de sociale cohesie onder druk te staan en is het moeilijk om de kwaliteit van het basisonderwijs op peil te houden. De financiële middelen om te voorinvesteren in transformatie, vernieuwing en innovatie in het sociale domein ontbreken. De ideeën welke richting men moet kiezen, zijn er wel.
- Noch met de voorzieningen (zorg, onderwijs) noch met duurzaamheid hebben de gemeenten een kwaliteits- of koploperprofiel.
- Het vertrek van grote bedrijven en de afname van de werkgelegenheid bij grote bedrijven.
- Door de relatief goedkope woningvoorraad, de lagere grondprijzen dan in Rotterdam en Den Haag en de goede verkeers- en vervoersverbindingen dreigt een instroom van sociaal-zwakke nieuwe inwoners uit Rotterdam en Den Haag. Deze nieuwe inwoners kunnen in Rotterdam, Den Haag en Delft niet meer een betaalbare woning vinden en zoeken in de omgeving (waaronder de Waterweggemeenten) naar een alternatief.
- Deze dreigende instroomontwikkeling zet de voorzieningen nog verder onder druk en belast de gemeentebegroting onevenredig zwaar (voor- en vroegschoolse opvang, Wmo, Participatiebudget en bijstand).
- Als de urgentie van de bedreigingen onvoldoende gevoeld wordt, is dat op zich een additionele bedreiging.

De kansen voor de Waterweggemeenten

De kansen voor de Waterweggemeenten liggen onder andere:

- In de clustervorming rond enkele toonaangevende grote bedrijven en in de havengerelateerde bedrijvigheid.
- De kwalitatief hoogwaardige verkeers- en vervoersverbindingen.
- De historische binnensteden, het historisch en industrieel erfgoed. Vooral creatieve bedrijven en kenniswerkers zoeken dergelijke werkomgevingen. Terwijl het mogelijk is om door middel van goede branding (o.a. Distillers District) een deel van de toeristen en dagrecreanten uit Rotterdam en Den Haag ook in de Waterweggemeenten te interesseren. Te denken valt aan een gezamenlijk afgestemd plan op het

gebied van vrijetijdseconomie om economische doelen zoals het versterken van de binnensteden met meer succes te realiseren.

- De mogelijkheden om oude industrieterreinen op moderne wijze met functiemenging te heronwikkelen (o.a. het Unileverterrein in Vlaardingen).
- De Waterweggemeenten ontgroenen in de bevolkingsprognoses niet, zodat men kan proberen om de dynamiek, vernieuwingsgezindheid en het ondernemerschap van de toenemende groep jongeren maximaal te benutten.
- De vergrijzing is geen bedreiging maar biedt economische kansen.
- Met voldoende kwalitatief hoogwaardige woon-, leef- en werkomgevingen én voorzieningen (o.a. scholen, zorg, cultuur, sport) kan men aantrekkelijk zijn voor koopkrachtige jonge gezinnen, starters en doorstromers die Rotterdam, Delft en Den Haag te duur vinden of daar geen (grote) woning meer kunnen vinden. Deze instroom met hogere inkomens kunnen vooral Vlaardingen en Schiedam goed gebruiken en deze instroom kan een boost geven aan de lokale economie.

De winst van intensievere samenwerking

Gezien het omvangrijke aantal bedreigingen en de complexe opgave om de (theoretische) kansen ook daadwerkelijk te kunnen benutten, is een intensievere samenwerking tussen de Waterweggemeenten voor de hand liggend. De 'bestuurlijke versnippering' is een van de grootste uitdagingen om op inhoud goed met elkaar samen te werken. Onvoldoende samenhang en het ontbreken van een gezamenlijke visie was volgens de analyse van de OECD de verklaring van het onderpresteren van de MRDH-regio en de hele Zuidvleugel van de Randstad. Door onvoldoende samenwerking en regionale samenhang worden de aanwezige kwaliteiten en mogelijke agglomeratievoordelen onvoldoende benut en laat de regio Zuid-Holland per jaar één procent extra economische groei liggen.⁷⁴ Een gemiste kans van 1,3 miljard euro per jaar in de regio Rijnmond.⁷⁵

De intensievere samenwerking vergroot de volgende winstkansen.

Voorkomen van de agglomeratienadelen en het benutten van de agglomeratievoordelen

De Waterweggemeenten lopen in de nabijheid van de grote steden Rotterdam en Den Haag het gevaar geconfronteerd te worden met agglomeratienadelen. De nabijheid van grote steden, de goede verbindingen met de (grote)stad, de goedkopere woningen in vergelijking met de (grote) stad, de lage grondprijzen en leegstand trekken weinig sterke inwoners en bedrijven aan. Dit gevaar is vooral sterk aanwezig in Schiedam en Vlaardingen vanwege het hoge aandeel sociale huurwoningen. De agglomeratienadelen komen tot uiting in een toename van de sociale problematiek, kwetsbare inwoners, een toename van het onbenutte potentieel, aanzienlijke mismatches op de arbeidsmarkt, overlast, verloedering en ondermijning.

De Waterwegregio wordt ook wel getypeerd als een "intermediaire zone". Een zone tussen de grote stad en de periferie waarbij de agglomeratienadelen levensgroot dreigen en de potentiële agglomeratievoordelen niet zonder meer zijn te realiseren.⁷⁶

De ligging én goed beleid maken het óók mogelijk om de agglomeratievoordelen groter te laten zijn dan de (potentiële) agglomeratienadelen. Door de dichtheid en de interactie tussen vele mensen, bedrijven en organisaties zijn steden en metropolen veel productiever dan niet-stedelijke regio's. Dit zorgt voor de agglomeratievoordelen van een hogere productiviteit in stedelijke regio's ten opzichte van de niet-stedelijke

⁷⁴ Esther van der Velden, *Het ontstaan en oprichtingsjaar van De Riverboard*, juli 2020, blz. 1; OECD, *OECD Territorial Review: The Metropolitan Region of Rotterdam – The Hague, The Netherlands*, Parijs, 2016; Economic Board Zuid-Holland, *Regiomonitor belangrijke bouwsteen voor economisch beleid*, 23 januari 2017.

⁷⁵ Berekening Platform31 op basis van CBS – Statline (regionale kerncijfers, nationale rekeningen).

⁷⁶ Joop de Beer, Peter Ekamper en Nicole van der Gaag, "Grote steden groeiend sneller dan de rest van Nederland", in: *Demos*, jrg. 24, februari 2018; De Riverboard, *De strategie van De Riverboard* (<https://deriverboard.nl/strategie>).

regio's. De nabijheid maakt *sharing*, *matching* en *learning* mogelijk en zorgt voor economische kracht en innovatie.

Amerikanen die in metropolen leven van één miljoen inwoners of meer zijn gemiddeld 50 procent productiever dan de Amerikanen die in kleinere stedelijke gebieden leven.⁷⁷ Dit productiviteitsverschil en deze productiviteitsontwikkeling in de steden is belangrijk en wordt nog belangrijker. Voor de economische groei per hoofd van de bevolking wordt de arbeidsproductiviteit als enige permanente bron van groei gezien. De arbeidsproductiviteit is ook de laatste decennia al de belangrijkste motor van economische groei. Terwijl de economie bleef groeien, werden er minder uren gewerkt. Deze productiviteitsgroei kon onder andere worden behaald door beter geschoold personeel, digitalisering, automatisering en efficiëntere productieprocessen. Door de vergrijzing zal ook in de toekomst de productiviteit moeten toenemen om de economische groei te waarborgen. Als de Nederlandse productiviteitsgroei op het lage niveau van de laatste twee decennia blijft dan moet de participatiegraad naar 106 procent stijgen (!) om de noodzakelijke groei te realiseren, de vergrijzing het hoofd te bieden en om de duurzaamheidstransities mogelijk te maken.⁷⁸

Samenwerking levert geld op en kan de welvaart vergroten

De mate waarin de gemeenten in een polycentrische stedelijke regio netwerkkracht kunnen organiseren, is afhankelijk van de onderlinge gunfactor. De gemeenten moeten elkaar iets gunnen om samen de aantrekkelijkheid van de regio te versterken. Er moet voorkomen worden dat de gemeenten elkaar op allerlei wijzen beconcurreren om de drie B's: bewoners, bedrijven en bezoekers. Naast het willen voorkomen van de agglomeratienadelen valt of staat de onderlinge gunfactor bij het inzichtelijk maken van de voordelen van regionale samenwerking. Wat levert het de individuele gemeenten op om in regionaal verband opgaven op te pakken? Uit internationaal empirisch onderzoek blijkt dat de agglomeratievoordelen, en functies van elkaar lenen, kan leiden tot 2 tot 5 procent hogere productiviteit.⁷⁹ Als wij heel voorzichtig zijn en de effecten van de intensievere regionale samenwerking – en meer functies van elkaar lenen – op *twee procent* productiviteitswinst ramen dan betekent dit voor de drie Waterweggemeenten tezamen een toename van de welvaart van € 87 miljoen (per inwoner een toename van 1.000 euro).⁸⁰ En dat jaar in en jaar uit. Zonder dramatische beleidswijzigingen; maar alleen maar vanuit het besef dat samenwerking loont en dat de urgentie daartoe oproept. Een andere studie wees er op dat betere en intensievere samenwerking tot één procent hogere economische groei kan leiden.

Bijna alle opgaven voor de Waterweggemeenten zijn grensoverschrijdend. Regionale samenwerking is noodzakelijk voor de arbeidsmarkt, de duurzaamheidsopgave, recreatie/cultuur, verkeer en vervoer/mobiliteit, zorg, onderwijs, et cetera, et cetera. Het gaat daarbij om de koek te vergroten (+ 87 miljoen euro) in plaats van de bestaande koek te verdelen. En de kans op een grotere koek wordt groter door goede en daadkrachtige regionale samenwerking en het vergroten van de differentiatie en complementariteit in de Waterwegregio. Empirisch onderzoek in Denemarken, Duitsland en Nederland laat zien dat bestuurlijke versnippering en onvoldoende regionale samenwerking en afstemming tussen meerdere gemeenten overal een negatieve invloed heeft op het economisch presteren van regio's.⁸¹

⁷⁷ The Economist, *Centres of excellence COVID-19 challenges New York's future. Cities around the world take heed*, 11 juni 2020.

⁷⁸ Wetenschappelijk Raad voor het Regeringsbeleid (WRR), *Naar een lerende economie. Investeren in het verdienvermogen van Nederland*, Amsterdam, 2013, blz. 194.

⁷⁹ Roderik Ponds en Otto Raspe, *Agglomeratievoordelen en de REOS*, Atlas voor gemeenten, Utrecht, 2015, blz. 17, 18; Henri de Groot, "Verstedelijking en economische dynamiek", in: Ruud Dorenbos, Wim Hafkamp en Joost van Hoorn, *De economische stad, Kennis voor krachtige steden*, Platform31, Den Haag, 2015, blz. 7; OECD, *OECD Territorial Review: The Metropolitan Region of Rotterdam – The Hague, The Netherlands*, Parijs, 2016, blz. 17.

⁸⁰ In 2018 is het Bbp van de Corop-plus-regio Rijnmond € 63.296 miljoen; per inwoner € 50.296. De werkzame beroepsbevolking in de Corop-plus-regio is 1,3 miljoen personen en in de drie Waterweggemeenten 90.000 personen (bron: CBS-Statline). De twee procent welvaartswinst is in de hele regio Rijnmond € 1,3 miljard en per inwoner € 1.006. Met behulp van de omvang van de werkzame beroepsbevolking in de drie Waterweggemeenten ten opzichte van de hele Rijnmond-regio (6,8 procent) is de potentiële welvaartswinst voor de drie Waterweggemeenten geraamd.

⁸¹ Frank van Oort en Gerwin van der Meulen, *Essay: bestuurlijke grenzen remmen welvaart*", in: Nieuwsbrief Binnenlands Bestuur, 22 maart 2019; Frank van Oort en Gerwin van der Meulen, *De organisatie van openbaar bestuur en regionaal-economische ontwikkeling in Zuid-Holland*, s.l., s.a.

Dat de samenwerking daarnaast geld oplevert, is belangrijk om te kwantificeren. Nu worden met name de gemeenteraden door de kiezers op de lokale prestaties afgerekend en hebben zij moeite om de regionale inzet te verantwoorden. Ondanks dat er soms veel weerstand kan zijn, is het belangrijk om te blijven investeren in (regionale) institutionele, functionele en culturele samenwerkingsverbanden. Ook al zijn de kosten en baten niet zonder meer evenwichtig over alle partijen verdeeld, of zijn de effecten soms moeilijk zichtbaar of laten deze lang op zich wachten. Het besef dat regionale samenwerking synergievoordelen oplevert, moet centraal blijven staan.

Recentelijk is in het advies van de Studiegroep Interbestuurlijke en Financiële Verhoudingen ook duidelijk geworden dat alleen door interbestuurlijke samenwerking de grote maatschappelijke opgaven (energietransitie, woningbouwopgave, ambulantisering ggz, betere werking arbeidsmarkt, verminderen kansenongelijkheid, transitie naar een circulaire economie, et cetera) doelmatig en effectief aangepakt kunnen worden. In de geanalyseerde casussen door de Studiegroep blijkt dat vaak de doelen niet voldoende duidelijk in gezamenlijkheid zijn afgesproken, dat belangrijke partijen niet betrokken zijn bij de samenwerking, dat niet of onvoldoende is nagedacht over de benodigde instrumenten, financiën en regie. De Studiegroep is geschrokken “van de slordigheid waarmee het opgavegericht werken tot nu toe vorm krijgt in Nederland”. Met de aanbevelingen en het concrete stappenplan van de Studiegroep kunnen ook de Waterweggemeenten komen tot een meer effectieve aanpak van hún maatschappelijke opgaven.⁸²

Goede samenwerking maakt succesvolle regio's

Goede samenwerking is één van de determinanten van sterke regionale economische ontwikkeling. Naast de samenvatting van de internationale literatuur door Van Oort en Van der Meulen die dit duidelijk maakt, komen auteurs van het Planbureau voor de Leefomgeving – op basis van een uitgebreide studie – tot acht “raderen” die van belang zijn om succesvol te zijn als regio.⁸³ De analyse toont het belang van goede regionale samenwerking (governance) aan. De acht “raderen” zijn:

- Clusters (van samenwerkende en aan elkaar gerelateerde bedrijven; in de Waterweggemeenten vooral in de havengerelateerde bedrijvigheid);
- Ondernemerschap (nieuwe bedrijven, snelgroeiende bedrijven (scale-ups), en nieuwe activiteiten van bestaande bedrijven).
- Human capital (een goed gekwalificeerde, opgeleide en vaardige beroepsbevolking; dit verklaart de helft van de agglomeratievoordelen).
- Kennisinfrastructuur (de kwaliteit van publieke en private onderzoeks- en onderwijsinstellingen).
- Fysieke infrastructuur (de bereikbaarheid en connectiviteit via weg, spoor, lucht en water).
- Financiering (vooral de financiering van economische structuurversterking en risicovolle innovaties, venture capital);
- Governance (de kwaliteit van bestuur en hoe bestuurslagen effectief samenwerken).
- Leef- en woonklimaat en voorzieningen (die bijdragen aan een aantrekkelijk woon-werk- en interactiemilieu).

Een beperkte set variabelen correleert derhalve met de groei van de werkgelegenheid in de succesvolle regio's: dichtheid, goede bereikbaarheid, een goed gekwalificeerde beroepsbevolking, een hoge kwaliteit van onderwijs en een hoog cultureel aanbod. Deze “raderen” kunnen de Waterweggemeenten alleen samen tot ontwikkeling brengen.

⁸² Studiegroep Interbestuurlijke en Financiële Verhoudingen, *Nederland heeft één overheid nodig. Discussiedocument over vernieuwing in de interbestuurlijke en Financiële verhoudingen*, Den Haag, 8 april 2020; Studiegroep Interbestuurlijke en Financiële Verhoudingen, *Als één overheid. Slagvaardig de toekomst tegemoet!*, Den Haag, 10 september 2020.

⁸³ Otto Raspe, Martijn van den Berge en Thomas de Graaff, *Stedelijke regio's als motoren van economische groei. Wat kan beleid doen?*, Planbureau voor de Leefomgeving, Den Haag, 2017. De auteurs hebben twintig jaar lang de economische ontwikkeling geanalyseerd van 800 regio's in 27 landen en voor 70 variabelen. Vanuit deze analyse, een samenvatting van het denken in de internationale literatuur én een aantal uitgebreide casestudies komen zij tot acht “raderen” die van belang zijn om succesvol te zijn of worden als regio.

Meer variatie in woon- en leefomgevingen

Een grotere variatie en hogere kwaliteit in de woon- en leefmilieus is nodig om aantrekkelijker te zijn voor nieuwe inwoners, de krimpende beroepsbevolking, om het negatieve binnenlandse migratiesaldo om te buigen en om beter in de spelen op de behoefte om met gelijkgestemden te kunnen wonen. Gelijkgestemd qua etniciteit, levensfase (gezinnen die bij elkaar wonen en bijvoorbeeld een binnentuin delen), het delen van hobby's (golven, paardrijden, watersport) of het hebben van een bepaalde overtuiging (zoals in duurzaam of klimaatneutrale woonwijken). Het inspelen op deze trend zien wij in afgesloten woon-domeinen, in complexen met gezamenlijke voorzieningen (zorgcoöperaties), in collectief particulier opdrachtgeverschap, in thematisch samenwonen (waterwonen, retroarchitectuur, energieneutrale woningen, zelfbeheer, zorgcoöperaties) en in gemeenschappen voor senioren. In toenemende mate vindt de differentiatie plaats naar sociaal-culturele factoren zoals leefstijl, waarden, stijl, smaak en symboliek. Waar werken, wonen en recreëren in de praktijk steeds meer in elkaar overlopen, wordt in de regelgeving vaak nog uitgegaan van vaste bestemmingen en standaardoplossingen. Om op deze ontwikkeling in te spelen, kunnen de Waterweggemeenten gezamenlijk veel meer variatie realiseren. Zij kunnen gezamenlijk ook veel meer experimenteren met verschillende planregimes, met functiemenging en met 'onbestemd bouwen' (differentiatie van het nieuwbouwprogramma niet van te voren vastleggen maar zo lang mogelijk flexibel houden).

Hogere kwaliteit en meer variatie van de bedrijfsterreinen

Inmiddels is ook duidelijk geworden dat er een belangrijke kwalitatieve mismatch is in het aanbod van bedrijfsterreinen in nagenoeg alle Nederlandse regio's. De enorme schaalvergroting in de logistiek is niet voorzien, er is veel aanbod op verkeerde plekken of in de verkeerde dimensies, en er is meer behoefte aan gemengde interactiemilieus.⁸⁴ Dit probleem bestaat ook in de Waterwegregio.

Tegelijkertijd verandert door de toename van de kleinschalige bedrijvigheid (midden- en kleinbedrijf, zzp'ers, freelancers, start-ups) ook de woon- en werkplek van de ondernemers. Veel nieuwe bedrijven, nieuwe ondernemers en zzp'ers zijn actief in de ICT en de zakelijke dienstverlening. Van deze ondernemers begint bijna negentig procent aan huis en ongeveer tweederde runt zelfs na vijf jaar nog zijn of haar bedrijf vanuit huis. Hierdoor bieden woonwijken en buurten in toenemende mate een breed pallet van economische activiteiten: 45 procent van de stedelijke bedrijvigheid speelt zich reeds af in woonwijken.⁸⁵

Door de schaalverkleining in het bedrijfsleven, de digitalisering en de verduurzaming is er ook een toenemende behoefte aan meer gemengde multifunctionele gebieden: centrumgebieden, gemengde woon-werklocaties, knooppuntlocaties en *third places* als koffiégelegenheden en dergelijke. ZZP'ers en kleine bedrijven werken steeds vaker thuis, in koffiezaken of op andere ontmoetingsplekken. Door de toenemende behoefte aan samenwerking en kennisdeling winnen werkplekken die goed met het openbaar vervoer te bereiken zijn aan populariteit. In vele steden en gemeenten bevindt de werkgelegenheid zich reeds grotendeels op informele werkmilieus en in woonwijken. De aantrekkelijkheid van monofunctionele bedrijfsterreinen neemt af.⁸⁶

De duurzaamheidsopgaven zijn alleen gezamenlijk goed aan te pakken

De Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (Rli) verwacht dat de vier duurzaamheidsopgaven (energietransitie, voedseltransitie, transitie naar een circulaire economie, klimaatadaptatie) op regionaal niveau steeds meer met elkaar verbonden zullen worden. Ook zal er steeds meer een procesmatige en inhoudelijke synthese optreden met de overige regionale opgaven. In de ene regio zal het meervoudig duurzaamheidsvraagstuk vooral worden verbonden met opgaven op het gebied van economie en arbeidsmarkt, in een andere regio zal verduurzaming met name om aandacht vragen in relatie tot leefbaarheid, toerisme en

⁸⁴ Commissie Verdienvermogen & Vestigingsklimaat (Cie Noordanus), *Het nationale verdienvermogen en de cruciale rol van regio's*, s.l., december 2016, blz. 10.

⁸⁵ Anne Risselada en Emma Folmer, *Bedrijvige wijken in bedrijvige steden. De wijk economie in vijf Nederlandse steden vergeleken*, Nicis Institute/Platform31, Den Haag, 2012.

⁸⁶ Joost Hagens, Maarten Kruger en Miles Copping, *Ruimte voor werken in de MRA van morgen: 2017-2030. Excellente werklocaties in de metropoolregio Amsterdam. Uitvoeringsstrategie Plabeka 3.0*, Bureau Buiten, Utrecht, 20 juli 2017.

woningbouw. En in weer andere regio's moeten de duurzaamheidsvraagstukken hoofdzakelijk worden ingepast in het beheer van natuur en landschappelijke kwaliteit. Elke regio kent haar eigen specifieke belemmeringen én kansen. Hoe eerder de samenhang tussen alle regionale opgaven wordt gesignaleerd, verkend en vormgegeven, des te groter de mogelijkheden om kansen te verzilveren en om op mogelijke bedreigingen te anticiperen.

De Raad constateert dat de meeste initiatieven op dit moment kleinschalig en geïsoleerd zijn, het kenmerk hebben van 'aanmodderen', zich beperken tot één duurzaamheidsopgave (energietransitie, voedseltransitie, transitie naar een circulaire economie of de klimaatadaptatie) en onvoldoende samenhang vertonen. De initiatieven hebben wel resultaat maar deze staan niet in verhouding tot de doelen die in 2050 moeten zijn behaald. De vele experimenten en initiatieven tellen nog niet op tot een fundamentele omslag. De Raad ziet het doorbreken van de sectorale aanpak en de verkokering als dé lakmoesproef voor de Omgevingsvisie.⁸⁷

Om versnippering te voorkomen is in de Waterwegregio vanuit de Riverboard de Green Business Club Waterweg opgericht. Acht verschillende gesubsidieerde gremia en overleggen met verschillende duurzaamheidsdoelen zijn samengevoegd tot één publiek-privaat aanspreekpunt met gezamenlijke doelen en gepoolde budgetten.

De ingrijpende duurzaamheidstransitie dwingt een groot aantal ongemakkelijke en duidelijke keuzes af en vergt krachtige bestuurders (nationaal, provinciaal, regionaal, gemeentelijk).⁸⁸ Dit vergt een duidelijke stip op de horizon, heldere kwantitatieve en kwalitatieve doelstellingen, een verwarmend, aansprekend verhaal in begrijpelijke taal, én om een breed interventierepertoire (vernieuwen, beschermen, bewaken, versterken, aanjagen, verdelen, compenseren, loslaten én radicaal doordrukken). De duurzaamheidstransitie gaat gepaard met creatieve destructie, roept allerlei weerstanden op en tast gevestigde belangen aan.⁸⁹ Gezamenlijk kunnen de Waterweggemeenten hier beter weerstand aan bieden. Het hoofd bieden aan weerstanden en gevestigde belangen gaat verder dan het inrichten van Klimaattafels, het niet-bespreken van bepaalde vraagstukken (rekening rijden, groei Schiphol e.d.), het zoeken van draagvlak, het niet-bespreken van ons consumptiepatroon, het ontzien van burgers e.d. De studiegroep 'Duurzame groei' liet drie jaar geleden zien dat dit mogelijk is.⁹⁰ Inmiddels hebben wij met *Panorama Nederland* en *Zicht op de Delta in 2050* ook goede voorbeelden van duidelijke stippen op de horizon en van verwarmende, aansprekende verhalen in begrijpelijke taal. Aan de Waterweggemeenten de uitdaging om deze goede voorbeelden te volgen.⁹¹

Gezamenlijk verbeteren en variëren van het onderwijs

Uit diverse studies blijkt dat de agglomeratievoordelen en regionale productiviteitsverschillen voor ongeveer de helft verklaard worden uit dichtheid en massa. Maar voor de andere helft uit de kwaliteit van de beroepsbevolking.⁹² En juist het vergroten van de kwaliteit van hun beroepsbevolking is een taak die de gemeente zich kan toe-eigenen. Men houdt zich reeds met het onderwijs bezig in het kader van de lokale onderwijsagenda's, de randvoorwaardelijke taak van de gemeente voor het basis- en voortgezet onderwijs, en het bij- en omscholen van bijstandsgerechtigden, jong gehandicapten en werklozen (om te voorkomen dat zij in de bijstand terecht komen) in het kader van de Participatiewet. De Onderwijsraad roept de gemeenten op om een grotere rol te nemen in het onderwijsdomein. Dit sluit volgens de Onderwijsraad aan bij de decentralisaties in het

⁸⁷ Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (Rli), *De som der delen. Verkenning samenvallende opgaven in de regio*, Den Haag, maart 2019.

⁸⁸ Zie bijvoorbeeld de vrees van Pieter Hilhorst en Jos van der Lans over de transformatie in het sociale domein. Pieter Hilhorst en Jos van der Lans, "De transformatie dreigt te stranden in verkokering", in: *Sociale Vraagstukken*, 30 september 2016 (dossier 'Nabij is beter. Decentraal denken en doen' #27); Wim Derksen, "Poldermodel gedoogbeleid. Boeren of bouwers, wie de zaak vervult. Hoort last te hebben van de overheid", in: *De Volkskrant*, 23 oktober 2019.

⁸⁹ Denktank Agenda Stad, *Sterke stedelijk netwerken. Een langetermijnperspectief voor verbonden steden*, Den Haag, april 2015, blz. 13-15 en 21-23; Pieter Winsemius, "Beroepsvergaders aan Klimaattafels brengen geen doorbraken", in: *Trouw*, 10 oktober 2018.

⁹⁰ Rijksoverheid, *Kiezen voor duurzame groei*, Rapport Studiegroep Duurzame Groei, den Haag, juli 2016.

⁹¹ College van Rijksadviseurs, *Panorama Nederland*, Den Haag, december 2018; de Zuidwestelijke Delta omvat Zeeland, de Zuid-Hollandse eilanden en het westelijk deel van Noord-Brabant; het hoefijzergebied binnen de verstedelijkte en infrastructurele zwaartepunten Rotterdam en Antwerpen. Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (Rli), *De som der delen. Verkenning samenvallende opgaven in de regio*, Den Haag, maart 2019, blz. 7, 9 – 14, 40 en 41..

⁹² Henri de Groot, "Verstedelijking en economische dynamiek", in: Ruud Dorenbos, Wim Hafkamp en Joost van Hoorn, *De economische stad, Kennis voor krachtige steden*, Platform31, Den Haag, 2015, blz. 8.

sociale domein en maakt het mogelijk om het onderwijs, de jeugdhulp en het arbeidsmarktbeleid beter te integreren zodat de effectiviteit toeneemt.⁹³

De Waterweggemeenten kennen de laatste jaren een grote instroom van buitenlandse arbeidsmigranten. Zo is de instroom van het aantal arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa in Schiedam negen maal groter geworden de afgelopen 14 jaar. Van 458 gevestigde MOE-landers in Schiedam in 2006 tot 4.355 MOE-landers in 2020.⁹⁴ De scholen worden daardoor geconfronteerd door een grote instroom van leerlingen met (taal)achterstanden. De basisscholen worden ook geconfronteerd door een grote doorstroom omdat leerlingen regelmatig een tijdje niet op school zitten. Dit komt de kwaliteit van het onderwijs niet ten goede.

De Waterweggemeenten kunnen veel verder gaan dan hun wettelijke taken; wat nu over het algemeen de hoofdlijn van beleid is. De gemeente kan de onderwijsinstellingen stimuleren om het onderwijs te verbeteren, te variëren en om meer mogelijkheden te ontwikkelen om aan te sluiten bij Leven Lang Leren en Leven Lang Ontwikkelen. De Riverboard heeft het belang hiervan ingezien en voor dit thema een tafel Leven Lang Ontwikkelen ingericht. De tafel beoogt onder andere de match tussen onderwijs en arbeidsmarkt te verbeteren en om de brede inzetbaarheid van medewerkers als gezamenlijke opdracht van onderwijs en werkgevers te zien. Eén van de uitdagingen in de regio zijn de vele goed bedoelde initiatieven. De partners van de Riverboard willen de initiatieven ontdebellen, opschalen en koppelen aan landelijke programma's.

Theoretisch kan de kwaliteit van en de variatie in het onderwijs op allerlei manieren bevorderd worden.⁹⁵ Om in de huidige kennis- en diensteneconomie goed te kunnen functioneren, dient men over vele vaardigheden te beschikken. Naast de juiste opleiding dienen jongeren en ouderen in toenemende mate te beschikken over een scala aan competenties (vakinhoudelijke competenties én generieke competenties, 'leren leren', oordelen en analyseren, kennisprocessen organiseren) én aan soft skills (klantgerichtheid, samenwerken, doorzettingsvermogen, motivatie, sociale vaardigheden, netwerken). In de verschillende onderwijsvisies van de Waterweggemeenten is dit de En aan deze vaardigheden kan – ook op lokaal en regionaal niveau – méér aandacht besteed worden. Onder andere door een minder vrijblijvende Educatieve Agenda en door een krachtige gezamenlijke Educatieve Agenda als Waterweggemeenten.

Kwalitatief betere, meer gevarieerde en complementaire voorzieningen

In samenwerking kunnen de Waterweggemeenten inwoners, organisaties, bedrijven en bezoekers een gevarieerd en complementair pakket aan voorzieningen en diensten aanbieden om te wonen, te werken, te ondernemen en te recreëren. Voorzieningen toegesneden op een stedelijke regio van 185.000 inwoners kunnen een heel andere kwaliteit en functionaliteit hebben dan voorzieningen passend bij een gemeente van 75.000 of 35.000 inwoners. Bijvoorbeeld niet overal dezelfde laagwaardige bedrijfsterreinen met relatief veel leegstand maar bijvoorbeeld duurzame bedrijfsterreinen die gespecialiseerd zijn in specifieke bedrijfsactiviteiten en daarmee complementair zijn aan elkaar. Geen drie middelmatige openbare bibliotheken of theaterzalen of zwembaden maar één of twee die kwalitatief veel beter zijn. De beste regionale vmbo in Vlaarding en de beste regionale mbo in Schiedam. Het aantal voorbeelden van hoogwaardige voorzieningen die complementair zijn aan elkaar is makkelijk uit te breiden. Dit maakt het mogelijk om functies te verbeteren én te delen met elkaar. Hoe beter dit pakket is, hoe duidelijker de complementariteit is, des te aantrekkelijker de regio als geheel en hoe beter kansen kunnen worden benut om de sociaaleconomische positie van de Waterwegregio als geheel te versterken.

In theorie kan regionale samenwerking veel winst opleveren. Samen sterk klinkt op papier heel goed, maar blijkt in de praktijk vaak gecompliceerd. De toekomst van de gemeente is meer dan ooit verbonden met zijn positie in de regio en afhankelijk van de verbindingskracht die de gemeenten kunnen organiseren. Een gezamenlijke ambitie of visie heeft een positieve invloed op een effectieve regionale samenwerking, omdat er dan meer

⁹³ Onderwijsraad, *Decentraal onderwijsbeleid bij de tijd. Agenda voor een landelijk beraad over de rol van gemeenten bij onderwijs*, Advies, Den Haag, 2017.

⁹⁴ Kenniscentrum MVS, *De staat van Schiedam 2020*.

⁹⁵ Ruud Dorenbos, Koos van Dijken en Jeroen Korthals, *Naar een verbetering van de onderwijskwaliteit in de stad. Wat kan het stadsbestuur doen?* Den Haag, 2012; SER, *Leren en ontwikkelen tijdens de loopbaan. Een richtinggevend advies*, Advies 17/04, Den Haag, maart 2017. Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, *Naar een lerende economie. Investeren in het verdienvermogen van Nederland*, Amsterdam, 2013.

(bestuurlijke) draagvlak is om regionaal samen te werken. Deze regionale samenwerking wordt ook bepaald door de aan- of afwezigheid van kritische massa, houding en gedrag van bestuurders, en de taak of rol van de grotere stad (vooral Rotterdam). De samenwerking komt ook onvoldoende van de grond als de voordelen van het lenen van elkaars functies niet gezien wordt.

In de praktijk blijkt dat de samenwerking niet altijd even makkelijk tot stand komt. Een goed voorbeeld van bestuurlijke weerstand is de beoogde fusie van de theaters van Hengelo en Enschede in 2016. Ook al zijn de wethouders het erover eens dat zij moeten samenwerken om de culturele voorzieningen in stand te houden, blijft het lastig als dit ten koste dreigt te gaan van het plaatselijke theater. De poppodia in beide gemeenten hebben wel besloten om intensief te gaan samenwerken. Uiteindelijk willen ze naar één podiumorganisatie met één aansturing groeien.⁹⁶

De Waterweggemeenten kunnen ook gezamenlijk tot betere voorzieningen komen voor de zorgbehoeftige ouderen in hun wijken en buurten. Bijvoorbeeld gezamenlijk tot voldoende variatie aan woonvormen te komen (aanleunwoningen, levensloopbestendige woningen, knarrehoven, groepswoonvormen, zorghotelappartementen, et cetera). Gezamenlijk methoden ontwikkelen om de kosten van woonaanpassing of het wonen in een woongemeenschap af te wegen tegen de kosten van toekomstig zorggebruik. Van elkaar leren hoe men het beste de *community organisation* kan vormgeven (buurthuizen nieuw stijl ('huizen van de wijk'), een nieuwe generatie bibliotheekfilialen, woningcorporaties die investeren in 'kamers' en 'huizen' van de wijk, e.d.). Gezamenlijk betaalbare 24/7 professionele beschikbaarheid van zorg en welzijn regelen en regionale poliklinieken geriatrie.

Verder versterken van de functionele, culturele en institutionele samenwerking in de regio

Voor de Raad voor de leefomgeving en infrastructuur is – nadenkend over de toekomst van de gemeente – 'complementariteit' het nieuwe sleutelwoord.⁹⁷ Complementaire gediversifieerde stedelijke regio's zijn veel beter in staat om radicale technologische ontwikkelingen te absorberen. Door meer *institutionele*, *functionele* en *culturele* samenhang en samenwerking kan de complementaire diversificatie versterkt worden. Door gezamenlijke regionale projecten, het delen van mensen en middelen, door regiofondsen kan op pragmatische wijze de *institutionele samenwerking* versterkt worden. Voorbeelden van *functionele samenwerking* zijn de gemeenschappelijke regelingen in het sociale domein (Minters, ROGplus en Stroomopwaarts), het regionale arbeidsmarktbeleid, regionale afspraken op het gebied van woningbouw, bedrijfsterreinen, kantoren, onderwijs- en cultuur-voorzieningen. Meer *culturele samenwerking* kan tot stand komen door marketing, symbolen en het voorbeeldgedrag van burgemeesters en wethouders. Willekeurige voorbeelden van het laatste zijn het kiezen van de nieuwe naam 'Rotterdam The Hague airport' voor luchthaven Zestienhoven, het integreren van de Ooievaarpas in Den Haag en de Rotterdampas in Rotterdam en de promotie van Distillers District in Schiedam in relatie met Rotterdam.

In positieve zin profiteren van de overloop van Rotterdam en Den Haag

De verwachte sterke bevolkingsgroei in Rotterdam en Den Haag kan deels opgevangen worden door de Waterweggemeenten. Zonder intensieve samenwerking en het met kracht gezamenlijk verbeteren en variëren van de woon-, werk- en leefomgevingen en voorzieningen zal deze overloop vooral bestaan uit de sociaal-economisch zwakkeren bevolkingsgroepen en overheersen de agglomeratienadelen. Alleen door gezamenlijk hard te werken aan kwaliteitsverbeteringen op velerlei terreinen bestaat de kans dat de instroom ook uit sociaaleconomisch sterkere bevolkingsgroepen zal bestaan en dat de agglomeratievoordelen overheersen.

⁹⁶ Tubantia 'Bokito-gedrag van Hengelo rond theaters ergert Enschedese wethouder', gepubliceerd op 7 maart 2016. RTV Oost 'Poppodia Metropool in Hengelo en Atak in Enschede gaan intensief samenwerken', gepubliceerd op 12 april 2016.

⁹⁷ Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (Rli), *De toekomst van de stad. De kracht van nieuwe verbindingen*, Den Haag, 2014.

Reeds samenwerking op het gebied van data en duiding van data

Het Kenniscentrum van Maassluis, Vlaardingen en Schiedam heeft in een pilot in kaart gebracht hoe het staat met de (verborgen) armoede binnen de drie gemeenten. Wie maken wel en niet gebruik van de armoede- en schuldenvoorzieningen waarop zij recht hebben? De pilot was een experiment met data-analyse en datagedreven werken. Dit heeft geleid tot een aantal duidelijke conclusies:

- De groep met een inkomen van maximaal 110 procent van het sociaal minimum is goed in beeld; onder hen is weinig verborgen armoede.
- Verborgen armoede doet zich vooral voor onder de groep met een net iets hoger inkomen en onder huishoudens met midden- en hoge inkomens die door bijvoorbeeld baanverlies of relatiebeëindiging een inkomensdaling ervaren.
- De drie gemeenten hebben een gedetailleerd beeld van leeftijd, geslacht, samenstelling van het huishouden, herkomst, gezondheid, woonsituatie en woonbuurt.
- Mensen in armoede hebben vaak ook een slechtere gezondheid.
- Armoede komt vaak voor onder alleenstaanden met kinderen, kinderen, mensen met een migratieachtergrond (vooral Antilliaanse achtergrond) en 75-plussers (anders dan het landelijke beeld).⁹⁸

Benut de vele leermogelijkheden in de samenwerking

De Raad voor de leefomgeving en infrastructuur heeft er op gewezen dat in de regionale netwerkstructuren de samenwerking allerlei vormen kan aannemen, voortdurend verandert en dat bestuurlijke drukte daar bij hoort.⁹⁹ Dit vergroot tegelijkertijd het beleidsleren dat de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid onontbeerlijk acht voor de toekomst.¹⁰⁰ Door de decentralisaties van het (sociale) beleid kan het beleidsleren een innovatieve impuls krijgen als door de grotere verschillen tussen wijken, steden, gemeenten en regio's méér geëxperimenteerd, sneller geleerd en effectiever geïnnoveerd wordt. Het is aan de gemeenten om deze kans ook te gaan benutten.

In de beleidsstukken van de Waterweggemeenten zijn vele gezamenlijke leermogelijkheden aan te wijzen:

- op het gebied van vernieuwingen, innovaties en experimenten in het sociaal domein;
- een krachtiger uitvoering van het Participatiebeleid en het verminderen van de mismatches op de arbeidsmarkt;
- de binnenstadontwikkeling (waarbij van Schiedam geleerd kan worden);
- de aanpassing, modernisering en aan de nieuwe eisen van de tijd aanpassen van bedrijfsterreinen en bedrijfslocaties;
- het bevorderen van het ondernemerschap;
- sportvoorzieningen;
- vele nota's (woonvisies, binnenstad, bedrijfsterreinen, economie, cultuur, sport, educatieve agenda, et cetera) en activiteiten (city marketing, merkonderzoek van steden en streken, ondernemershuis, realiseren van aardgasvrije wijken, prestatieafspraken met corporaties, evenementen, expatdesk, et cetera) zijn gezamenlijk met meer kwaliteit en waarschijnlijk efficiënter te realiseren.

Wees flexibel in de vorm, maar hard in de uitvoering

De kracht van het regionaal samenwerken zit in het snel en slim schakelen tussen de verschillende schaalniveaus. Het belang van flexibiliteit staat hierbij voorop. Dit vraagt om lichtere vormen van samenwerking waarbij de partijen worden verbonden door de inhoud. In veel samenwerkingsverbanden gaat de discussie vaak niet meer over wat de partijen onderling bindt, maar wie waarover gaat. In de praktijk leidt dit vaak tot strikte taakverdelingen, en gescheiden bevoegdheden en verantwoordelijkheden. Op deze manier transformeert de

⁹⁸ Janneke ten Kate, Barbara Heebels en David Louwerse, *Data in de stad, Praktijkvoorbeeld Maassluis, Vlaardingen en Schiedam*, Platform31, Den Haag, oktober 2019.

⁹⁹ Raad voor de leefomgeving en infrastructuur, *De toekomst van de stad. De kracht van nieuwe verbindingen*, Den Haag, 2014.

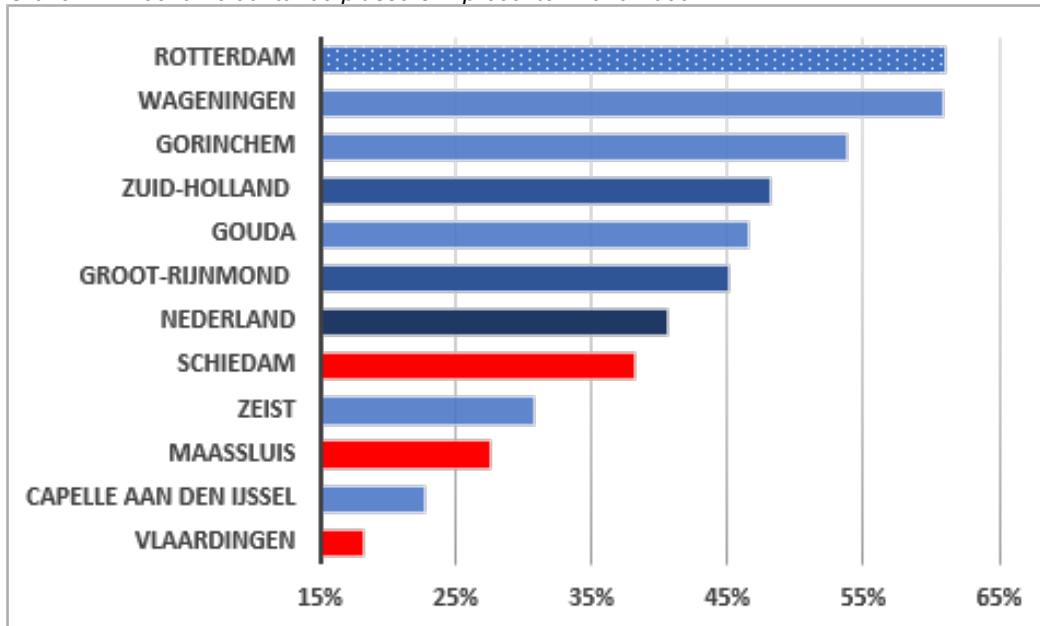
¹⁰⁰ Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, *Naar een lerende economie. Investeren in het verdienvermogen van Nederland*, Amsterdam, 2013.

onderlinge samenwerking geleidelijk tot een nieuwe bestuurslaag. Door voor een lichtere vorm van programmatische samenwerking te kiezen, kan worden voorkomen dat de samenwerking te bureaucratisch wordt en kunnen tijdelijke arrangementen ontstaan waarin partijen onderlinge afspraken maken.¹⁰¹

¹⁰¹ Geert Teisman, *Licht in de samenwerking, hard in de uitvoering; praktijkadvies aan de U10*, Platform31, Den Haag, 2016.

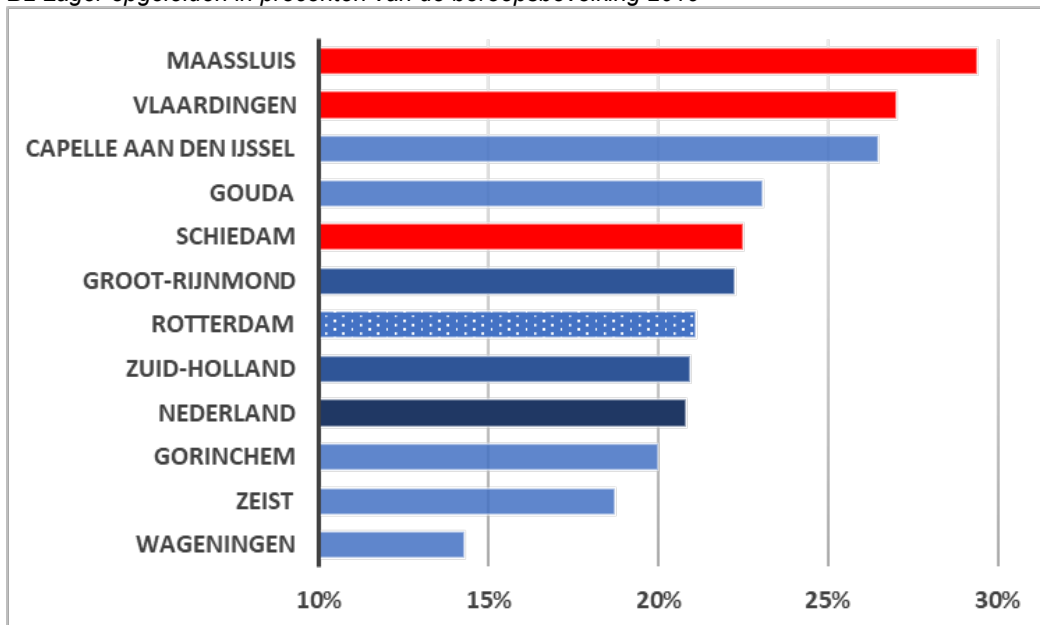
Bijlage: additionele grafieken

Grafiek B1 Toename aantal 65-plussers in procenten 2020-2050

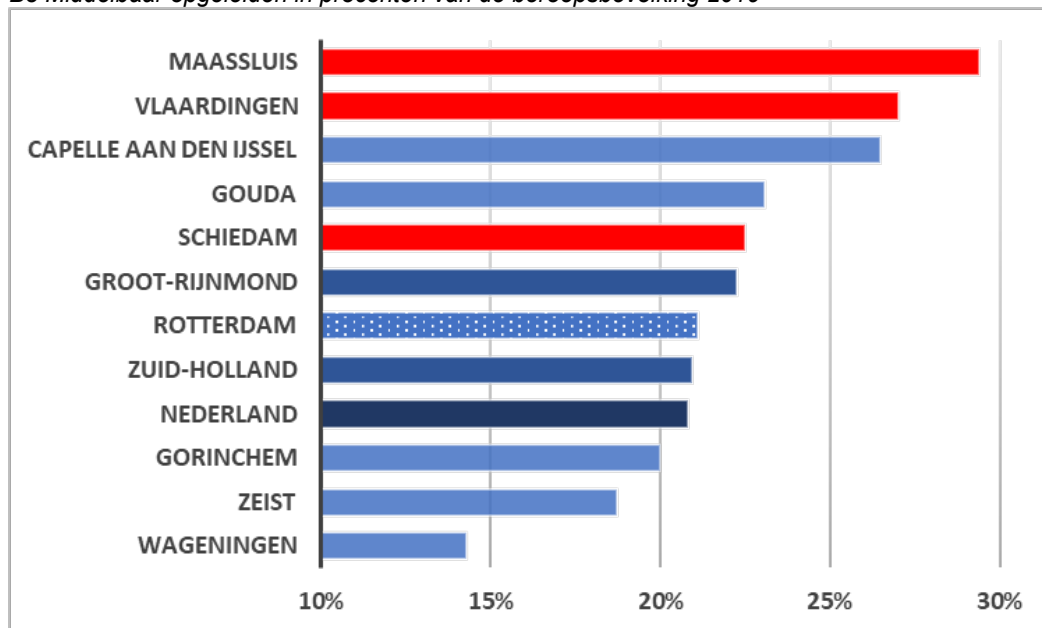
Bron: Bevolkingsprognose CBS/PBL - Statline

B2 Lager opgeleiden in procenten van de beroepsbevolking 2019

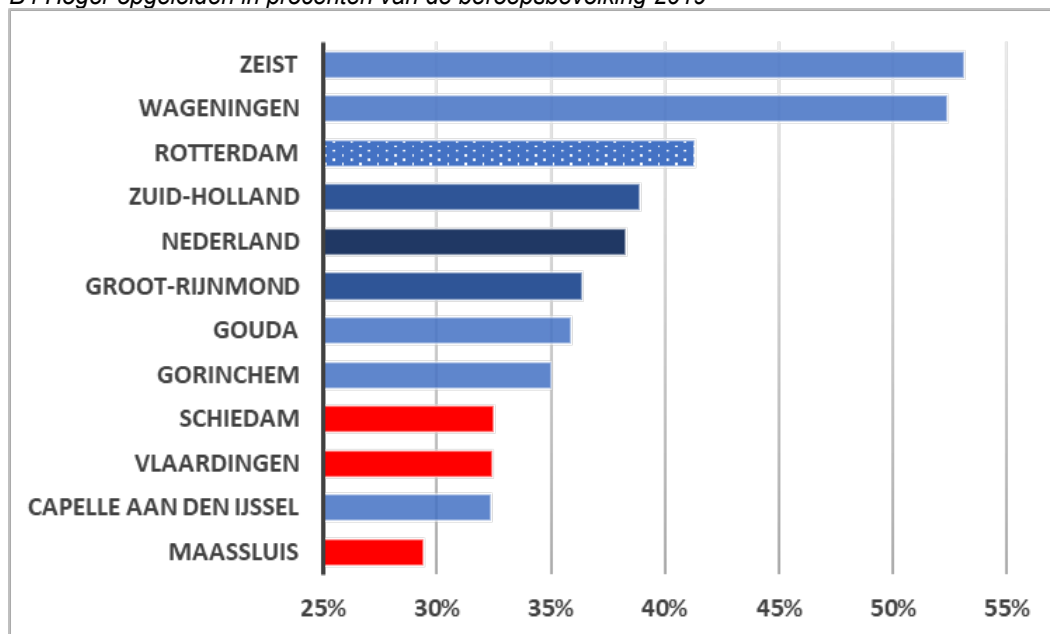
Bron: CBS-Statline

B3 Middelbaar opgeleiden in procenten van de beroepsbevolking 2019

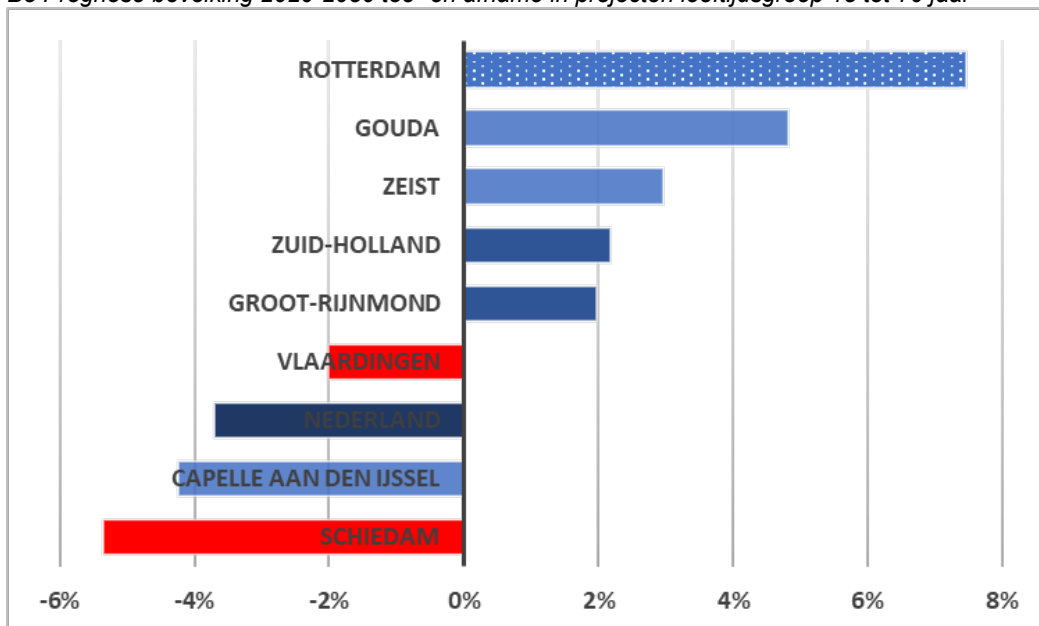
Bron: CBS-Statline

B4 Hoger opgeleiden in procenten van de beroepsbevolking 2019

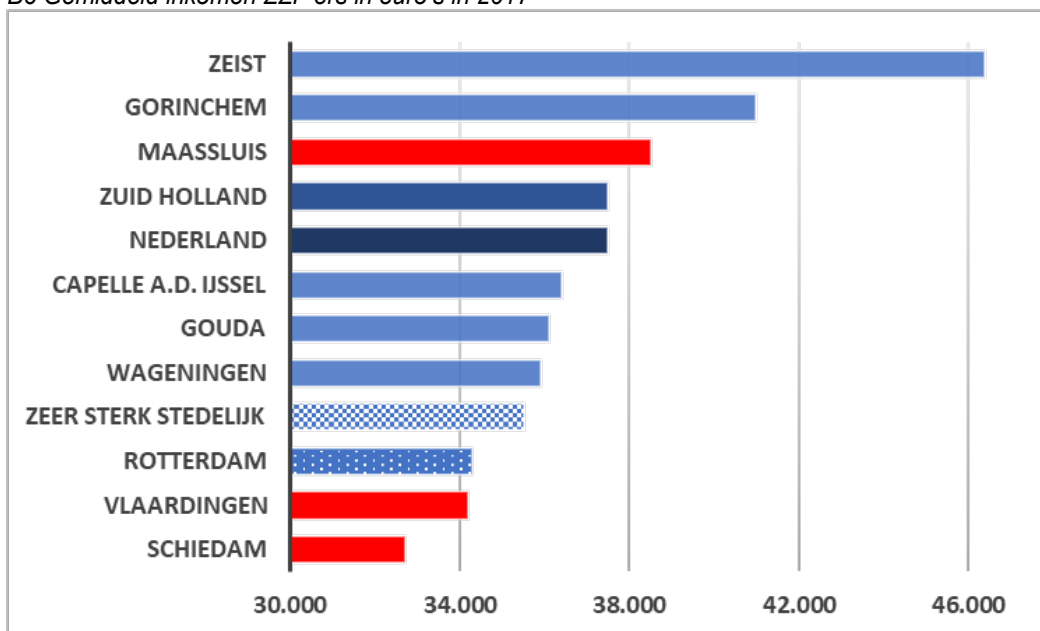
Bron: CBS-Statline

B5 Prognose bevolking 2020-2050 toe- en afname in projecten leeftijdsgroep 15 tot 70 jaar

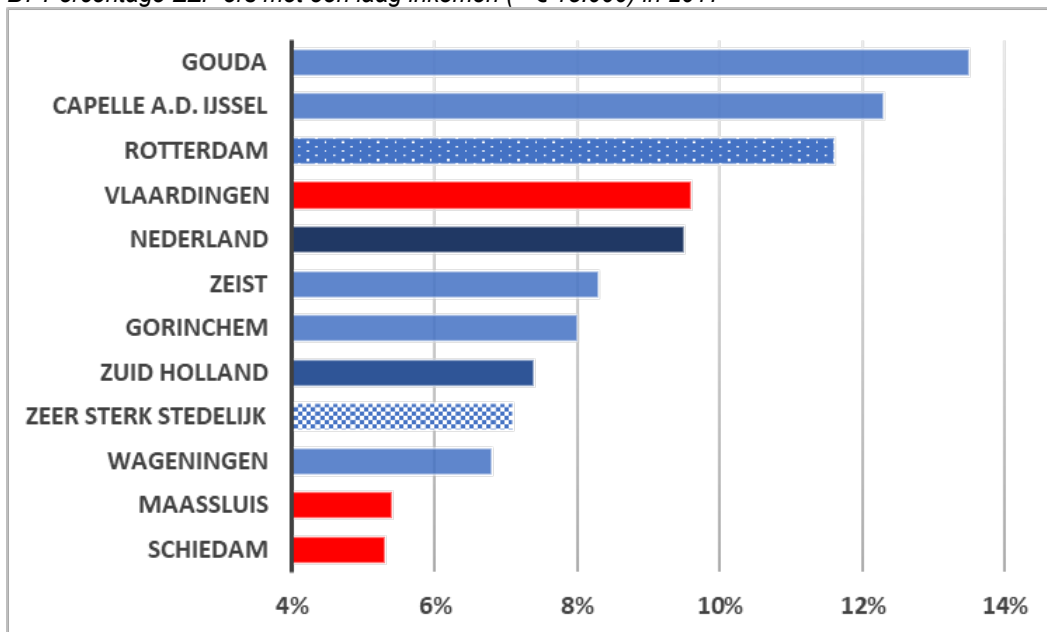
Bron: CBS-Statline

B6 Gemiddeld inkomen ZZP'ers in euro's in 2017

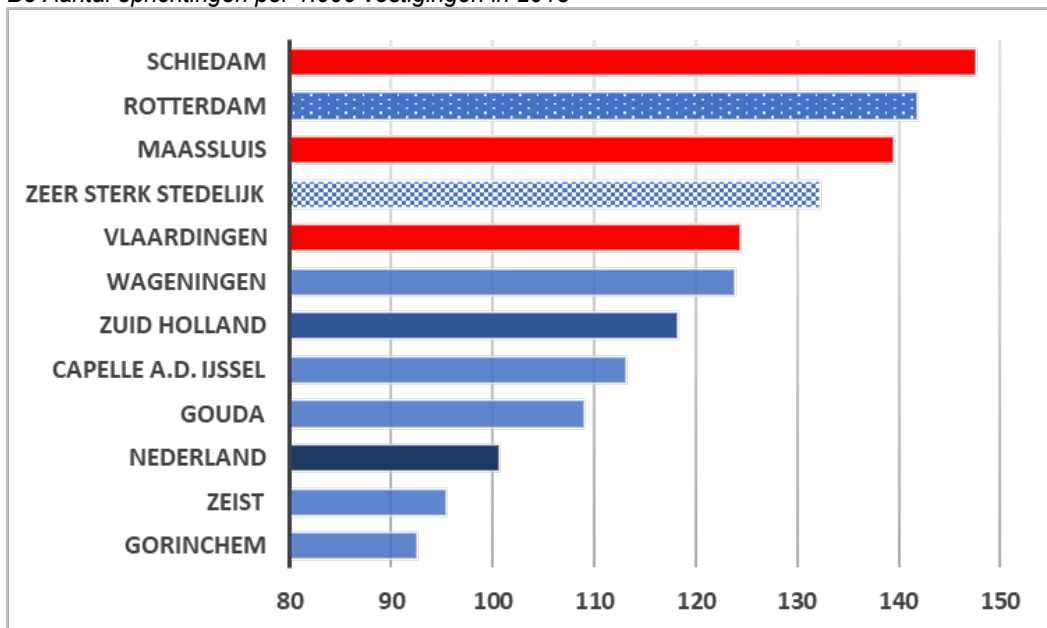
Bron: waarstaatjegemeente.nl

B7 Percentage ZZP'ers met een laag inkomen (< € 15.000) in 2017

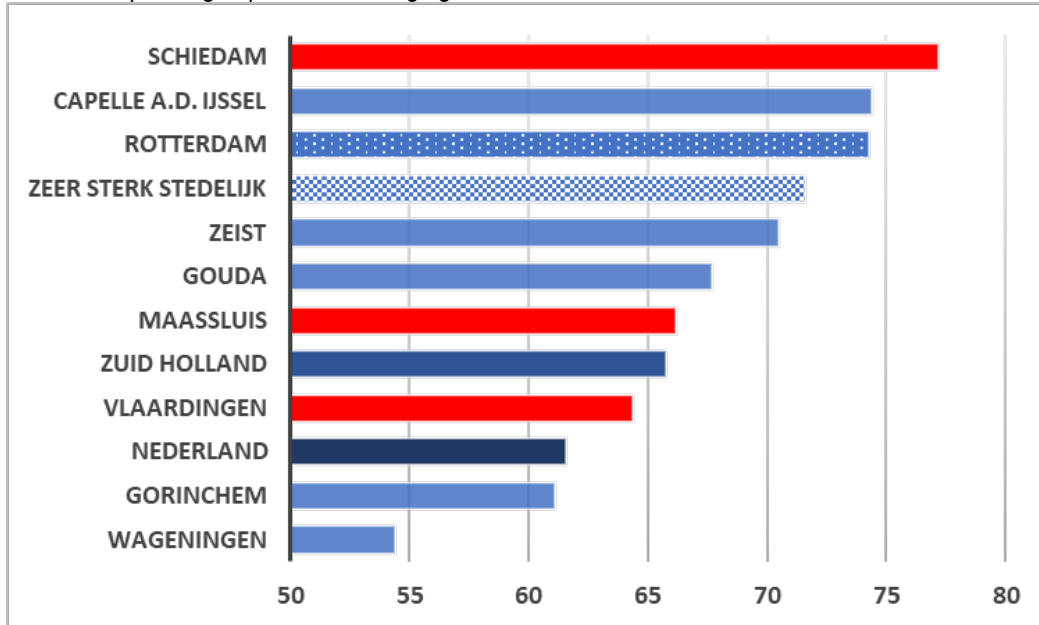
Bron: waarstaatjegemeente.nl

B8 Aantal oprichtingen per 1.000 vestigingen in 2018

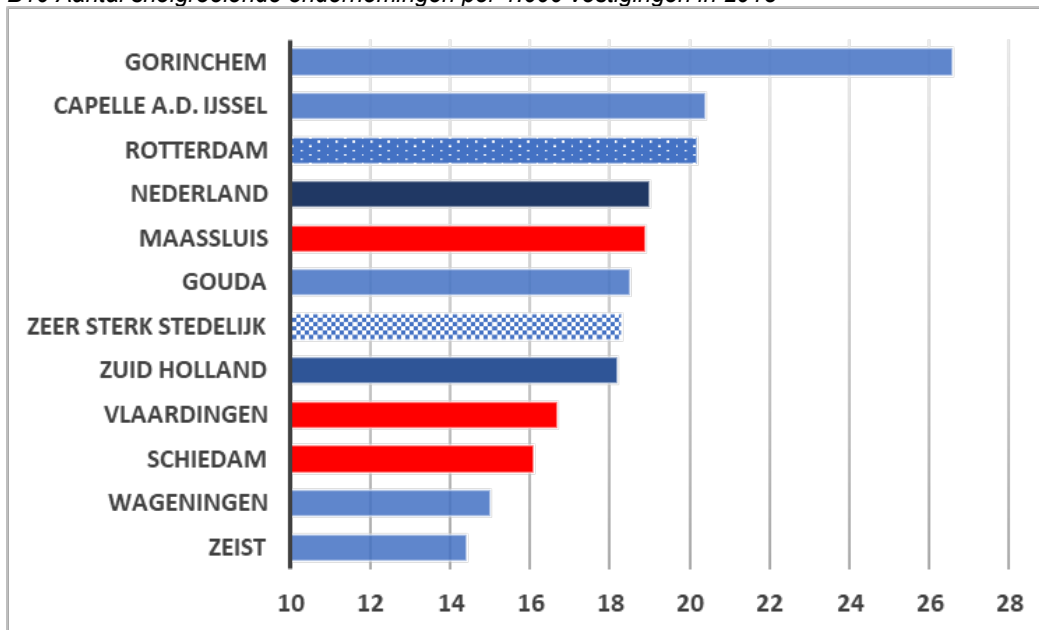

Bron: waarstaatjegemeente.nl

B9 Aantal opheffingen per 1.000 vestigingen in 2018

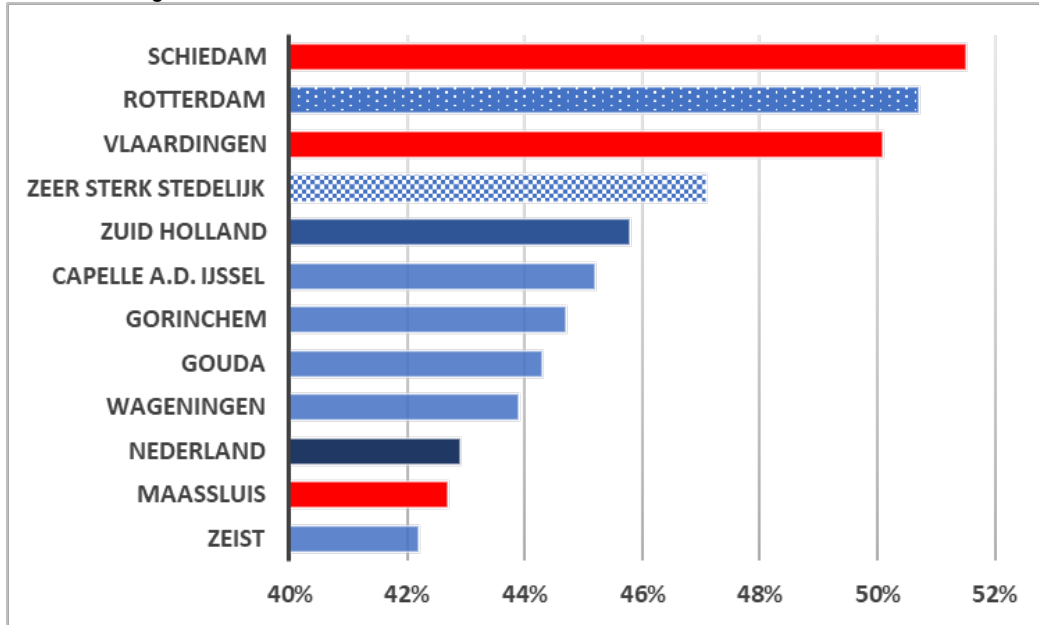

Bron: waarstaatjegemeente.nl

B10 Aantal snelgroeïende ondernemingen per 1.000 vestigingen in 2018¹⁰²

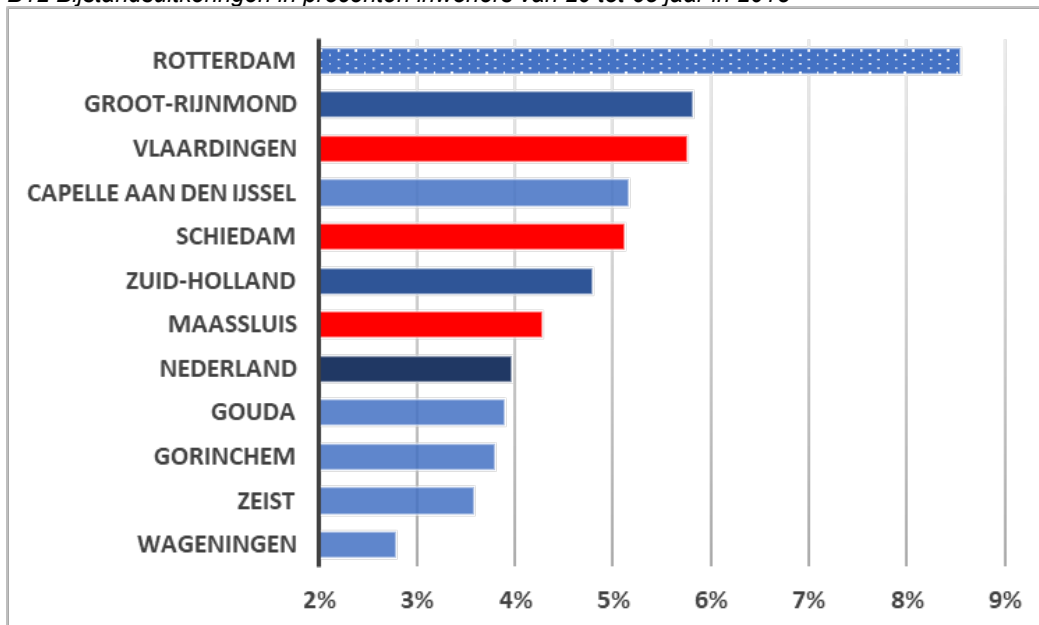
Bron: waarstaatjegemeente.nl

¹⁰² Snelgroeïende bedrijven zijn volgens de internationale definitie van de OECD alle bedrijven met tien of meer werknemers in het begin van het startjaar met een gemiddelde autonome groei van 20 procent per jaar of meer over een periode van drie jaar, waarbij de groei kan worden uitgerukt in het aantal werknemers en/of de omzet. Het aantal vestigingen is afgerond op een veelvoud van vijf.

B11 Percentage eenzamen in 2016¹⁰³

Bron: waarstaatjegemeente.nl

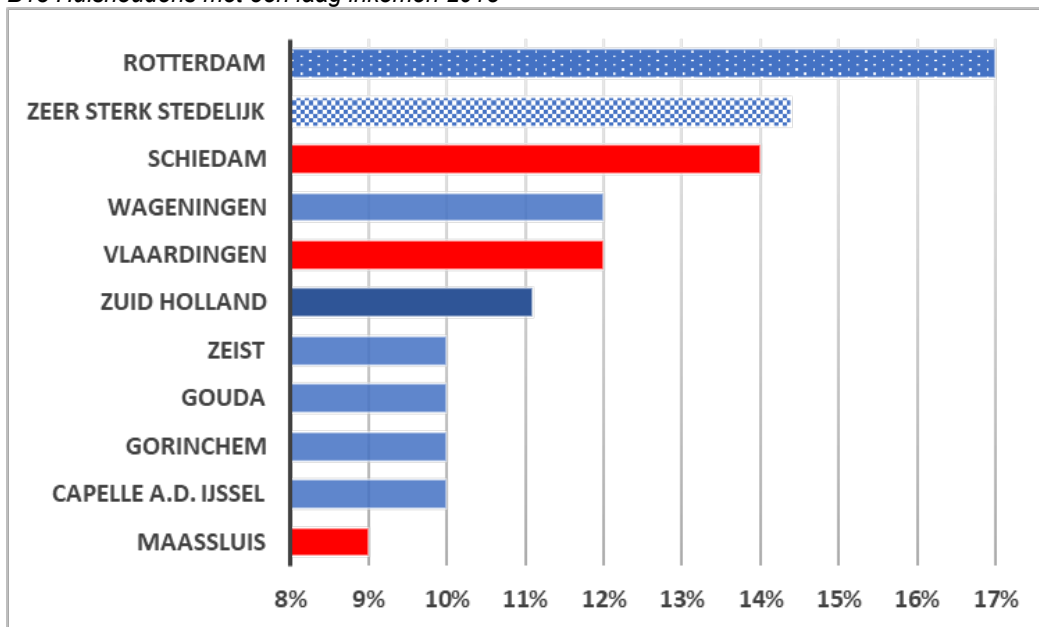
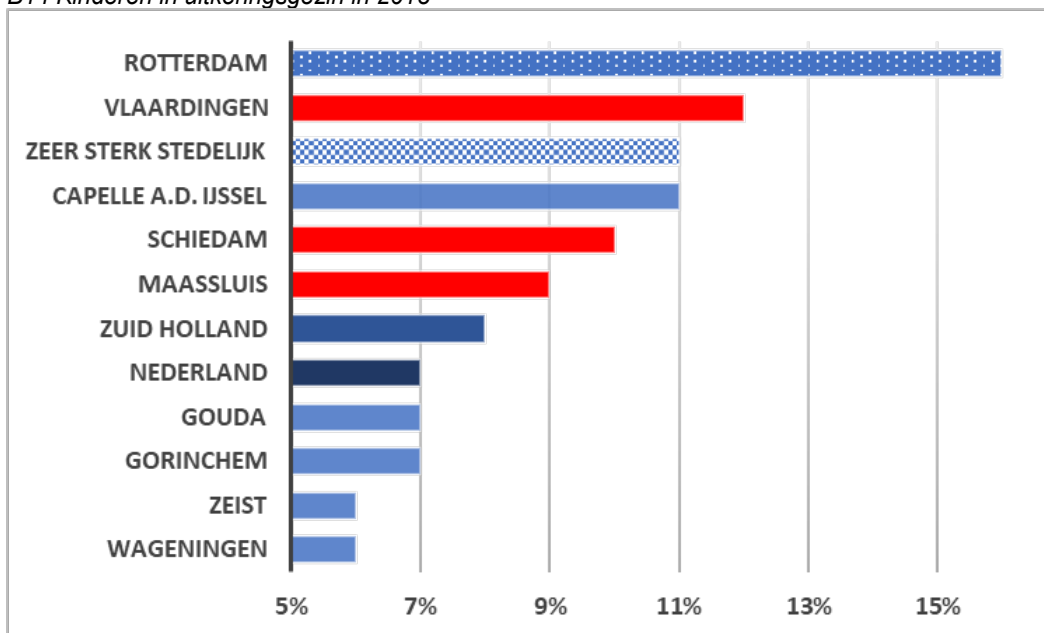
B12 Bijstandsuitkeringen in procenten inwoners van 20 tot 65 jaar in 2018

Bron: waarstaatjegemeente.nl

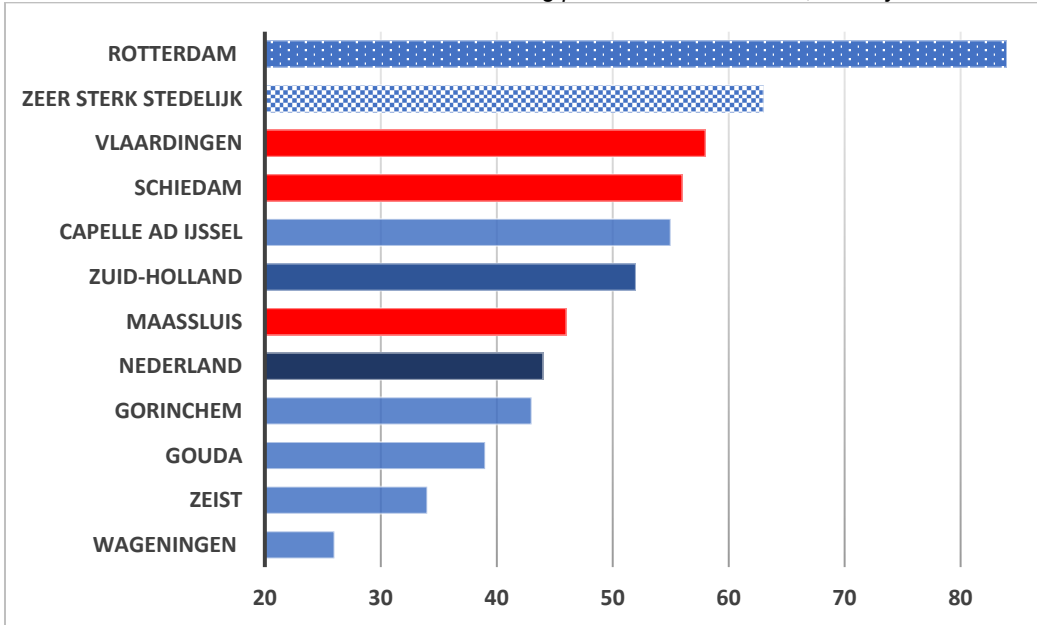
¹⁰³ Percentage van de volwassenen (19+) met hoge emotionele/sociale eenzaamheidsscore (volwassenen 19+). De eenzaamheidsschaal bestaat uit elf uitspraken over emotionele eenzaamheid en sociale eenzaamheid. Voorafgaand aan de uitspraken staat de vraag: 'Wilt u van elk van de volgende uitspraken aangeven in hoeverre die op u, zoals u de laatste tijd bent, van toepassing is?', met de toelichting 'U kunt antwoorden met nee, min of meer, ja'. Een uitspraak voor het meten van emotionele eenzaamheid is bijvoorbeeld 'Ik mis een echte goede vriend of vriendin'. Sociale eenzaamheid wordt gemeten met onder andere de uitspraak: 'Wanneer ik daar behoefte aan heb, kan ik altijd bij mijn vrienden terecht'. Iemand is sociaal of emotioneel eenzaam als diegene op minstens twee van de bijbehorende items ongunstig scoort. Iemand is eenzaam bij minstens drie ongunstige scores op alle items.

B13 Huishoudens met een laag inkomen 2018

Bron: waarstaatjegemeente.nlB14 Kinderen in uitkeringsgezin in 2018¹⁰⁴Bron: waarstaatjegemeente.nl

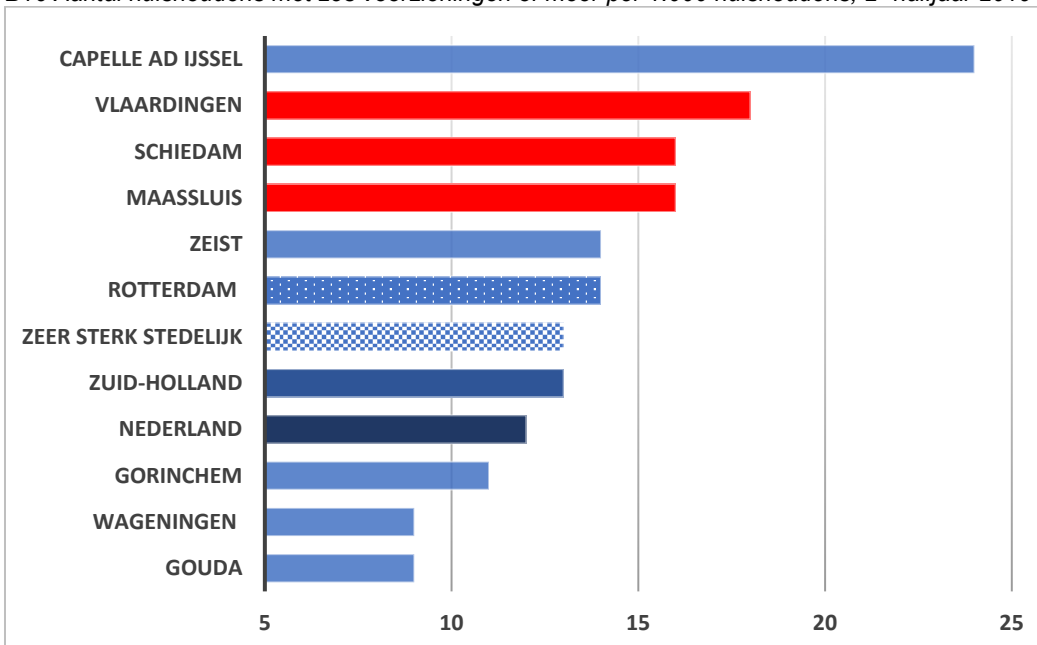
¹⁰⁴ Percentage kinderen tot 18 jaar die in een gezin leven dat van een bijstandsuitkering moet rondkomen.

B15 Aantal huishoudens met een P-wet voorziening per 1.000 huishoudens, 2^e halfjaar 2019

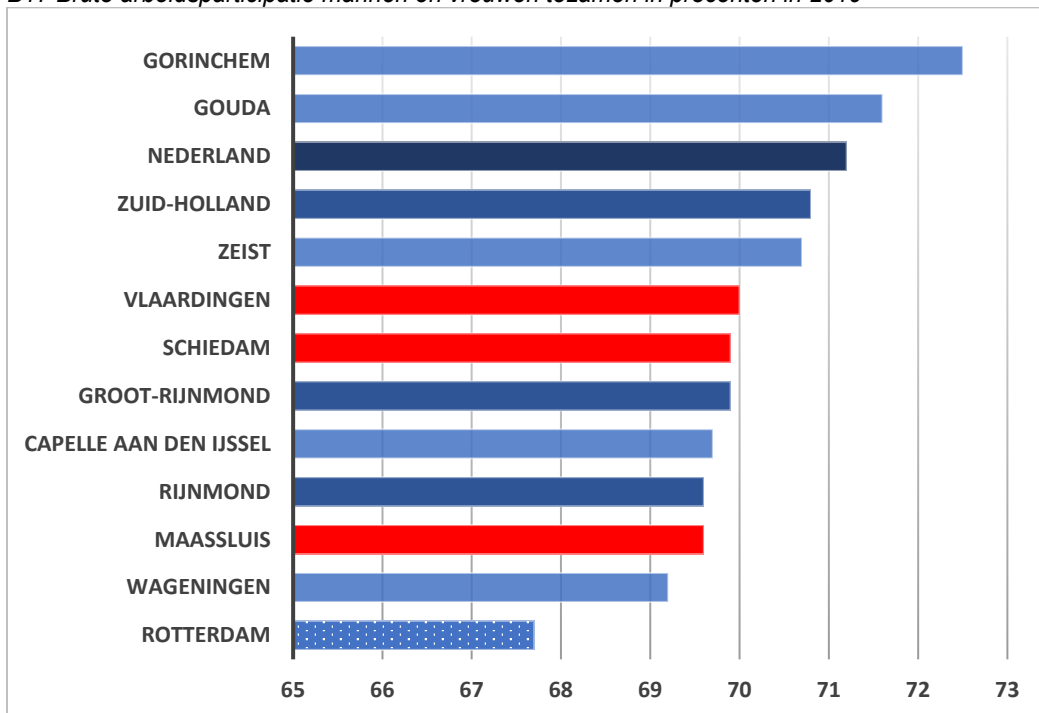
Bron: waarstaatjegemeente.nl

B16 Aantal huishoudens met zes voorzieningen of meer per 1.000 huishoudens, 2^e halfjaar 2019

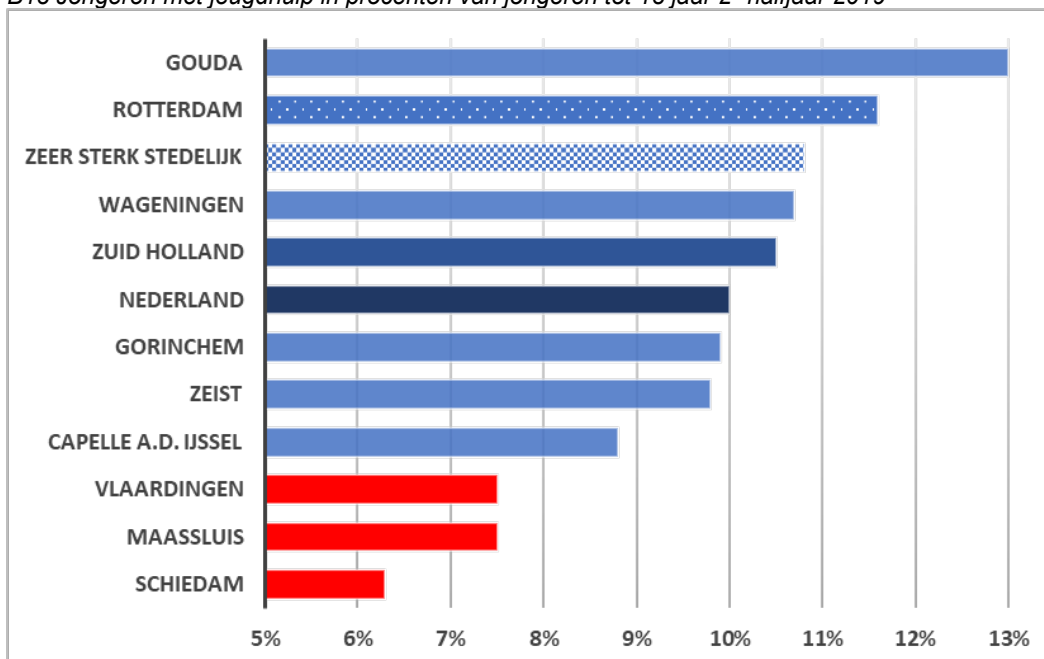

Bron: waarstaatjegemeente.nl

B17 Bruto arbeidsparticipatie mannen en vrouwen tezamen in procenten in 2019

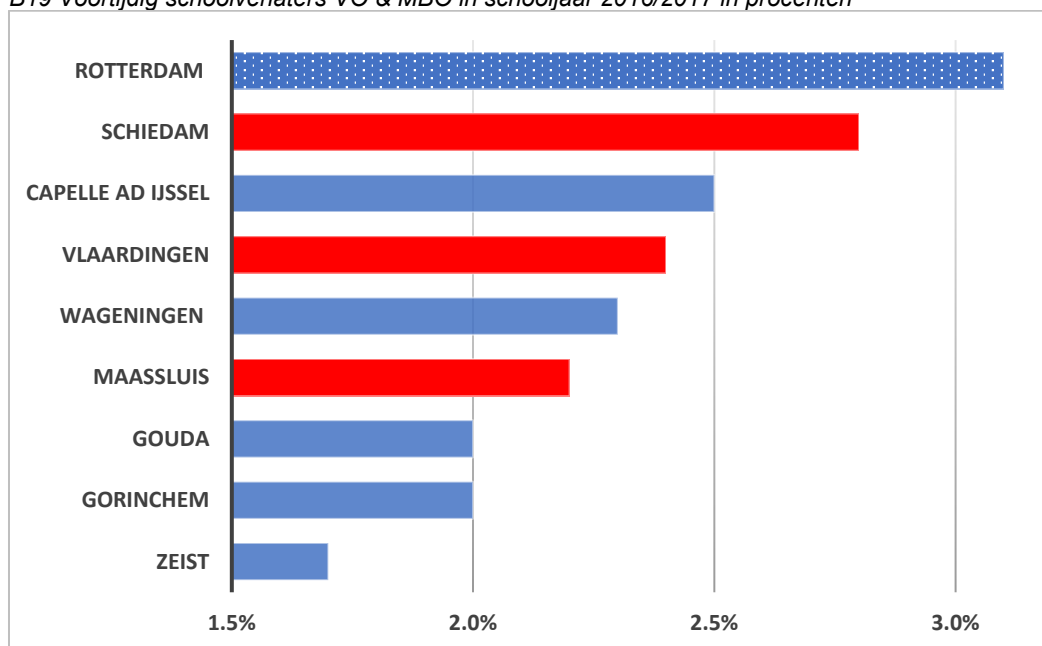

Bron: CBS - Statline

B18 Jongeren met jeugdhulp in procenten van jongeren tot 18 jaar 2^e halfjaar 2019

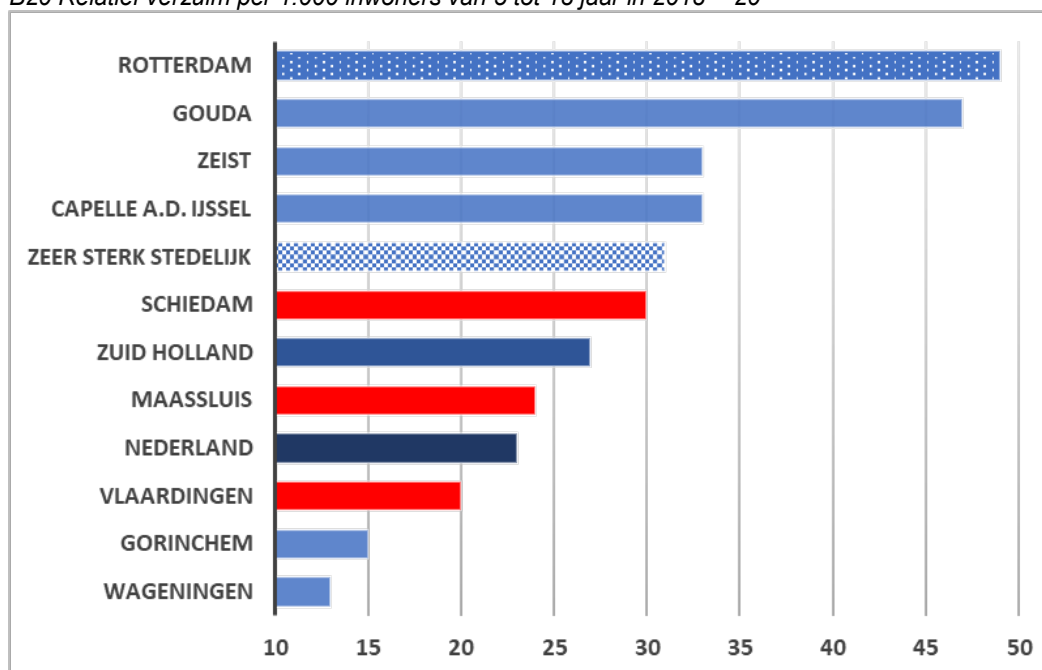
Bron: waarstaatjegemeente.nl

B19 Voortijdig schoolverlaters VO & MBO in schooljaar 2016/2017 in procenten¹⁰⁵

Bron: waarstaatjegemeente.nl

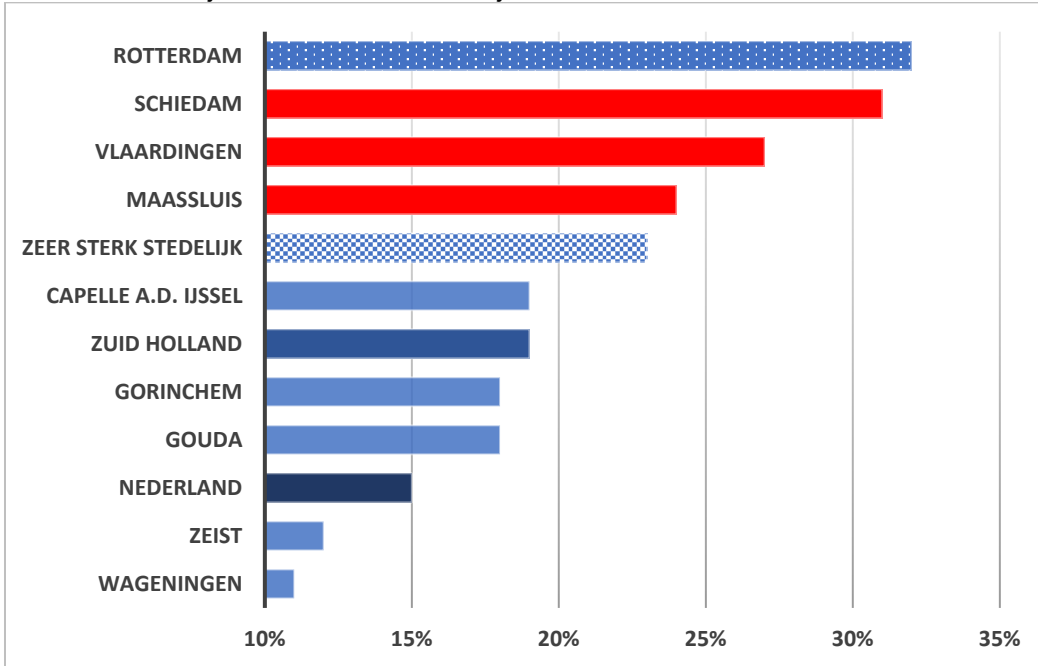
B20 Relatief verzuim per 1.000 inwoners van 5 tot 18 jaar in 2018¹⁰⁶

Bron: waarstaatjegemeente.nl

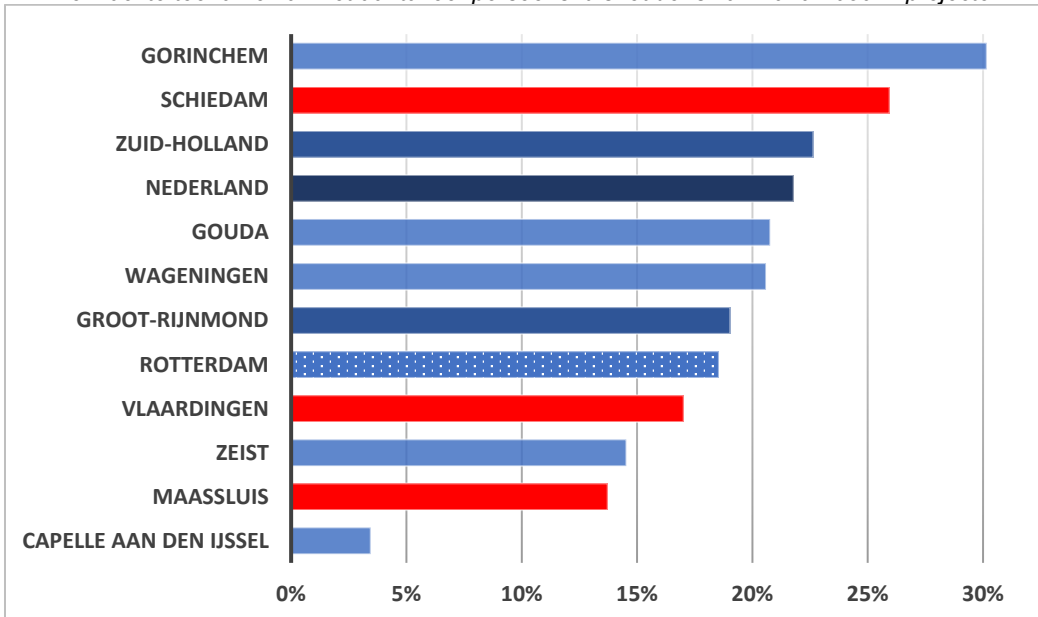
¹⁰⁵ Het percentage van het totaal aantal leerlingen (12 – 23 jaar) dat voortijdig, dat wil zeggen zonder startkwalificatie het onderwijs verlaat. De cijfers van DUO hebben betrekking op schooljaren. De periodeaanduiding '2017' staat voor schooljaar 2017/2018'.

¹⁰⁶ Van relatief verzuim is sprake als een op een school ingeschreven leerplichtige jongere ongeoorloofd afwezig is. De periode-aanduiding 2017 staat voor schooljaar 2016/2017.

B21 Risico onderwijsachterstand basisonderwijs 2017¹⁰⁷

Bron: waarstaatjegemeente.nl

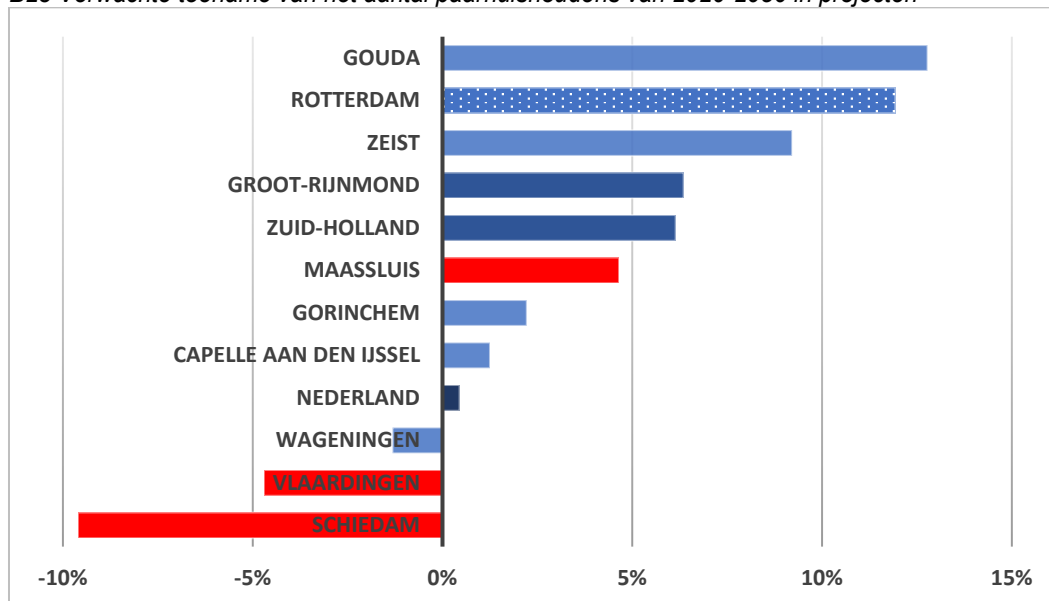
B22 Verwachte toename van het aantal eenpersoonshuishoudens van 2020-2050 in projecten

Bron: Huishoudensprognose CBD/PBL - Statline

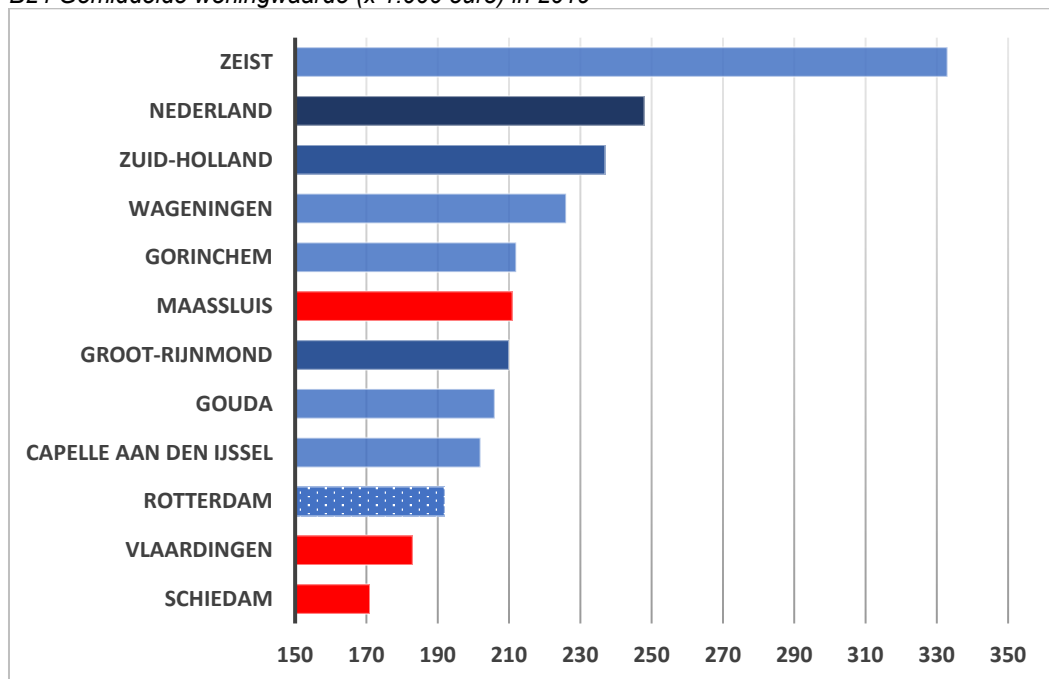
¹⁰⁷ Alle kinderen woonachtig in een gemeente die naar een bekostigde basisschool gaan (peilmoment 1 oktober 2017). Leerlingen die particulier of speciaal onderwijs volgen worden niet meegenomen. Het risico op onderwijsachterstand wordt bepaald op grond van een modelberekening met de omgevingsfactoren: opleidingsniveau ouders, herkomst, verblijfsduur moeder in Nederland, wel of niet schuldsanering en het gemiddelde opleidingsniveau van de moeders op school.

B23 Verwachte toename van het aantal paarhuishoudens van 2020-2050 in projecten

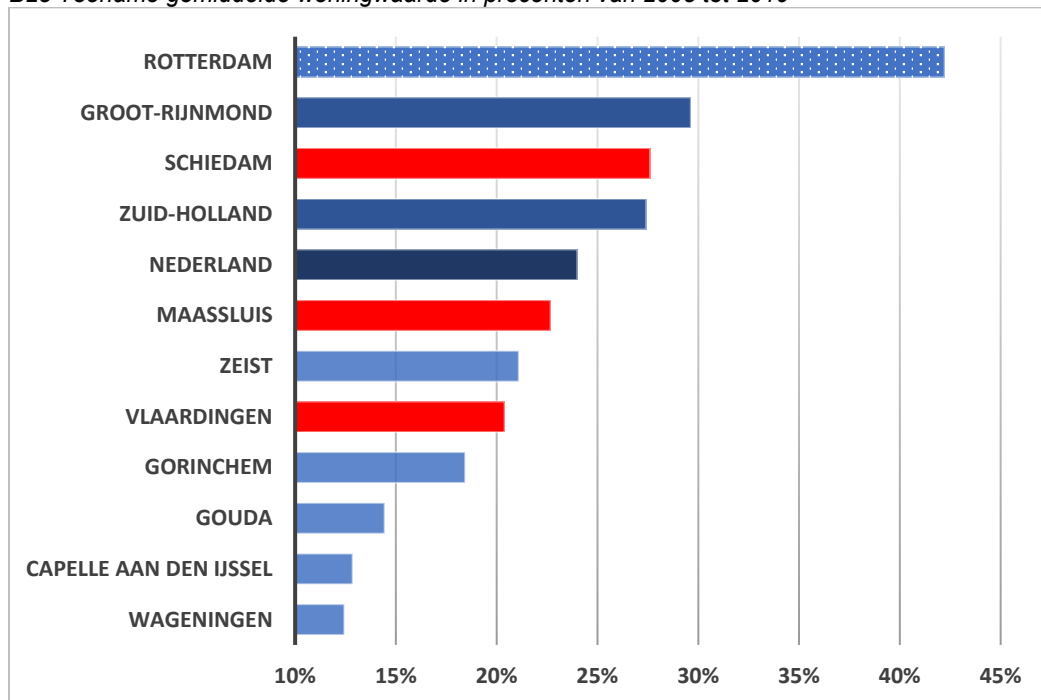
Bron: Huishoudensprognose CBD/PBL - Statline

B24 Gemiddelde woningwaarde (x 1.000 euro) in 2019

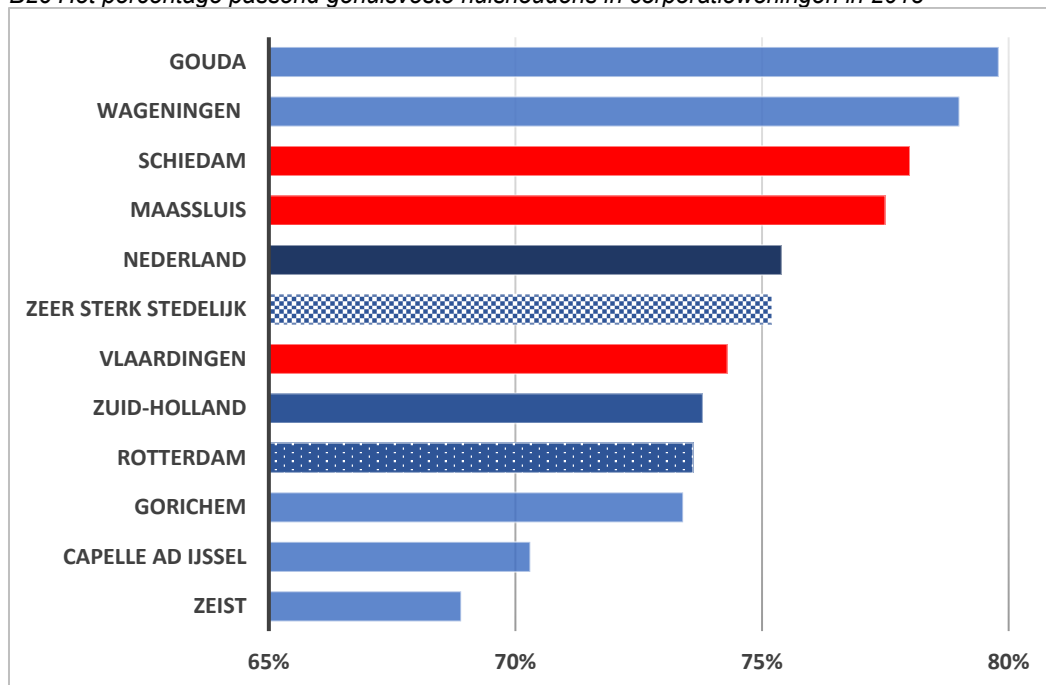

Bron: CBS - Statline

B25 Toename gemiddelde woningwaarde in procenten van 2005 tot 2019

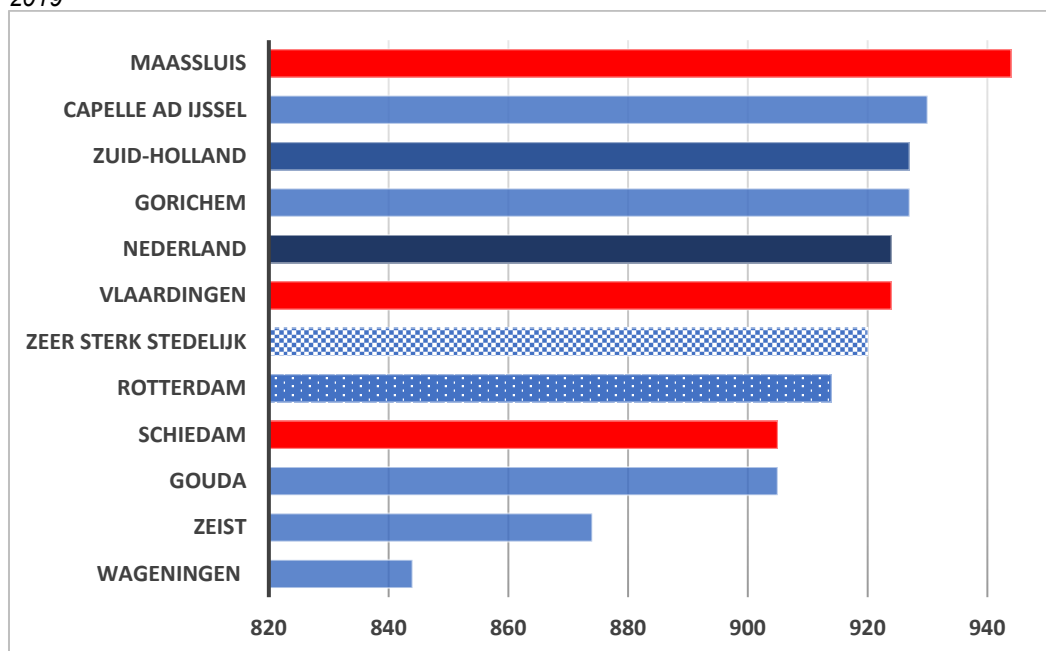

Bron: CBS - Statline

B26 Het percentage passend gehuisveste huishoudens in corporatiewoningen in 2018¹⁰⁸Bron: waarstaatjegemeente.nl

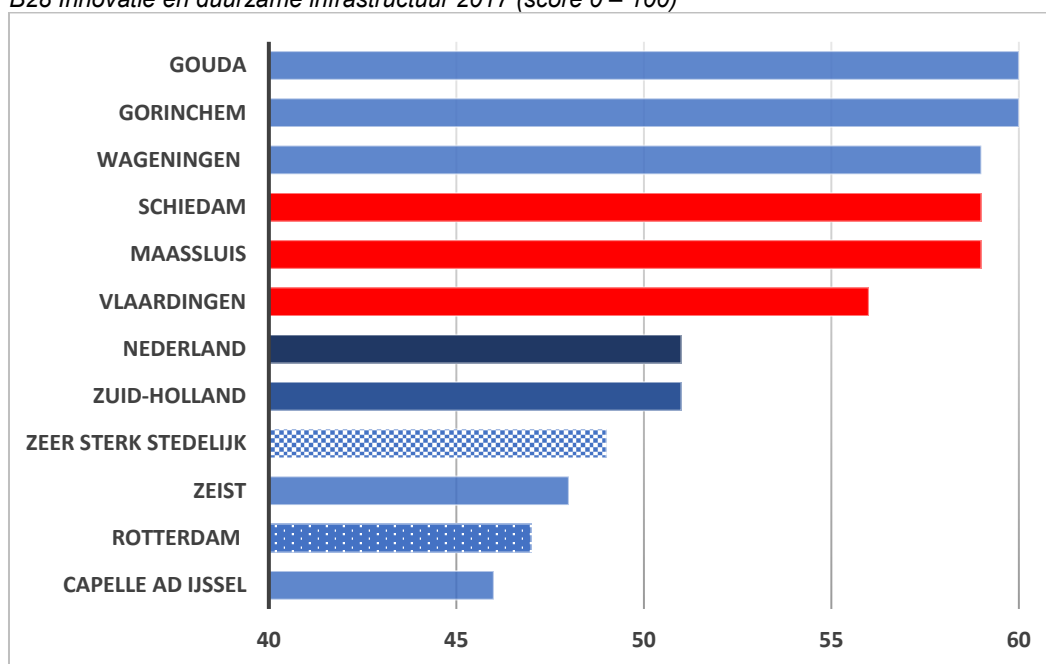
¹⁰⁸ Het percentage van de huishoudens dat gehuisvest is in een woning met een huurprijs die past bij het huishoudinkomen (geen dure noch goedkope scheefheid). Het betreft alleen huishoudens in een corporatiewoning.

B27 Aantal personen van 75 jaar en ouder dat zelfstandig woont van de 1.000 inwoners van 75 jaar en ouder in 2019

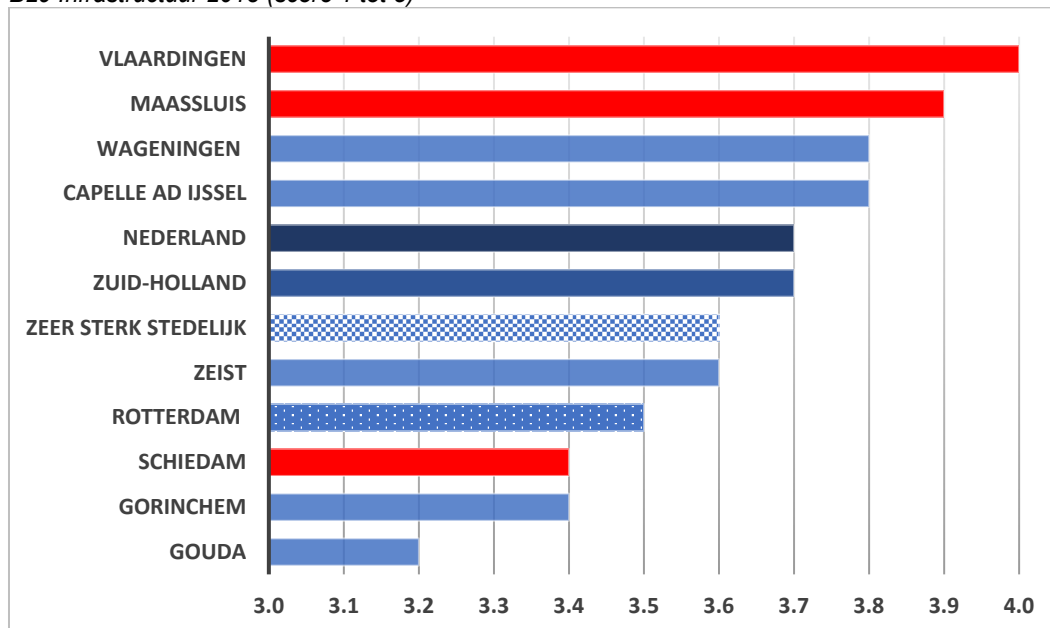
Bron: waarstaatjegemeente.nl

B28 Innovatie en duurzame infrastructuur 2017 (score 0 – 100)¹⁰⁹

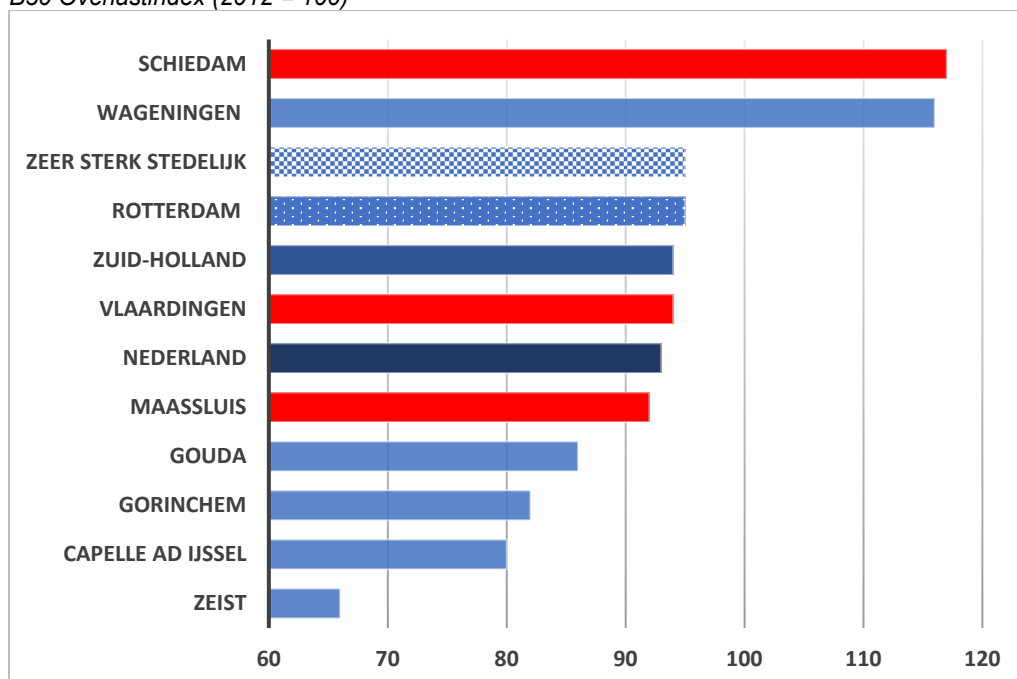

Bron: waarstaatjegemeente.nl

¹⁰⁹ Bouw veerkrachtige infrastructuur, bevorder inclusieve en duurzame industrialisering en stimuleer innovatie. Het aangeven percentage is de mate waarin de gemeente voldoet aan de maximaal haalbare doelstelling (100 procent).

B29 Infrastructuur 2018 (score 1 tot 5)¹¹⁰

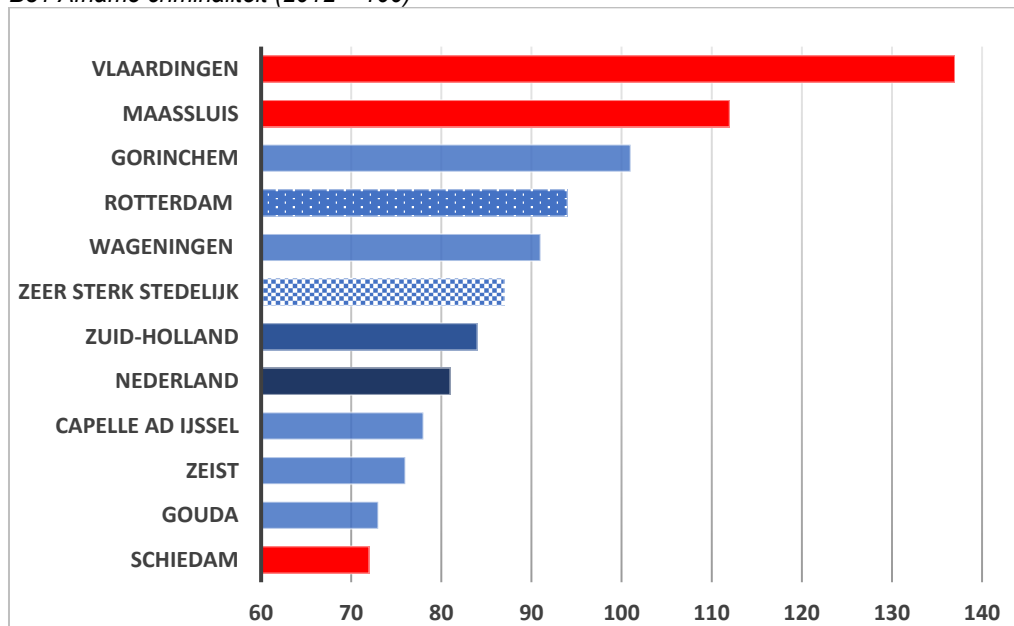
Bron: waarstaatjegemeente.nl

B30 Overlastindex (2012 = 100)¹¹¹

Bron: waarstaatjegemeente.nl

¹¹⁰ Hoe is de infrastructuur geregeld, ligt er voldoende comfortabel verharding, zijn er voldoende parkeerplekken van voldoende kwaliteit. Bron: Fietsersbond.

¹¹¹ De Overlastindex is ontwikkeld door het WODC, in opdracht van het Ministerie van Veiligheid en Justitie en de VNG. De Overlastindex is een maat voor ervaren overlast in de buurt. Het uitgangspunt is de situatie in 2012. De waarde van 2012 is gesteld op 100. Hoe lager het cijfer in de jaren daarna, hoe sterker de verbetering ten opzichte van 2012. De index wordt jaarlijks berekend voor alle gemeenten in Nederland. De Overlastindex maakt het mogelijk gemeenten met elkaar te vergelijken en laat zien hoe de overlast verandert in de tijd. De Overlastindex maakt gebruik van gegevens van de Veiligheidsmonitor (eigen bewerking). Fysieke verloeding Sociale overlast Verkeersoverlast.

B31 Afname criminaliteit (2012 = 100)¹¹²

Bron: waarstaatjegemeente.nl

¹¹² De criminaliteitsindex is een maat voor sociale veiligheid in de buurt. Het uitgangspunt is de situatie in 2012. De waarde van 2012 is gesteld op 100. Hoe lager het cijfer in de jaren daarna, hoe sterker de verbetering ten opzichte van 2012. Het omvat de doodsoorzakenstatistiek, het slachtoffergedeelte van de veiligheidsmonitor en door de politie geregistreerde misdrijven. De criminaliteitsindex maakt het mogelijk gemeenten met elkaar te vergelijken en laat zien hoe de veiligheid verandert in de tijd. Veiligheid is niet alleen afhankelijk van criminaliteit. Ook overlast van bijvoorbeeld dronken mensen op straat of jongeren is van invloed. Daarnaast is van belang hoe veilig de bewoners zich voelen in hun buurt. Naast de criminaliteitsindex zijn daarom nog vier indexen ontwikkeld: overlast, onveiligheidsbeleving, vermijdingsgedrag en onveiligheidsperceptie. Ook dat zijn cijfers en ook daarvoor geldt: hoe lager, hoe sterker de veiligheid is verbeterd ten opzichte van 2012.

Bijlage: kwaliteit van leven in de regio

In vergelijking met Nederland

Dimensie, thema, indicator	Maassluis	Schiedam	Vlaardingen
INKOMEN & ARBEID (dimensie)			
Economie (thema)	0,15	0,15	0,15
– Bruto regionaal product per werknemer (indicator)	0,26	0,26	0,26
– Economische groei (groei BRP)	0,04	0,04	0,04
Inkomen	-0,10	-1,09	-0,71
– Besteedbaar inkomen huishoudens	-0,31	-1,10	-0,96
– Vermogen huishoudens	-0,05	-1,42	-0,69
– Percentage huishoudens met inkomen onder 105 procent van het sociale minimum gedurende vier jaar of langer	0,05	-0,74	-0,47
Arbeid	-0,46	-1,29	-0,83
– Netto arbeidsparticipatie	-0,61	-0,71	-0,82
– Langdurige werkloosheid	-0,76	-2,30	-1,59
– Werkloosheid	-0,17	-0,95	-0,62
– Jeugdwerkloosheid	-0,30	-1,19	-0,30
Onderwijs	-0,64	-1,55	-1,05
– Opleidingsniveau	-1,15	-1,22	-1,04
– Voortijdig schoolverlaters	-0,31	-1,23	-0,62
– Eindexamencijfer	-0,46	-2,19	-1,50
GEZONDHEID & LEEFOMGEVING			
Gezondheid	0,22	-0,69	-0,38
– Gemiddelde levensverwachting	0,16	-0,76	0,16
– Niet voldoende beweging	-0,46	-1,62	-1,39
– Kosten gezondheidszorg	0,95	0,32	0,10
Milieu	-0,69	-1,33	-0,82
– Luchtkwaliteit (PM2.5)	-0,94	-1,45	-1,23
– Luchtkwaliteit (NOx)	-1,30	-2,46	-2,53
– Afstand openbaar groen	1,14	1,14	1,14
– Geluidhinder burelen	-0,61	-1,04	-0,17
– Geluidhinder weg, trein en vliegtuig	0,16	-1,09	-0,05
– Geluidbelasting	-0,95	-1,27	-1,01
– Lichtbelasting	-0,57	-0,28	-0,18
– Hittestress	-2,44	-4,18	-2,54
Veiligheid	-0,05	-0,61	-0,30
– Gewelds en seksuele misdrijven	-0,42	-2,02	-1,70
– Diefstal/verduistering en inbraak	0,56	-0,63	-0,20
– Verkeersonveiligheid	0,64	-1,72	-0,03
– Aardbevingen	0,18	0,18	0,18
– Overstromingskans	-1,46	0,39	0,46
– Risicocontour	0,21	0,13	-0,51
Wonen	0,27	0,53	0,65
– Gemiddeld aantal vierkante meters per woning	-0,88	-1,10	-1,19
– Afstand noodzakelijke voorzieningen	0,28	1,22	0,59
– Betaalbare koopwoningen	0,24	1,31	0,99
– Betaalbare huurwoningen	1,43	0,69	2,20

Dimensie, thema, indicator	Maassluis	Schiedam	Vlaardingen
– Toegang voorzieningen (thema)	-0,03	0,68	0,51
– Ontsluiting hoofdwegen (indicator)	-0,13	0,20	0,20
– Afstand tot secundaire voorzieningen	0,04	1,22	0,93
– Afstand tot treinstation	-1,38	0,47	-0,15
– Ontsluiting hoofdwegen	-0,13	0,20	0,20
– Afstand tot basisschool/voortgezet onderwijs	0,40	0,78	0,91
– Afstand musea/podiumkunsten	0,90	0,74	0,64
SAMENLEVING & SUBJECTIEF WELZIJN (dimensie)			
Samenleving	-0,48	-0,77	-0,16
– Politieke participatie	0,19	-1,45	-0,48
– Vrijwilligers	-0,47	-1,04	-1,30
– Sociale contacten	-0,31	0,64	1,85
– Sociaal vertrouwen	-1,33	-1,22	-0,71
Subjectief welzijn	-0,23	-1,96	-1,12
– Beoordeling eigen gezondheid	0,20	-1,92	-1,39
– Tevredenheid woning	0,41	-1,21	-1,08
– Tevredenheid woonomgeving/winkels	-0,86	-2,50	-2,04
– (On)veiligheidsbeleving	-0,56	-1,62	-0,87
– Sociale cohesie	-0,95	-1,90	-0,95
– Eenzaamheid	0,36	-2,62	-0,38

	Veel slechter
	Slechter
	Gemiddeld
	Beter
	Veel beter

Bron: Planbureau voor de Leefomgeving, *Kwaliteit van leven in de regio*.

Ontwikkeling in de tijd

Planbureau voor de Leefomgeving

Kwaliteit van leven in de regio

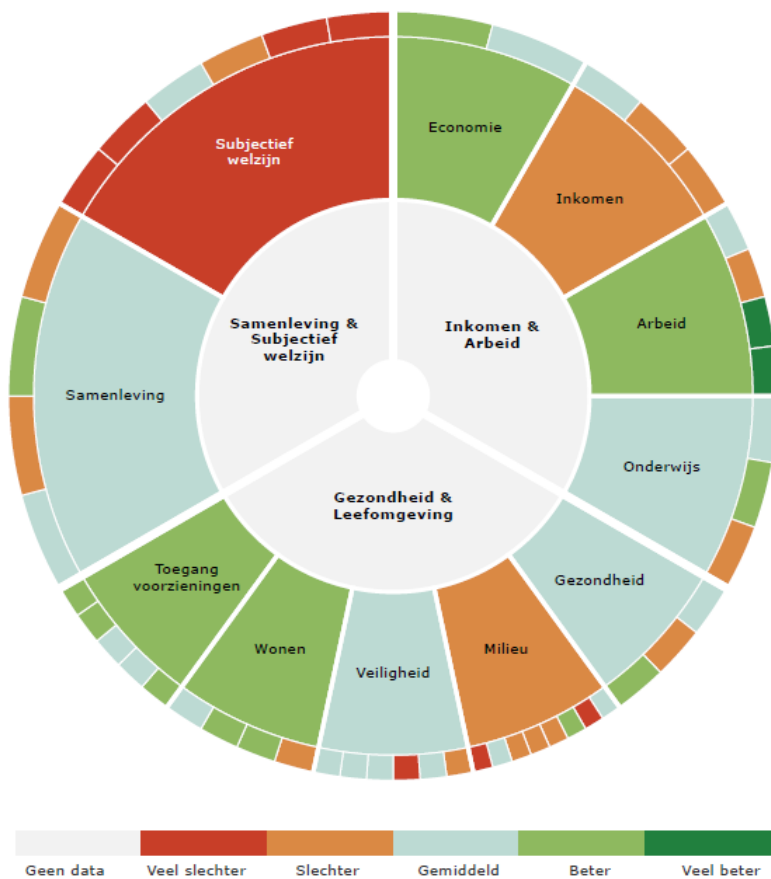
Gemeente Maassluis ten opzichte van 2014

Kwaliteit van leven in de regio

Gemeente Schiedam ten opzichte van 2014

Kwaliteit van leven in de regio

Gemeente Vlaardingen ten opzichte van 2014

